inceleme

Carl Kerényi

PROMETHEUS

İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi

pinhan

CARL KERÉNYI, 1897 yılında Macaristan'da doğdu. Budapeşte Üniversitesi'nde Klasik Filoloji eğitiminin ardından aynı bölümde Platon, Longinus ve antikçağda estetik kuramıyla ilgili doktorasını bitirdi. Bir süre Macaristan'ın çeşitli üniversitelerinde ders verdikten sonra 1943 yılında sürgün olarak İsviçre'ye gitti ve hayatının sonuna kadar burada yaşadı. 1961 yılında Norveç Kraliyet Bilimler Akademisi üyeliğine getirildi. Humboldt Vakfı tarafından altın madalyaya layık görüldü. Eski Yunan mitolojisini özellikle karşılaştırmalı dinler tarihini ve modern psikolojiyi kullanarak yorumladığı eserleri XX. yüzyıl antik mitoloji araştırmaları için yönlendirici temel metinler olarak kabul edilmektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Prometheus: Archetypal Image of Human Existence* (1997), *Eleusis: Archetypal Image of Mother and Daughter* (1991), *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life* (1996), *Asklepios: Archetypal Image of the Physician's Existence* (1997), *Zeus and Hera: Archetypal Image of Father, Husband, and Wife* (1976), *The Science of Mythology* (C. Jung ile birlikte) (1985).

TACIBAHT TÜREL, Elazığ'da doğdu. Ege Üniversitesi, Tekstil Mühendisliği Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Türkiye'de bir süre Tekstil Mühendisi olarak görev yaptıktan sonra, 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşti. 2002 yılında Alabama'nın, Auburn Üniversitesi'nde Tekstil Mühendisliği üzerine yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2008 yılında aynı üniversiteden doktora derecesini aldı. 2009 yılından beri Ohio, Youngstown State Üniversitesi'nde Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır.

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 20913

Carl Kerényi
Prometheus
Archetypal Image of Human Existence

© Carl Kerényi, 1997
© Pinhan Yayıncılık, Aralık, 2012
Türkçe çeviri © Tacıbaht Türel, 2012

Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever

Birinci Basım: Aralık 2012
Yayına Hazırlayan: Adem Beyaz - Tunca Üçer
Kapak Dizayn: Olivier Chartier
Dizgi: Meltem Çağlayan

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Kataloglama Bilgisi:
Carl Kerényi
Prometheus
İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi

1. İnceleme 2. Edebi İnceleme
3. Mitoloji 4. Tragedya

Pinhan Yayıncılık: 41 İnceleme Dizisi: 14

ISBN: 978-605-5302-26-9

PROMETHEUS

İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi

CARL KERÉNYI

Çeviren: Tacıbaht Türel

PİNHAN

İÇİNDEKİLER

Resim Listesi 7
Giriş 9

I. Goethe'nin Prometheus'u Kimdir? 25
Prometheus Ve İsa Mesih 25
Goethe'nin "Prometheus"u 26
Dramatik Fragman 28
Goethe Mitologemini Yorumluyor 33
Goethe'nin Mitologemindeki Modern Element 35

II. Titanik Ve İnsan Neslinin Ölümsüzlüğü 39
İnsan Nesli ve İnsan Irkları 39
Bir Pitagor Doktrini 40
Yunan Mitolojisinin Dünya Düşüncesi 41
Titanlar Kimdir? 42
Yunanlılar İçin "Titanik" Ne Anlama Geliyordu? 45
Hera'nın Çileleri 48

III. *Theogonia*'da Prometheus Mitologemi 51
Theogonia'lar Nelerdir? 51
Iapetos'un Evliliği 51
Prometheus'un Kardeşleri 53
Prometheus'un Yarası 56
Prometheus'un Başarıları 57
İlk Adak 58
Hesiodos'taki Pre-Hesiodik Elementler 60
Zeus'un Aklı 62
İşler ve Günler'de Paralellik 63

IV. Arkaik Prometheus Mitolojisi 65
'Titan'ların Habercisi 65
Prometheus ve Hermes 67
Prometheus'un Kadınları 69
Kabeiroi'ler Arasında Prometheus 70
Titanlar ve Kabeiroi'ler 73

V. Metodolojik Perde Arası 75
Yeniden Yapılandırmanın Sınırları 75
Ne Kadarını Bilmek Mümkündür? 75
İfade Edilmesi Mümkün Olan Nedir? 78

VI. Ateşi Elde Etmiş Olan Dünya 81
'The Fire Kindler (Ateş Yakan)'den 81

Oxyrhynchus Fragmanı 83
Heidelberg Fragmanı 83
'Pyrphoros'un Konumu 86

VII. Ateş Çalan 89
Hırsızın Kusurlu Bünyesi 89
Kaçınılmaz Hırsızlık 90

VIII. 'Zincirlere Vurulu Prometheus'
(Prometheus Bound) 95
Evrendoğumsal Trajedi 95
Zeus'un Hükümdarlığı 96
Prometheus ve Öğeler 97
'Aşırı Adalet' 98
Zeus Dünyası ve İnsan Varlığı 99
Prometheus'un Acıları 100

IX. Her Şeyi Bilen Prometheus 103
Trajedinin İki İlmeği 103
Baba Zeus 103
Okeanos ve Kızları 104
Prometheus'un Bilgisi 106
Ana Themis 108
Prometheus ve Io 110
Prometheus'un Kahince Sözleri 113

X. Prometheus Kehaneti 117
Kehanetin Temeli 117
Thetis'in Oğlu 119

XI. 'Serbest Bırakılan Prometheus'
(Prometheus Delivered) 123
'Prometheus Bound' (Zincire Vurulmuş
Prometheus)daki Son Kehanet 123
Fizikî Acı 124
Ölüm İsteyen Ölümsüzler 127
Kurtuluş 131

XII. Goethe'den Çıkarılan Sonuç 137

Resimler 139
Kaynakça 155
Dizin 165

Resim Listesi

R.1. Prometheus ve Minerva (Pallas Atena) ve (sağda) Vulkan'ın (Hephaistos) atölyesi. Montfaucon'dan bir gravür, *L'Antiquité expliquée et representée en figures* (1719). Hederich ve Goethe için bir kaynaktır. Bkz. s. 36. Gravür, figürlerin sırası tersine soldan sağa döndürmüştür (bkz. IIa ve III).

R. 2. a) *Prometheus lahiti, Montfaucon gravürünün sol üçte ikisinin orijinali (I). M. Ö. Üçüncü yüzyılın birinci yarısı, Roma, Capitoline Müzesi. Kenarlarındaki sahneler için bkz. III ve IV. Robert, Die antiken Sarkophagreliefs, III. bölüm 3, no. 355'de tamamen açıklanmaktadır.*

R. 2. b) *Bir başka Prometheus lahiti. Ortada sağda Hephaistos'un atölyesinden ateşin* çalınışı *-burada rezene sapı içinde değil, bir meşale içinde- gösterilmekte. bkz. s. 72. M. Ö. II. yüzyılın ortası, Paris, Louvre. Robert, no. 351'de tamamıyla anlatılmaktadır.*

R. 3. Hephaistos'un atölycsi. Sol zeminde ateşe sahip olmayan insanlar. bkz. s. 72. Capitoline Müzesinde (IIa) Prometheus lahitinin sol kenarı, Montfaucon gravürünün sağ üçte birinin orijinali.

R. 4. *Prometheus'un Özgürleştirilişi. bkz. ss. 56-57, 100. Capitoline Müzesinde (IIa) Prometheus lahitinin sağ kenarı.*

R. 5. *Prometheus'un Özgürleştirilişi. bkz. ss. 56-57, 100. Crater, M. Ö. VI. Berlin, Staatliche Museen.*

R. 6. *Prometheus ve Atlas. bkz. s. 38. Laconian cylix, M. Ö. VI. Yüzyıl, Roma, Gregorian Etruscan Müzesi*

R. 7. *Hera ve Prometheus. bkz. s. 66-67. Cylix, M. Ö. V.*

Yüzyıl, Paris, Bibliothèque Nationale

R. 8. *Satirler arasında Prometheus (alt kemer). Bkz: 70-72. Detaylar Oxford Calyx Testisi'nden alınmıştır.*

R. 9. Satirler arasında Prometheus. ss. 70-72. Oxford Calyx Testisi'nden bir sahne.

R. 10. a) *Satirler arasında Prometheus (alt kemer). bkz. ss. 70-72. Feurdant Calyx Testisi'nden bir sahne. Tischbein, Hamilton Vazoları'ndan.*

R. 10. b) "Pais" ve "Kabiros" ilahları önündeki orijinal insan. bkz. s. 65, 72. Shards, M. Ö. IV. Yüzyıl, Tebae'deki Kabeirionlardan. Atina, Milli Müze

R. 11. *Satirler arasında Prometheus. bkz. s. 72, 73. MÖ. V. Yüzyıl, Berlin, Staatliche Museen'deki testi kapağından bir detay.*

R. 12. *Herakles ve Apollon'un ortasında Prometheus. bkz. s. 104. Etruscan Aynası. Gerhard, Etruskische Spiegel'den.*

R. 13. *Herakles ve Kastor'un ortasında Prometheus. bkz. s. 104. Etruscan Aynası, M. Ö. IV. ve III. Yüzyıl. Gerhard, Etruskische Spiegel'den.*

R. 14. *Prometheus Asklepios ile, Atena ve Herakles. bkz. s. 105. Etruscan Aynası, M. Ö. III. Yüzyıl, New York, Metropolitan Müzesi.*

R. 15. *Nereids ve Peleus'un arasında Thetis (üst kemer). bkz. s. 117-118 M. Ö. VII. Yüzyıl, New York Metropolitan Müzesi'nden bronz üçayaklı bir sehpadaki plaka.*

R. 16. *İlkel döküm ocağı. Matakam kabilesi, Kuzey Kameronlar. bkz. s. 132 Dallar muhtemelen "buhardan" korumak için.*

Giriş

[1]

Bu çalışma özellikle Yunan mitolojisini tekrar anlatmaya adanmış diğer kitaplarım *The Gods of the Greeks* [Yunan Tanrıları], *The Heroes of the Greeks* [Yunan Kahramanları]'te olduğu gibi, Yunan dininin mitolojik yönünü vurgulamaktadır. Fakat Yunan dininin Arketip İmgeleri adlı eserin ilkini teşkil ettiği monografi serisi, yukarıda adı geçen eserlerde sadece dolaylı olarak bahsedilen boyuta odaklanmıştır. Bu seri "Yunan mitolojisini kısmen de olsa kendi özgün ortamına, mitolojik hikâyeciliğe geri tercüme etmek amaçlı, deneyimsel bir teşebbüstür."[1] Hikâyecilik dil boyutunda, Yunan dilinin üzerine basarak belirttiği gibi "söz" boyutunda gerçekleşir. Çoğunlukla tanrılar ve kahramanları konu edinen bu tarz bir anlatım Yunan dilinde *mythos* "söz" ve *mythologia* "hikâyecilik" olarak geçer.

Fakat "söz" ve "hikâyecilik", mit ve mitoloji, ancak genel bir varoluş boyutunda -Yunan mitolojisi söz konusu olduğunda Yunan varoluşu boyutunda- gerçek anlamını kazanır. Ayrıca hikâye olarak aldıkları form nedeniyle mitler -yazılı olsun olmasın- Yunan edebiyatının bir parçasıdırlar. Edebi çalışmalar olarak genellikle (klasik) Yunan ve Latin edebiyatı bilginleri tarafından ve sanatsal çalışmalar olarak klasik arkeologlar tarafından çalışılmışlardır. Amacım[2] araştırmacı yollarla, Yunan ve Latin varoluş bilimine bundan öncekilerden çok daha fazla yaklaşabilmiş klasik bir çalışma meydana getirmektir. Sadece edebiyat çalışmaları olarak değil, yaşayan halleriyle her nerede gerçekleştiyseler, mitlerin anlamı varoluşla alakalıdır. Bunun Yunanlılar arasında böyle olduğu savı sebepsizce bir hipotez değildir: Mitolojinin Yunan edebiyatı ve sanatındaki önemli rolü

1 *The Gods of the Greeks*, s. 4.

2 Bkz. Apollon; Niobe; Griechische Miniaturen.

ve mitlerin defalarca tekrarlanarak anlatılışının sürekliliği salt bir "hikâyecilik sevgisi" ile açıklanamaz. Böyle olsaydı Yunan edebiyatı, tamamen insan yapımı temalar bakımından şu an bildiğimizden çok daha zengin olurdu.

Amacımıza ulaşmak için, Yunan mitolojisi ile Yunan varoluşu arasındaki ve -dünyanın bütün mitolojileri içinde bize en yakını olan- Yunan mitolojisi ile tüm insan varoluşu arasındaki ilişki ve uyum hakkındaki bilgimizi arttırmamız şarttır. Yunan mitolojisinde bu tür varoluş imgelerini bulabilmek için müthiş bir yorumsal yeteneğe ihtiyaç yoktur. Büyük Batı edebiyatlarında Yunan mitolojik figürlerinc başvuran şairler, her zaman bu figürlerde belli ölçüde var olan şeffaflığa güvenebilmişlerdir. Ve bu şeffaflık kesinlikle sadece mitolojinin şahısları ve onların hikâyeleri ile sınırlı değildir, ancak -gerçekten varoluşla ilişkili ise- varoluşa veya en azından Yunan varoluşuna kadar uzanır ki bu, aynı temeller üzerine kurulduğundan, bizim varoluşumuzla da ilgilidir.

Şimdiye kadar mitoloji ile bizim dünyamız olan Batı medeniyetinin üstüne kurulduğu Yunan dünyasının varoluşu arasındaki ilişkiye çok az dikkat çekilmiştir. Bu, Yunan mitolojisinin parça parça bir şekilde günümüze kadar gelmiş olmasıyla açıklanabilir: Çoğunlukla mitler bize ulaştıklarında yaşayan dinlerle, kültlerle ve yaşamın kendisiyle olan bağlarından koparılmışlardır ve edebi ve sanatsal nitelikleri baskındır. Temel bir varoluş bakımından mitolojinin alabileceği anlam ve önem, -etnologlar tarafından değil- bir yerlerde onun yaşayan haliyle karşılaşmış gözlemciler tarafından gündeme getirilmiştir. Bunun klasik bir örneği 1845'te İngiliz hükümeti tarafından Yeni Zelanda'ya gönderilen ve kısa bir süre sonra genel vali olan Sir George Grey'dir. 1855 yılında *Polynesian Mythology and Ancient Traditional History of the New Zealand Race; As Furnished by Their Priests and Chiefs* adlı kitabını yayımlamıştır. Bu eserin önsözünü *The Gods of The Greeks*'in önsözünde alıntılamıştım. Burada yine tekrar etmekte fayda var. Şöyle aktarıyor:

Vardığımda... Majestelerinin yerli halkını, bugüne kadar ciddi bir başarı ile mücadele verdikleri Kraliçe'nin askerleriyle düşmanca davranışlar içinde buldum; yerli halk arasında da memnuniyetsizlik o kadar yaygındı ki, henüz karışıklık çıkmamış yerlerde de karışık-

lığın çok yakında patlak vereceğini anlamak için epeyce neden vardı. Nitekim kısa bir süre sonra Adaların çeşitli bölgelerinde patlak verdiler.

Kısa süre içinde anladım ki dilleri, davranışları, gelenekleri, dinleri ve düşünce yapıları hakkında oldukça bilgisiz olduğum bu sayıca çok ve karışık toplumu, ne başarılı bir şekilde yönetmem ne de uzlaştırmak için ümitli olmam mümkün değildi. Dertlerine çare bulabilmem ve hem duygularını incitmeden hem de önyargılarını beslemeden tedaviyi uygulayabilmem için, şikâyetlerini tam anlamıyla, en ince ayrıntısına kadar anlamam ve onların güvenini ve saygısını kazanmam gerekiyordu. Ayrıca her zaman ve her yerde sabırla onların yanlışlarını ve acılarını anlatan hikâyeleri dinlemem ve onları destekleyemesem bile kibar bir şekilde, kafalarında onları anladığım ve hissettiklerini hissettiğim ve onlardan yana olduğum konusunda hiçbir şüphe bırakmayacak ifadelerle karşılık vermem şarttı....

Bu sebepler ve aynı derecede önemli diğer sebepler, hiç gecikmeden Yeni Zelandalıların dili, davranışları, âdetleri ve önyargıları hakkında kendimi yetiştirmenin görevim olduğunu hissettirdi. Fakat kısa zaman içinde anladım ki bu benim tahminimden çok daha zor bir meseleydi. Yeni Zelandalıların dili gerçek anlamda anlaşılması oldukça zor bir dil: (kelime hazinesini sözlükten saymazsak) o zamanlar basılmış bir sözlük yoktu; yapısını çalışabileceğim o dilde basılmış bir kitap yoktu; bildiğim bütün eski ve modern dillerden şekil olarak çok farklı bir yapısı vardı ve düşüncelerim ve zamanım birçok güçlükten kaynaklanan baskılar altındaki ve zorlu bir isyanın eşiğindeki bu ülkenin idaresiyle o kadar meşguldü ki, yazılı olmayan ve zor bir dili öğrenmeye adayabileceğim birkaç saatten başka vaktim kalmıyordu. Fakat yapabileceğimin en iyisini yaptım, boş kalan bütün vakitlerimi keyifle bu göreve adadım. Bunu başarmam ülkeme karşı ve idare etmekle görevlendirildiğim halka karşı vazifemi tam olarak yerine getirebilmem için şarttı.

Ancak sonradan, yeni ve beklenmedik bir güçlük ortaya çıktı: İsyan çıkaran grubun tarafında, açıkça veya gizlice onları destekleyen, Adaların en eski, en az gelişmiş ve en etkili reisleri... Onlarla ya şahsen veya yazılı olarak iletişim kurmam, bütün Adaların ve yerli ırkın geleceğinin bağlı olduğu savaş ve barış meselesi hakkında tartışmam gerekliydi; bunun için de en yüksek derecede öneme haiz

olan şey onların düşünce ve niyetlerini tamamen, en ince ayrıntısına kadar anlamam ve onlarla girdiğim iletişimin doğasını kesinlikle yanlış anlamamalarını sağlamamdı.

Beni asıl şaşırtan şey reislerin, benimle olan konuşmalarında veya mektuplarında, görüşlerini ve niyetlerini açıklamak için sıklıkla eski şiirlerden veya atasözlerinden parçalar alıntıladıklarını veya eski mitolojik bir sisteme dayalı benzetmeler yaptıklarını fark etmem oldu. İletişimlerinin en önemli kısmının bu mecazi anlamlarda saklandığı çok açık olduğu halde, tercümanlar çok fazla hata yapıyor, şiirleri çoğu zaman (hatta hiç) tercüme edemiyor ve benzetmeleri açıklayamıyorlardı. Bu konulara ışık tutacak veya yerlilerin böyle durumlarda kullandıkları sözlerin ağırlığının tam olarak anlamını verecek basılmış bir eser mevcut değildi. Bu nedenle başka bir yerli mektubu yazanın, alıntıladığı şiirle veya yaptığı benzetmelerle ne anlatmaya çalıştığına inanıyorsa, onun kısa ve genel hatlarıyla yaptığı yoruma razı olmaktan başka yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Eklemeliyim ki bu konuda genç Hıristiyan yerlilerin büyük çoğunluğu da en az Avrupalı tercümanlar kadar hatalıydı.

Nitekim ülkenin valisi olarak, İngiliz çıkarlarına bağlamakla görevlendirildiğim ve hem İngiliz ırkının hem de kendi kabilelerinin saygısını kazanmayı arzu ettiğim yaşlı ve etkili reislerle aramda bu kadar kalın bir perde çekilmesine izin vermem elbette mümkün değildi; onlarla hiçbir kısıtlama olmaksızın sıkı bir ilişki içinde olmak zorundaydım. Bu şartlar altında yapılabilecek tek bir şey vardı; o da ülkenin eski dilini öğrenmek, geleneksel şiir ve efsanelerini toplamak, rahiplerini bana mitolojilerini anlatmaya teşvik etmek ve atasözlerini çalışmaktı. Sekiz yıldan uzun bir süre bulabildiğim vaktin büyük bir bölümünü bu uğraşlara adadım. Gerçekten de boş vakitlerimin tamamında, ülkenin adım attığım her yerinde ve Adaları karış karış gezdiğim seyahatlerin çoğunda bu görev için çalıştım. Ayrıca her gittiğim yerde yerliler bana eşlik ediyordu ve mümkün olan her zaman aralığında bu konularda bilgi edinmeye çalışıyordum... (s. iii-viii)

[2

Mitolojinin rolü bakımından Yeni Zelanda yerlileri ile Yu-

nanlılar arasında, sadece edebi önemi açısından bile düşünüldüğünde büyük benzerlikler vardır. Hümanist çalışmalarla meşgul olan bizlerin, İngiliz genel valisinin yaşadıklarına benzer deneyimlerden geçtiğimizi anımsarsak, eski Yunanlıları anlayabilmek için, sadece dillerini değil mitolojilerini de öğrenmemiz gerekir. "Freud and the Future (Freud ve Gelecek)" konulu konferansında Thomas Mann, mitolojinin hâlâ yaşıyor olduğu dönemleri yerinde bir deyimle "alıntısal bir hayat" olarak tanımlamıştır. "Eski çağlardaki yaşam ve yaşamın kendi varlığı hakkındaki bilinci; bizim daha az kapsamlı, daha kesin çizgilerle sınırlı olan yaşamımızdan farklıdır" der. "Belki de o hayatı geçmişe açık diye tanımlamak mümkün; geçmişe ait birçok şeyi alıp bugünde tekrar ederek onların 'yine bugünde var olması' sağlanıyordu. İspanyol filozof Ortega y Gasset bunu şu şekilde ifade etmiştir: Eskiler bir şey yapmadan önce, boğa güreşçisi gibi geriye bir adım atarak kendilerini ölüm vuruşuna hazırlıyorlardı. 'Geçmişte' der Ortega, kendilerini içine sokacakları bir model ararlardı ve fırlatılmadan önce bir dalgıç canına girer gibi, korunmuş ve biçimi bozulmuş bir şekilde bugünün problemlerinin içine atılırlardı."[3] Bu tür bir hayat tamamıyla mümkündür; eski çağlara ait tarih bunun klişeleşmiş örnekleriyle doludur ve biz bunu kesin bir dille mitolojik "alıntılarla" dolu bir edebiyat ve sanatın ön aşaması ve öncüsü olarak açığa çıkarabiliriz. Sırf klasik bilimlerin başlangıcından beri yönelimini edebiyattan aldığından, bu aşikâr sezgi genel kabul görmemiştir.

Fakat Yunan mitlerinin bu özelliğini somut örneklerle göstermek ve varoluşsal boyutlarını ve bundan dolayı insan varoluşuna karşı şeffaflıklarını geri getirmek istersek, ne kadar aşikâr olursa olsun genel bir bilgiyle tatmin olamayız. Mit ve varoluş arasındaki ilişkinin mahiyetini açık ve kesin olarak tanımlayabilmek için etnologların gözlemlerini değerlendirmeli ve sonra bunların Yunan mitolojisindeki keskin örneklerini alıntılamalıyız. Bu yaklaşım, mitlerin dinsel içeriğiyle ilgili bir çalışmasına ait bulguları, mitler ve dini törenler arasındaki ilişkiye işaret ederek özetleyen K. T. Preuss'un *'Cora Indians'*ındaki araştır-

3 Thomas Mann, *Freud und die Zukunft*, s. 33. (Bkz. Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 173.)

malarını[4] temel alıyor olabilir. Bu ilişkinin "varoluş"la, insan hayatı ile ve aslında insanoğlunun dünyasındaki yaşamın tamamıyla bağlantısını tanımlarken, kendisini ayinlerle kısıtlamamış; fakat "arkaik çağlarda yaşanmış özgün bir hadise" ile doğrulanan "mevcut şartlar ve sürekli tekrar eden fenomen"den bahsetmiştir. Hatta bundan daha kesin ve titiz olan model, Bronislaw Malinowski'nin Yeni Gine'nin kuzeyindeki Trobriand Adaları'nda yaptığı gözlemleri kaydettiği *İlkellerin Psikolojisinde Mit* adlı kısa kitabında bulunan formüldür. Onu daha önce C. G. Jung ile ortak bir çalışma olan mitoloji bilimi hakkındaki kitabın (*The Sciene of Mythology*) (s. 7) önsözünde de alıntılamıştım, fakat burada daha ayrıntılı olarak tekrar etmek gerekir:

"İlkel bir toplumda var olduğu haliyle, yani yaşayan ilkel şekliyle mit, sadece anlatılan bir hikâye değil yaşanan bir gerçektir. Nitelik olarak günümüzde, örneğin bir romanda okuduğumuz kurgudan farklıdır, aslında yaşayan, ilkel çağlarda yaşandığına inanılan ve o günden beri dünyayı ve insanlığın kaderini etkileyen bir gerçektir. İnançlı bir Hıristiyan için Kutsal Kitap'taki yaradılış hikâyesi, cennetten kovulma ve Mesih'in çarmıha gerilerek kendini insanlığın kurtuluşuna adaması neyse, ilkeller için de mit odur. Bizim kutsal hikâyemiz nasıl ayinlerimizle ve ahlak anlayışımızla yaşıyorsa ve inançlarımızı ve davranışlarımızı yönlendiriyorsa, ilkeller için mit de aynı şeyleri yapmaktadır." (s. 21)

"Öyle anlaşılıyor ki kutsal sayılan ve dinsel törenlerde, ahlak yapısında ve sosyal oluşumda vücut bulan özel bir hikâyeler sınıfı vardır ve bunlar ilkel kültürlerin bütünleyici ve aktif bir parçasını oluştururlar. Bu hikâyeler boş bir ilgiden dolayı, uydurma değil, hatta gerçek olayların aktarımı olarak da değil, ancak yerlilerin şimdiki hayatını, kaderini ve insanoğlunun davranışlarını düzenleyen, insanoğluna ibadet ve ahlaki davranışlarda hem motivasyon hem de rehberlik eden bilgiyi temsil eden, ilkçağlara ait daha yüce ve daha anlamlı bir gerçek olarak yaşarlar." (s. 39)

"İlk çağlara ait daha yüce ve daha anlamlı bir gerçek" ile "insanoğlunun şimdiki hayatı, kaderi ve davranışları" arasındaki gibi, "mit" ile "varoluş" arasındaki ilişki için İngiliz Plato-

4 K. T. Preuss, *Der religiöse Gehalt der Mythen.*

nistlerin kullandığı, kısmen modern psikolojideki bir akımdan dolayı kabul gören bir terminoloji vardır: özgün ve ölümsüz için *archetypal* (arketip), bunun geçici dünyamızla alakalı olanı için *ectypal* (arketipin kopya edilmiş, özgün olmayanı). Century Dictionary[5] [Yüzyıl Sözlüğü]'ne göre *ectypal* dünya "arketip dünyadan ayrılan, var olan dünya, algı dünyası"dır. C. G. Jung'un psikolojik teorisinde "*Archetyp*" sözcüğünü seçmesi, Batı kültürümüzün ve onun hümanist geleneklerinin oluşturduğu temele dayanmaktadır.[6] Benim "Arketip" terimi seçiminde, Jung'un bu olgu için yaptığı psikolojik açıklama tek faktör değildir. Elbette bu terimi kullanarak, kendi araştırmalarım ve modern psikoloji arasında bir bağlantı kuruyorum. Fakat okuyucuya hatırlatmak isterim ki, benim C. G. Jung'la tanışmamdan önce yazdığım "Tanrısal Çocuk" hakkındaki makalemde "arketip" terimi olmaksızın da gayet iyi idare edebilmiştim. Benim asıl başlığım "İlkçağlara Ait İlk Çocuk" idi. Bu oldukça uzundu ve "arketip" bunun için iyi bir kısaltmaydı. Yine de, *yalnızca* psikolojide kullanılmışsa bu kelimeyi burada kullanmamalıydım. Neyse ki "arketip" terimi Batılı milletlerin dilinde, mitolojilerin deneysel araştırmasını gerektiren her tür olguyu ifade etmede kullanılagelmiş bir terimdi ve benim için karar vermemdeki etkili faktör de buydu. Etnologların tanrıların dünyasıyla "*ecyptal* dünya" arasında gördüğü paralelliğin tarihsel temeli Yunan geleneklerinden temin edilir. Belli Yunan tanrılarının vasıfları ve eylemlerinin yansıması, net bir şekilde tanımlanabilen varlık alanlarında görülmektedir – veya tam tersine bu varlık bölgelerinin yansıması tanrısal figürler ve imgelerde ve mitolojik tasvirlerde görülmektedir.

Bu nedenle herhangi bir açıklayıcı teori bazında değil *olgusal* anlamda, mitolojiyi anlatıp, onun Yunan varoluşundaki kökenine inmeye dayalı olarak "arketip imgeler"den söz ediyorum. Fakat bu noktada bir şeyi belirtmek isterim ki, "varoluş" kelimesini varoluşsal felsefeden[7] almıyorum -kelimeyi sadece "varoluşsal" anlamda kullanmıyorum- ama "arketip" gibi Ba-

5 Cilt II (1900). Bu tanım, R. F. C. Hull tarafından dikkatime sunulmuştur.

6 Kerényi, *Umgang mit Gottlichem*, s. 52.

7 *Griechische Miniaturen* adlı eserimin önsözü, s. 5 ve devamı.

tılı medeniyetlerde hepimiz için ortak olduğuna inandığım dilden alıyorum. *Gods of the Greeks* ve *Heroes of the Greeks* adlı çalışmalarım ne kadar "Jungsal mitoloji" değilse, bu çalışmam da o kadar "varoluşsal" değildir. Araştırmam ne herhangi bir psikolojik teoriyle kısıtlıdır, ne de Sir James Frazer'in veya eski bilginlerin çoğunun antikçağ dinleri ile ilgili düşüncelerinden tek taraflı olarak etkilenmiştir. Yunan ve Roma dinleri hakkındaki yorumlarımı 1940 yılında yayımlanan, 1962 yılında tekrar İngilizce versiyonunun[8] yayımlandığı özel bir çalışmada belirtmiştim.

[3

Mit ve varoluş arasındaki sıkı bağlantı ve yine sonuç olarak aynı şeyi ifade eden, mitolojinin arketip niteliği ve varoluşsal önemi, etnologlar tarafından geleneklerin bize kadar gelen haliyle Yunan gerçeğinden çıkarılmamıştır. Her ne kadar bu ilişkinin Yunanlılar arasında olduğu gibi mitolojinin yaşayan halde gözlemlenebildiği diğer toplumlarda da aynı olduğu oldukça muhtemel ve aşikâr ise de şimdilik bunu çalışılan bir hipotez olarak göreceğiz. İkna edici bir örnek henüz tanımlanmamıştır. Fakat böyle bir örnek vardır. Etnologların Trobriand Adaları'nın yerlileri arasında mitolojinin rolüne ait gözlemleri, Yunanlıların ilk adağı, Prometheus'un kendini feda etme mitologemi ile tamamen uyuşmaktadır. Malinowski yerliler arasında yaygın olan, bizim için "peri masalı" denilebilecek, tarihsel söylentiler ve efsaneler dahil bütün hikâyeleri incelemiştir. Ona göre yerlilerin de özel bir isim verdikleri, kutsal masallar veya efsaneleri ayıran işaret, "arketip" ile "*ectypal*" arasındaki paralellikle tamamen aynıdır.

İşte bahsettiğim örnekte de durum budur. Yunanlılar için Hesiodos'un[9] anlattığı şekliyle bu fedakârlığın hikâyesi, sonrasındaki varoluşu ve insanoğlunun kaderini belirleyen ilk insana ait yüce bir gerçeğin ifadesidir. Bu gerçeğin bilgisi, tarihsel dönemin Yunanlıları için -o zamanlar pek anlaşılır değilse de- en

8 Kerényi, *The Religion of the Greeks and Romans.*

9 Hesiod, *Theogonia* 535-64.

önemli adak eylemlerinin temasını ve bunun nasıl yapılacağı ile ilgili talimatları oluşturmuştur. Sırf bu örnek bile Yunanlılar arasında "mitoloji"nin, Malinowski'nin "yabani" veya "ilkel" diye tanımladığı diğer arkaik toplumlarda hizmet ettiği rol ile biçim olarak aynı olan yazınsal öncesi fonksiyonlarla başladığını açıkça göstermektedir. Fakat Hesiodos tarafından kaydedilen tuhaf hikâye ile ilgili olarak ciddi bir soru akla gelmektedir: Prometheus'un tanrıları kandırarak adağını yerine getirdiği bu vahşi, anlaşılması zor hikâye Yunanlılar için nasıl ikna edici herhangi bir güce sahip olabilir?

Bu soruya cevap vermeye çalışırken (etnologların gözlemlediği gibi), mitlerin hâlâ canlı olduğu toplumlarda taşıdıkları otoriteyi göz önüne almalıyız. Her ne kadar Yunanlılar arasında mitlerin "*ectypal* dünya" ile olan alakası çoğu zaman kolayca fark edilebilir değilse de, özellikle şairlerin mitolojik nesnelere olan bağlılığı belirgin bir gerçektir. Eski çağ şair ve sanatçılarının genellikle, sonradan gelenlere nazaran temalarında daha kısıtlı oldukları doğrudur. Fakat bu, mitolojik malzemeleri kullanımlarında çok daha fazla sınırlamalara tabi oldukları gerçeğini hesaba katmamaktadır. Mitolojik malzemenin kullanımına getirilen kısıtlamalar daha öncelere dayanan bir olgu idi ve şair ve sanatçıların kendilerini bundan kurtarmaları oldukça uzun sürmüştü. Bu baskı ister içten gelen -şairin kendi dini inançlarından kaynaklanan- isterse dışarıdan, toplumca dayatılan bir sınırlama olsun, her durumda kökeni malzemenin içeriğine dayanmaktaydı. Çünkü *bu kutsal bir malzemeydi*. Tanrılardan ve kahramanlardan bahsetmek, onları tasvir etmek özel *bir yüklümlülük*tü. Yunanlıların mitoloji söz konusu olduğunda şiirsel ve sanatsal anlamda tamamen özgür olduklarını varsaymak tarihsel bir yanılgıdır.

Ancak bildiğimiz kadarıyla Yunanlılar, onlar için bir anlamı olmadığı sürece bir inanca, az çok inanılan bir mitolojiyi yüzyıllarca aralarında taşıyacak kadar körü körüne sadık kalmazlardı. Fakat bu anlam hemen başka terimlerle bir doktrin olarak oluşturulabilecek türden bir anlam değildi. Adak kavramının kurucusu Prometheus bir dolandırıcı ve hırsızdı: bu özellikler onunla ilgili tüm hikâyelerin zemininde mevcuttur. Tanrıların lezzetli lokmalarla kandırıldığı tuhaf adağının anlamı basitçe şudur: İn-

sanlar tarafından sunulan adak, gözü kara hırsızların, etraflarındaki ilahilikten -çünkü onları çevreleyen dünyanın doğası ilahidir- çalanların, cüretkârlıkları başlarına beklenmedik, sayısız felaketler getirenlerin adağıdır. Bu sadece ilkel bir anlayış mıdır yoksa insan varoluşunu ilgilendiren, mitolojik koşullar dışında ifade edilmesi zor olan bir bilgelik içeriyor olamaz mı?

Malinowski kendi gözlemlerine dayanarak, yaşayan mitolojinin hem sembolik hem de etiyolojik niteliğini inkâr etmiştir. "Kökene ait bu mitlerin hem açıklayıcı hem de sembolik yorumlarından kesinlikle kurtulabiliriz" diye yazar. "İçlerinde geçen şahsiyetler ve varlıklar gizli gerçeklerin sembolleri değil dışarıdan göründükleri gibidirler. Bu mitlerin açıklayıcı (yani etiyolojik) işlevlerine gelince; konu ettikleri hiçbir sorun, tatmin ettikleri hiçbir merak, içerdikleri bir teori yoktur." (s. 79)

Malenazya'daki kökene ait mitler hakkında Malinowski'nin söylediği her şey, Yunanlıların kökene ait mitologemindeki adak ve hatta bütün Prometheus miti için de -etiyolojik niteliğinin inkârı hariç- geçerlidir. Çünkü ilk insanın adak hikâyesi etiyolojik görünmektedir, yani bir sebebe işaret eder ve aynı zamanda çocukça bir merakı tatmin eder. Fakat bu amaçla Yunanlıların ana adağını bir dolandırıcılık olarak damgalaması gerekir mi? Yine burada da Malinowski'nin iddiasının haklılık payı vardır. Fakat en azından Yunan mitlerinde bundan öteye giden bir şey vardır, o da "arketip" ile "*ectypal*" arasındaki ilişkinin, "mit" ve "varoluş"un Yunanlılar için oluşturduğu bütünlüğün ışığında mitolojinin aldığı şeffaflıktır. Bu çalışmada Prometheus miti için de bunu yapmaya çalışacağız.

I4

Genellikle mitolojiye şairler aracılığıyla ulaşıyoruz ve bu konudaki en iyi yaklaşım, bize en yakın şairlerden yola çıkmaktır. Materyalleri kullanma şekilleri ile bize sadece mitlerin içeriğini değil, aynı zamanda mitolojinin *deneyimini* de naklediyorlar. Çünkü deneyime (Yunanca, *empeiria*) ihtiyacı olan sadece doğal bilimler değildir; ruhun yaratılışını konu alan bilimler de onlara *emperia* değilse de en azından *peira* -bir "test etme" ve

"örnekleme" veren, ilgilendikleri ruhani uğraşının minimum bir tecrübe edilişini sağlayan bir tür deneye dayanmalıdır.

"Peira toi mathēsios archa", der Yunan şair Alkman: "Tecrübe etmek öğrenmenin başlangıcıdır."[10] Uzun zaman önce ölmüş mitologemleri tatmamızı en iyi sağlayanlar şairlerdir. Yunanca *mythologēma* kelimesi *mythologein*'den gelir, fiilin anlamı mitoloji aktivitesi -Yunanca *mythologia*- ile, özellikle insanlık tarihinin ilk dönemlerindeki ciddi veya eğlenceli akıl oyunlarına benzer bir aktivite ile iştigal etmek demektir. Mitologemlerin -bu ciltte Prometheus mitologeminin- içeriklerinden başka, bu mit yaratma eylemi ile de yakından ilgilenmeliyiz. Bu bağlamda, elbette, mitolojinin şiirden farklı olan bazı kendine has özelliklerine büyük önem verilecektir. Bunlardan biri, mitolojiyi tamamen içeriğinden giderek değerlendirmenin mümkün oluşudur. Sonra mitologem belli bir içeriğin gelişimine, bir harekete dönüşür ve onunla uğraşmanın en iyi yolu bu hareketi farklı gelenekler aracılığıyla takip etmektir. Bu, günümüze kadar gelen malzemeyi salt kaydetmekten ve kronolojik olarak sınıflandırmaktan çok daha farklı bir şeydir. Mitolojik sözlükler ve el kitapları da tam olarak bunu yapmaktadır; geleneği alıntılayıp onu salt içeriğe indirgerler. Fakat başlangıçta içerik şiirsel çalışmalarla sunulmuştu. Bizim için en iyi rehber bu tür çalışmaların yaratıcılarıdır.

Bazıları yaşayan geleneğe girmişlerdir. İlk çağ şairlerinde durum böyledir. Onlar *mythológoi*'dur. Mitlerin aktarıcıları olarak, önceki hikâyelerin genel hatlarına sadık kalarak mitologemin yapısı içinde kalmışlardır. Kendi duyduklarını ve okuyucu ile dinleyicilerinin bildiklerini tekrar etmekteydiler. Fakat temayı çeşitlendirerek mitologeme hareket kazandırmışlardır. Diğer şairler uzun yıllar hareketsiz kalan mitologemi alıp ona yeni bir hareket ve hayat vermişlerdir. Modern zamanların şairleri söz konusu olduğunda durum budur. Mitler kendi deneyimlerinin bir parçası olmuştur ve böylece kendilerine ait bir *peira*'yı, sadece malzemeye ait bilgiyi değil, sadece kendi çalışma ve kültür biçimlerine göre bir yönelimi, gerçek bir *peira*'yı nakledebilmişlerdir. Bu şairlerin her iki sınıfı da içeriğin içimizde uyandırdığı yankılanmayı zenginleştirirler.

10 Fr. 67 *Lyra Graeca*'da (çev. Edmonds), I, 92-93.

I5

Prometheus teması, yaratıcılıkları *Aischylean* üçlemesinin tamamıyla günümüze kadar gelen tek bölümü *Prometheus Bound* ile ateşlenen modern zaman şairleri tarafından tekrar tekrar ele alınmıştır. İngiliz okuyucular için Elizabeth Barrett Browning'in şiirsel *Prometheus Bound* yorumu büyük bir avantajdır. *Prometheus Unbound* adlı şiirsel dramasında Shelly, Aischylos'un aynı isimli kayıp trajedisinin yarattığı boşluğu doldurmayı denemiş, fakat temaya tamamen farklı bir bakış açısı getirmiştir. Goethe'den oldukça farklı olarak, Yunan şairler hakkında kapsamlı bir bilgiye sahiptir ve son derece bilinçli olarak Aischylos'un düşüncesinden saparak tamamıyla modern bir çalışma yaratmıştır. Bu çalışma için haklı olarak; "Shelly'nin çalışmasındaki inceliğin en mükemmel örneği burada yatmaktadır"[11] ve "Shelly'nin neslinin sahip olduğu bütün bilimsel bilgileri tekrar tekrar yansıtmaktadır"[12] denmiştir. Shelly'nin yeniden şekillendirdiği şey Prometheus'un mitologemi değil, insanlığın geleceği ile alakalı bir şiire dönüştürdüğü, Prometheus'un özgürlüğünü ilgilendiren kehanettir. Eski çağ *mythológoi*'ndan çok bir peygamber gibi konuşur, çünkü başlangıçta ne olduğunu değil, ne olacağını aktarmaktadır.

Goethe, Shelly'den daha az modern bir şahsiyet değildir. İnsan olarak bize, eski çağ mit yaratıcılarından çok daha yakındır. Fakat onların yaptığı işi yapmış ve böylece modern bir *mythológos* olmuştur. Shelly'den çok daha az Yunanca bilir ve bu da eski çağ malzemelerine çok daha büyük bir özgürlükle yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Shelly bir noktada Yunan geleneğini Helenistik bir şair gibi devam ettirmiştir ve Goethe'nin yapmadığı şey de budur, o daha primitiftir. Burada onun Prometheus şiirlerini sadece edebi bir eleştiri bağlamında değil mitolojik bilimler açısından da değerlendireceğiz. Konum olarak adeta eski çağlarla bizim aramızda, tam ortada durmaktadır. Bunu iki bakımdan yapar. Bir açıdan insan özünün bir *peira*'sını nakleder; bir diğer açıdan ise onun yeni mitologemi, eski mitologemi anlamamızda bir engel teşkil edebilir. Bunun yanında kendi

11 Neville Rogers, *Shelly at Work*, s. 16.

12 Newman Ivey White, Shelley, II, 129.

çalışmasını yorumlayarak, bize başka hiçbir modern şairin olamadığı kadar yardımcı olur.

Sonuçta bizim bir mitolegemi çalışmamız mitologemin başladığı yerde başlayamaz. Mitolojinin bir paradoksu da şudur ki; mitologemler -yani mitlerin ilk versiyonlarının genel hatları- ve dramdaki karakterler, nereden başlamak istersek isteyelim tarihsel olarak mevcutturlar. Ne kadar ustaca düşünülmüş olursa olsun başlangıçla ilgili hipotezler -çoğu, modern insanlar tarafından değiştirilmiş açıklanamayan teorilerin ürünüdür- bizi sadece ciddi bilimsel yaklaşım alanından uzaklaştırırlar. Okuyucunun metinde inceleyebileceği bir yorum böyle değildir. Daha önce söylediğimiz gibi Goethe, bu malzeme ile ilgilenmiş bütün mitologlara nazaran bize en yakın olduğundan ve bizlere kendi fikirlerinin yorumunu sunduğundan, mitologemi onun çalışmaları, lirik *Prometheus* şiiri ve Prometheus oyununun fragmanları aracılığı ile incelemeyi tercih ediyoruz.

Ascona, İsviçre C. K.
Yaz, 1962

Edith Hamilton'ın *Three Greek Plays*'inden *Prometheus Bound* çevirisindeki alıntılar için W. W. Norton & Co.'ya ve Richmond Lattimore'un *Odes of Pindar*, 1947, The University of Chicago çevirisindeki alıntılar için Chicago Üniversitesi'ne teşekkür ederiz.

PROMETHEUS

İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi

I. Goethe'nin Prometheus'u Kimdir?

Prometheus ve İsa Mesih

Yunan tanrılarının içinde, insanoğlu ile ilişkisi bakımından en dikkat çekici olanı Prometheus'tur. Prometheus, Hıristiyan Kurtarıcı ile en çarpıcı benzerliğe ve en çarpıcı kontrasta sahiptir. İnsanoğlu için, diğer Yunan tanrılarının hepsinden çok aracılık yapar, insanlarla birlik olur. İşte benzerlik de buradadır. Fakat Mesih beşeri varlığa bir insan olarak katlanmıştır. Onun bütün misyonu insanoğluyla olan yakın bağına dayanmaktadır. Onun durumunda paradoks, onun, bir beşerin, insanlarla birlik olması değildir. Paradoks Hıristiyanların onun bir tanrı olduğu inancına sahip olmasıdır. Prometheus ise hiçbir zaman beşer olarak ortaya çıkmamıştır. O mitolojik bir varlıktır ve hiçbir zaman başka bir şey olmamıştır; sonradan mitolojiye mal edilmiş biri olması söz konusu değildir. Onun tanrılığı apaçıktır. Onun durumunda paradoks, insanların davalarını savunduğunda ve bir tanrı olarak, insan varlığının ayırıcı özelliklerinden haksızlık, azap ve aşağılama gibi acılar çektiğinde başlar. Paradoks, açık bir şekilde, onun insanoğluyla olan bağıdır. Nasıl ki, Mesih'in ilahiliği Hıristiyan inancının esasını oluşturuyorsa, aynı şekilde Prometheus'un insanoğluyla olan bağı da Yunan düşüncesinin dünyaya bakışının esasını oluşturur.

Onunla karşılaştırılabilir tek tanrı, yine önemli farklılıkları olmakla birlikte gnostik Anthropos, "insan" veya "ilk insan" dır. Ancak, gnostik ilk insanı incelemek bizi çok farklı bir alana getirecektir; gnosis için mitolojiyi bırakmamız gerekir.[1] Ve şu anki çalışmada, kendimizi mitolojik geleneklerle kısıtlamayı, Hıristiyanlık ve gnosis tarafından oluşturulan kendi tanrısal kurtarıcı ve isyancı kavramlarımızı bir kenara bırakmayı amaçlıyoruz ve

1 Bkz. Kerényi, *Mythologie und Gnosis*, EJ 1940/41 (VIII), s. 157 ff; Albae Vigiliae (XIV), 1942.

kendimizi "henüz bir şey bilmeyen" evresine geri götürmek istiyoruz.

Bu masumiyet evresi tek vuruşta elde edilebilecek bir konum değildir. Goethe'nin "Prometheus"u ile ilgili her şeyi unut demek yeterli olmaz. Doğal olarak, onunla tanışık olmayanlar, onun hakkında hiçbir şey düşünmezler. Fakat çoğu Prometheus'u onun sayesinde tecrübe etmiştir. Sadece sorulması gereken soru şudur: Hangi Prometheus? Eski şairler ve modern âlimler tarafından aktarılanla hiçbir alakası olmayan Prometheus mu? Goethe'nin Prometheus çalışmalarının eleştirmenlerinden biri bu çalışmaları ele alırken Yunan mitolojisini tamamen unutmamızı tavsiye eder.[2] Bunu söylemek kolaydır. Fakat ne Yunanlıları ne de Goethe'yi unutmak kolay değildir. Goethe bize, Prometheus temasının ciddi anlamda inceleneceği her çalışma için, monolog formatında bir tür önsöz sağlamıştır.

Goethe'nin "Prometheus"u[3]

Kapat göklerini Ey Zeus,
Duman duman bulutlarla;
Diken başlarını yolan küçük bir çocuk gibi
Oyna meşelerin, dağların doruklarıyla.
Ama dokunamayacaksın,
Benim dünyama...
Ve kulübeme, senin inşa etmediğin...
Ve ocağıma, ateşini kıskandığın.

Şu güneşin altında, siz tanrılardan
Daha zavallısı var mı bilmem:
Sefilce
Haşmetli varlığınızı

Kurban vergileri
Dua üfürükleriyle beslersiniz
Size umut bağlayan budalalar,
Çocuklar, dilenciler olmasa

2 Emil Steiger, Goethe, 1749-1786. Prometheus şiirlerine ait yorumu, bu çalışmanın Albae Vigiliae'deki birinci versiyonundan sonra basılmıştır (N. S. IV, Zurich, 1946) ve burada da çeşitli referanslarla ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

3 *Werke* (ed. Beutler), I. 320 ve devamı; çev. R. M.

Yok olur giderdiniz çoktan.

Ben de bir çocukken
Ümitsiz, ne yapacağımı bilmezken
Çevirirdim güneşe doğru
Sakin gözlerimi;
Yakarışımı dinleyecek
Bir kulak varmış gibi yukarıda;
Varmış gibi derdimle dertlenecek
Benimkine benzer bir yürek yukarıda.

Titanlara karşı
Kim yardım etti bana?
Kim kurtardı beni ölümden,
Ve kölelikten?
Bunları tek başına yapan sen değil miydin?
Ey coşkulu, kutsal yüreğim?
Her işi başarmış olan?
Sen değil misin coşup taşarak,
Yukarıda uyuyan üzerine
Bir şükran mesajı getiren?

Benim sizi mi kutlamam gerek? Niçin?
Hiç derdine derman oldunuz mu siz
Acı çekenlerin?
Gözyaşını sildiniz mi hiç
Başı darda olanların?
Kim adam etti beni?
Güçlüler güçlüsü zaman
Ve ölümsüz olan Kader, değil mi?
Onlar değil mi?
Sizin de benim de efendilerimiz?
Siz yoksa beni
Yaşamaktan bıkar mı sandınız?
Kaçar çöllere giderim mi sandınız
Açmıyor diye
Tüm düş tohumcuklarım?

Bakın işte, yerli yerindeyim;
İnsanlar yetiştiriyorum bana benzer;
Bütün bir kuşak benim gibi,
Acılara katlanacak, ağlayacak,
Gülecek, sevinecek,

Ve aldırış etmeyecek size
Benim gibi!

Dramatik Fragman

Yukarıdaki şiirde Goethe, kendi düşüncelerini ve yoğun deneyimlerin ürününü, bu geleneksel mitolojik figüre söyletmiştir. Bunları hazırlıksız mı yapmıştı? Yoksa Promotheus hakkındaki bu dramatik fragman daha o zamanlarda da var mıydı veya bu, onun "dram"daki çalışmasının (Kestner'e mektup, Temmuz, 1773[4]) meyvesi mi idi? Bu soru yakın bir zamanda gündeme getirilmiş ve tanınmış Goethe eleştirmenlerinin birçoğu tarafından yanlış cevaplandırılmıştır.[5] Bu nedenle, neredeyse benzersiz şiddetteki bu kıtalarla, Goethe'nin daha önce başladığı bir oyunun temellerini atmış olduğu izleniminin bizi tatmin etmesi mümkün değildir. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca kayıp olan dramatik fragman[6] tekrar ortaya çıktığında, Goethe, açıkça belirtmiştir ki; "tartışılan monolog" üçüncü perdenin açılımı için yazılmıştır (Zelter'e mektup, Mayıs II, 1820[7]). Gerçekten de, kurtarılan iki perde 1830 yılında yayımlandığında, Goethe bu monoloğu, "Prometheus çalışma odasında" adlı sahne olarak düzenlemiş ve bu iki perdenin arkasına ilave etmiştir. Dramatik fragmanın tamamlandığı ve şiirle tamamen uyum gösterdiği bu pasajlar, Goethe'nin mükemmel hafızasına şahitlik eder ve bizim onun içindeki genç mitologosu takip edebilmemizi sağlar – çünkü o zamanlarda Goethe, bir oyun yazarından çok modern bir mitolog idi.

Monologda Goethe "benim dünyam"dan söz eder:

Ama dokunamayacaksın,
Benim dünyama...

Buradaki "benim" iyelik anlamında mı, yoksa aşinalık anlamında mı kullanılmıştır; dünyayla olan bir bağı mı, yok-

4 A.g.y. XVIII, 201.

5 Bu varsayım Humphry Trevelyan için geçerli değildir. Humphry Trevelyan, *Goethe and the Greeks*, s. 62.

6 Goethe, *Werke* (ed. Beutler), IV, 185-97; alıntılanan pasajlar (tr. R. M.) s. 186-90'dandır.

7 A.g.y. XXI, 392.

sa ona ait olma hissini mi önermektedir? Bunun dışındaki her şey, monologda, oyunun önceki iki perdesine göre çok daha açık bir şekilde göze çarpmakta ise de, bu kelimenin ağırlığını tam olarak ölçebilmemiz ve evrendoğumsal durumu açıkça anlayabilmemiz için başvurmamız gereken dramatik fragmandır. Dünya bölünecekti. Tanrılar Olympos'u Prometheus'a bırakmak ve sadece gökleri kendilerine ayırmak istiyorlardı: Olympos tepesinde kardeşi Epimetheus'un tanrılardan getirdiği teklif budur:

yaşayacaksın
Ve dünyayı yöneteceksin.

Fakat Prometheus, dünyanın zaten *onun* olduğunu ifade eder; bir arazi parçası olarak ona ayrıldığı için değil, fakat doğal olarak ona ait olduğu için:

Benim olanı benden alamazlar,
Kendilerinin olanı ise bırakın savunsunlar.
Burada benimki, orada seninki,
İşte böyle ayrılıyoruz.

KARDEŞ: *Öyleyse, ne kadarı senin?*

PROMETHEUS: *Yalnız benim amellerimle işgal ettiğim alan.*
Ne onun altındaki, ne de üstündeki.
Şu yukarıdaki yıldızların
Benim üzerimde ne hakkı var ki
Bana şaşkın şaşkın bakarlar?

Genç *mythológos* için Prometheus, -Hades'in "Yeraltı Dünyasının Efendisi" olduğu gibi- özel ve mitolojik bağlamda "Dünyanın Efendisi"dir ve bu, dünyayı o yarattığı için değil, -çünkü yaratmamıştır- ilk bölüşmenin verdiği güçten gelir. Prometheus'un bahsettiği "her güne ait iş"in Kutsal Kitap'ta geçen yaratılış anlamında algılanması gerektiği düşüncesi kesinlikle hatalıdır. Ve Goethe'nin mitologeminde, Prometheus'un yaratılış çalışması, onun sadece dünyada yaratabileceği şeylerle kısıtlıdır.

İşte bu benim dünyam, benim evrenim.

Var olduğumu hissettiğim yer burası.
Bütün arzularımın
Vücut bulduğu yer burası.
Ruhum binlerce parçaya ayrılmış
Ve bütünü benim sevgili çocuklarımda.

Başlangıçta var olan sadece

Çamurdan dünyası

idi ve sonra, Kader'in hayat verici gücü ile, hayat buldu:

Aşağı bak, Ey Zeus,
Benim dünyama: o yaşıyor.

Ruhu yarattıklarında binlerce parçaya bölünen Dünyanın Efendisi, kendini bir tanrı olarak görmez; çünkü bu unvanı göktekilere bırakır. Fakat tanrılarda ve doğa güçlerinin efendilerinde olmayan ama onun ruhunda doğuştan var olan güçten dolayı, kendisinin de en az onlar kadar ölümsüz ve her şeye kadir olduğunu bilir:

Göklerin ve yerin
Enginliklerini toplayıp
Ellerime bırakabilir misiniz?

-çünkü bunu yaratıcı bir sanatçı yapabilir.

Beni kendimden
Ayırabilir misiniz?

-çünkü bunu bir şair yapabilir.

Beni esnetebilir misiniz,
Beni bir dünyaya sığacak kadar büyütebilir misiniz?

Çünkü bunları insan ruhunun gereği olarak yapabilir. Tanrıların bir gücü vardır. Bir de onlara karşı çıkan başka bir güç vardır: ruhun gücü; kendini kendi olarak değil, bir ilah olarak, Minerva (o zamanlar Pallas Atena için kullanılan isim) olarak gören ruhun gücü. Tanrıça ile olan diyaloğun asıl anlamı budur:

PROMETHEUS: *Bunlar senin sözlerindi.*
Ben kendim değildim,
Ve bir tanrı konuştu
Ben konuşmayı düşündüğümde.
Ve bir tanrının konuştuğunu sandım
Kendi konuşmamda
İşte bu sizinle benim aramda
Öylesine hararetli.
Ölümsüz, size olan aşkım.

Fakat tanrılar ne hayat verebilir ne alabilir, ne de Dünyanın Efendisi -belki de ona artık "insan" demeliyiz- ilahi ruhunun verdiği güçle bunu yapabilir. Prometheus'un birinci perdenin sonunda tanrıçadan öğrendiği gibi, bunu ancak Kader yapabilir; Kader'in hayat verici gücü ile, "tüm hayatın kaynağı" kendini göstermektedir. İkinci perde Nietzsche'nin bile daha iyisini yapamayacağı, şevk dolu bir hayata adanmıştır. Bu perde, Prometheus'un yaradılışa olan sınırsız aşkını açıklar ve üçüncü perde bununla başlar. İkinciye aşağıdaki sözlerle zaten girmişizdir:

Aşağı bak, Ey Zeus,
Benim dünyama: o yaşıyor.

Ve konuşma, monologda da tekrar edilen şu satırlarla devam eder:

İnsanları benim suretimde yetiştiriyorum;
Bütün bir kuşak benim gibi,
Acılara katlanacak, ağlayacak, gülecek, sevinecek,
Ve benim gibi, aldırış etmeyecek size

Bunlar bizim bildiğimiz en son haliyle daha önce var olsaydı, Goethe bu satırları bu şekilde yazmazdı. Buradaki satırlar hala rötuşlanmamış, özgün satırlardır.

Bunun devamında, neredeyse aynı satırlarla tekrar eden Merkür'le olan diyalog ile monolog karşılaştırıldığında, sonraki versiyonun hem çok daha ince ve mükemmel bir tarzda yazıldığını, hem de mitologemin çocukluğunun çok daha keskin bir tarifinin yapıldığını görmek mümkündür. Dramatik fragmandan anlıyoruz ki; Goethe'nin Prometheus'unun babası Zeus, annesi

de bir tanrıçadır. Geleneksel kökenindeki bu farklılıkla şair, kahramanını Titan ırkından ayırır. Ayrıca çocukken veya ergenken karşılaştırdığı tehlikelerle, onu devlerle karşı karşıya getirir. Merkür, onu koruyan anne ve babasına karşı nankörlüğü nedeniyle ona sitem etmektedir.

PROMETHEUS: *Neden! Tehlikelerden mi?*
Kendilerinin korktuğu!
Kalbimi mi korudular
Gizlice bana eziyet eden yılanlardan!
Titanlara meydan okumam için
Göğsüme güç mü verdiler?

Büyük bir olasılıkla, Goethe'nin aklından geçen mitologem, Zeus'un oğlu Herakles'in çocukluğunda tehditkâr yılanlardan babası tarafından değil kendi kendine kurtulduğu hadisedir. Prometheus'un mücadele ettiği devlerin, gerçek mi, mecazi mi olduğu açıkça belirtilmemiştir. Monologda, Titanlar tarafından parçalanan veya (Homerik ilahide[8]) köleliğe mahkum edilen Zeus'un bir diğer oğlu Dionysos'a bariz bir gönderme vardır:

Titanlara karşı
Kim yardım etti bana?
Kim kurtardı beni ölümden,
Ve kölelikten?

Fragman şöyle devam eder:

Kim adam etti beni?
Güçlüler güçlüsü zaman değil mi?
Sizin de benim de efendimiz?

Ve Prometheus'un hayat verici gücünü ikinci perdenin sonunda öğrendiği Kader de monologda unutulmamıştır:

Kim adam etti beni?
Güçlüler güçlüsü zaman
Ve ölümsüz olan Kader, değil mi?
Onlar değil mi?
Sizin de benim de efendilerimiz?

8 *The Homeric hymns.*

Goethe Mitologemini Yorumluyor

1813 veya 1814 yıllarında, *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat (Dichtung und Warheit)*'ini[9] yazmaya başladığı ilk evrede Goethe, Kitap XV'in sonlarına doğru, Prometheus fragmanlarını açıklamaya başlar. O dönemde kayıp olan dramatik fragmanları unutmuş olması pek mümkün görünmez. Açıklamasının ikinci cümlesi "ebeveyn ve akrabaların korunmasından" bahsetmektedir ve Merkür de bitmemiş dramanın ilk satırlarında bundan bahseder:

Ve seni korudular!

Yorumlama özellikle şu ilk cümleyle başlar: "İnsanoğlunun ortak kaderine ait, hepimizin katlanması gereken yükün en büyük ağırlığı, entelektüel güçleri erken ve hızlı yayılanların üzerinde olmalı."[10] Burada, Prometheus mitologemini anlamada Goethe'nin kendisinin de vurguladığı en önemli iki elementi bir çizgi ile ayırdık: bir yanda insanoğlunun ortak kaderi, diğer yanda bu kaderden diğerlerine göre çok daha fazla acı çeken akıl sahibi insan.

Bu gerçeğe *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat*'ten 42 yıl sonra uyanan *genç* Goethe, her iki elementi de yaşamıştır – insan sürüsü ve bunun istisnai insan için neredeyse dayanılmaz olduğu gerçeği. Geriye dönüp baktığında, kendini "çukurda üzümü tek başına çiğneyen" olarak görür: bu figür (İncil'de) Yesaya 63.3'ten[11] alınan bir figürdür ve aynı zamanda Goethe'nin 1807-1808 yıllarındaki Prometheus oyununda ilk insanın uğraşısını; Pandora'yı hatırlatır:[12]

Bütün şarap tüccarları gelir
Üzüm çukurlarından, kayalık şarap mahzenlerinden...

Her insanın deneyimlerini sanki Tanrı imiş gibi tamamen

9 *Poetry and Truth from My Own Life* (Yaşamımdan Şiir ve Hakikat) (tr. Minna Steele Smith), II, 177 ve devamı.

10 A.g.y., II, 177.

11 Bar-Ilan Üniversitesi, Ramat Gan, İsrail'den, Profesör B. B. Kurzweil buna dikkat çekti.

12 *Werke*'de (ed. Beutler), VI, 406-43; alıntı yaptığımız pasaj (tr. R. M.) sayfa 441'dendir.

tek başına yaşadığı bu ezeli konumda, Goethe'nin "varlığın" temellerini oluşturması gerekiyordu. Goethe bu kelimeyi telaffuz eder ve onun bir varlık oluşturmasını sağlayan şeyin ne olduğunu açıklar. Bu şey, Goethe'nin üretken yeteneğidir: "Ben, bütün varlığımı düşünceye dayandırmak istedim. Bu kavram sonunda farklı bir şekil aldı; -diğer tanrılardan ayrı olarak, çalışma odasından dünyayı insanla dolduran- eski mitolojik Prometheus imgesi..."[13]

Goethe'nin mitologemi, genel olarak insan varoluşuyla veya onun amacıyla ilgilenmez. Sanat ve onun yaratıcılığı veya insan varlığını yumuşatma amaçlı bir giriş ile de ilgilenmez: bunlar insan yığınlarının ağırlığı gibi, Goethe'nin bizzat yaşadıklarındandır. Bu, insanoğlunun ortak kaderinin yanında, şairin kendi bireysel varlığını inşa etmek istediği *diğer* gerçektir. Ve bu nedenle, Titanlarla tanrılar arası özel bir varlık olan Prometheus'u düşünür. Gerçekten de mitolojik metodunu ayrıntılı bir şekilde anlatır ve iki elementi açıkça tanımlar: "Prometheus'un efsanesi bende hayat buldu. Eski Titan cübbesini kendi ölçülerime göre kestim..."[14] Genel olarak Prometheus sanatçı değil, Goethe'nin genç halidir: işte bu mitolojileştirmeden ortaya çıkan şiirsel karakter de bunun ürünüdür. Fakat bu mitolojileştirme olarak kalmıştır. Bu uğraşının iki karakteristik elementi şu şekilde belirtilmiştir: bir mitolojik figür ve onun hikâyesinin -bir mitologemin- bireysel bir deneyim olarak doğal bir şekilde kendini ifade etmesi ve mitolojik geleneklerdeki ifade arayışı.

Fakat Goethe, bu noktada eski *mythológos*lardan daha özgürdü. Titan'ın giysisini kendi ölçülerine göre kestiğini kendisi ifade etmektedir. Fakat onun metodunun şiddetle öne sürdüğü tavır, benim de Mann ve Ortega'yı örnek alarak anlattığım gibi, insanlardan hala yaşayan bir mitoloji olarak bahseden mitolojik tavırdır;[15] arkaik insan, harekete geçmeden önce, kendisini ölüm vuruşuna hazırlayan bir boğa güreşçisi gibi bir adım geriye çekilir. Geçmişte bir örnek arar ve bir dalgıç hücresine girer gibi korunmuş ve şekli bozulmuş olarak zamanının problemlerine bir an önce girişebilmek için o örneğin içine dalar.

13 *Poetry and Truth* (Şiir ve Hakikat) (çev. Smith), s. 178.

14 Goethe, *Werke* (yay. Beutler), X, 699.

15 Bkz. Giriş.

O zamanlar Goethe'nin meselesi, sanat ve sanatçıların herhangi bir genel kuramlaştırılmasından çok daha varoluşsal olan, kendi ifadesiyle *bireysel varlığını* toprağa gömmekti. Kendi hayatındaki problemi, kendisini bir mitolojik figürle özdeşleştirerek çözmek amacıyla bir mitologem yarattı ve bir oyun yazarından çok bir *mthyológos* olarak hareket etti. Fakat kendine özel bu deneyimine, yani yalnızlığına sıkı sıkıya bağlı kalarak ve kendini bu durumun şiirsel ifadesine, yani monoloğa bırakarak, malzemesinin hala olanak verebileceği dramatik formdan çıkmakla kalmamış, aynı zamanda mitolojik gelenekten de ayrılmıştır – ve kendini, antik Prometheus imgesinden yola çıksa da, yeni bir özellikle zenginleştirdiği özgün mitologemin içinde bulmuştur.

Goethe'nin Mitologemindeki Modern Element

Goethe'nin deneyiminde göze çarpan modern özellik, şairin kararlı bir şekilde kabullendiği gibi, her insanın yalnızlığıdır. Yorumunda, kendi olgun bilgeliğinin ışığında, insanoğlunun bu tecridinden söz eder ve kendisinin bunu kabullenişinin sonuçlarını anlatır. "Benim çalışmalarımın en çok kabul göreni yalnızlığın çocukları idi ve dünyaya olan bakışım genişledikten sonra, yaratıcı güç ve coşkudan yana sıkıntım olmadı, fakat uygulamada sendeledim; çünkü ne yazıda ne de şiirde gerçek bir tarzım yoktu ve her yeni çalışmada, konunun doğasına bağlı olarak, geleceği yoklamak ve yeni denemeler yapmak zorunda idim. Fakat bu konuda, başkalarından gelecek yardımı ayrı tutmak ve reddedebilmek için kendimi, *Prometheus gibi, tanrılardan bile* soyutladım. Benimki çok daha doğaldı, çünkü tabiatım gereği ve düşünce tarzım nedeniyle, bir tavır her zaman beni çevreliyor ve başka her şeyi itiyordu."[16]

Goethe'nin Promotheus mitologemi, insan varoluşunun -ve tecridinin- ve tanrılarla kopmanın bu şekilde onayının bir sonucudur. Onun Prometheus'u, insanoğlunun sorunlarını kendine özgü bir şekilde benimseyen, fakat "dev, gökleri gürleten" gerçek Titanlara da benzemeyen eski tanrıyı andırır. Bu Prometheus sadece kendini soyutlamak istemiş ve işte bu sebepten dolayı bir tanrı olmak değil, genç Goethe gibi "üçüncü bir hanedan"

16 Goethe, *Werke* (ed. Beutler), X, 698 ve devamı.

kurmak istemiştir: insanoğlu. Ancak, insanoğlu onunla ortak kaderine -tecride- yürüyecekse, bunu kuran nasıl soyutlanmış kalabilirdi? Bu yalnızlık, zamanın başlangıcından beri insanoğlunun bir özelliği değil miydi? Daha şimdi anlaşılmaya başlayan ve modern çağın gözüyle bakıldığında, bu yeni Prometheus'u gerçek Prometheus yapan, onun mitologemini insan topluluğunun gerçek mitologemi yapan özellik bu değil miydi? Antik mitologemlerden çok daha karmaşık, fakat yine de eski mitolojik uğraşının devamından yola çıkan bir sonuç.

Bütün bunların bir anlamı da; Goethe'nin, genç Prometheus'u özgün mitologemin ezeli öksüz çocuğu olarak görmesi idi; tıpkı her ölümlünün içine doğduğu şartları kendi imgelerinde direkt olarak yansıtan eski mitolojik masallarda olduğu gibi...[17] Burada, aslında kıvrak yılanlar tarafından tehdit edilen Herakles'i mi yoksa Titanlar tarafından parçalanan çocuk Dionysos'u mi düşündüğünün bir önemi yoktur. Titanlar tarafından saldırıya uğrayan Prometheus artık Yunan mitolojisi değil, Goethe tarafından yaratılmış bir mitolojidir. Ve Prometheus hakkındaki bütün efsanelerin arasından, Montfaucon'daki Yunan lahit rölyefindeki bir çizimden yola çıkarak resimsel bir efsaneyi seçmiş olması, onun mitolojileştirmesinin tipik bir özelliğidir:[18] Lahitte Prometheus, bir insan suretinde oturmaktadır. Yanında bir sepet çamur, önünde de bitirilmiş bir figür vardır ve Minerva'dan kelebek suretinde bir ruh almaktadır [I, IIa].

Eğer ne bir tanrı, ne titan ve ne de insansa, Goethe'nin Prometheus'unun kim olduğu sorusuna cevap verebilir miyiz ya da vermemiz gerekir mi? İster bilinçli olarak, isterse bilinçsizce yapmış olsun, onun bir adam yaratma şekli Kutsal Kitap'a uymaktadır: Tanrı'ya duyduğu katı nefret de aynı derecede Kutsal Kitap'a zıttır: böyle bir tesirin ortaya çıkması kaçınılmazdır ve özellikle Tanrı'ya olan bu düşmanlık, Kutsal Kitap'a olan bağımlılığının farklı bir türüdür. Tanrıya düşman bir yaratıcı rolü, Goethe'nin Prometheus'unu tanımlayan rol-

17 Kerényi, "The Primordial Child in Primordial Times".

18 *L'Antiquité expliquée et representée en figures* (Paris, 1719), I, Bölüm I, pl. Fol. S. 24. Ayrıca Hederich'in şu eserinde de açıklanmıştır; *Reales Schullexicon*, s. 2329; bkz. Goethe, *Werke* (yay. Beutler), IV, 1038.

dür. Goethe yorumunda, onun önemini asgariye indirir ve her ne kadar Prometheus'la görüşmesinden sonra ölen dindar Moses Mendelssohn'un ölümüne sessiz kalmamış olsa da, mitolojileştirmenin sadece şiirsel bir işlem olmadığı ve garip bir sorumluluk taşıdığına dair bütün fikirleri dışlayarak, onu şiirsel bir "aracı şahsiyet" diye anlatır. Goethe'nin Prometheus'u ne tanrı, ne titan, ne de insandır. O isyankâr insanın ölümsüz bir örneği ve inançlarının doğrulayıcısıdır: yeryüzünün asıl yerlisi, Tanrı karşıtı olarak görünen Dünyanın Efendisidir. Bu bağlamda, Yunanlıdan çok Gnostik'tir, fakat kesinlikle Goethe'nin hala genç-kenki çocuksu Gnosis'i ile bir ilgisi yoktur. O daha çok yakın tarih düşüncesine aittir ve insana Nietzscheci veya varoluşçu bakışı benimser. Belki de çok daha ileri gider. Genç Goethe'nin mitolojileştirmesi Prometheus'un klasik şahsiyetiyle yeniden var edilmesini sağlayamamıştır, fakat kaçınılmaksızın tamamen modern olan bir versiyonunu ortaya çıkarmıştır ki, kayıp sayfalar tekrar ortaya çıktığında, bunun genç nesil üzerindeki etkisi o zamanın eski ustaları tarafından korkuyla karşılanmıştır (Zelter'a mektup, Mayıs II, 1820[19]).

19 Goethe, Werke (yay. Beutler), XXI, 392.

II. Titanik Ve İnsan Neslinin Ölümsüzlüğü

İnsan Nesli ve İnsan Irkları

İnsanoğlu için, *ortak* bir kader olarak tecrit, -bu modern tezat- Yunan imgesinin bir parçası değildi. Yunanlıların gözünde insanlık, tanrılıktan mümkün olduğu kadar açık bir şekilde *deilón* ve *deinón* olarak ayrılmıştı.[1] Onların gözünde insan sürülerinden daha zavallı, daha önemsiz, daha eziyetli bir şey yoktu. Buna rağmen, Sophokles'in *Antigone*'unda, aşağıdaki nakaratın sözlerine yer vermeye yetecek zemin vardı:

> *Çok korkunç şeyler vardır hayatta*
> *Fakat insandan daha korkunç değil.*[2]

İşte bu şekilde, "kaygısızca yaşayan tanrılara" karşı, insan nesline gebe kalınmıştı. Hesiodos şüphe yok ki Şark'a özgü modellere dayanarak nesli tamamen tükenen insan ırklarından bahsetmiştir[3] ve eski uygarlıkların son dönemine kadar insanlar, insan ırkının yok olmaması için, *Elusinian* Sırrı gibi belli yortuların kutlanmasının gerekli olduğuna inanmıştır.[4] İnsanoğlunun sonunun -Goethe'nin tabiri ile- Neptünsel veya volkanik doğal afetlerle, kıtlık, savaş veya periyodik ayaklanmalarla geleceği bekleniyordu. Bireyin ölümü insan ırkı için bir tehdit oluşturmuyordu; ölümlülerin ölümlülüğü -insanın genel zavallılığı- *deilón*u tanımlayan nitelikler arasında sadece -en koyusundan-

1 "Der Mensch in griechischer Anschauung," Kerényi'de, Niobe, s. 240 ve devamı. *Deilon* sefil, *deinon* çok kötü ve olağanüstü.

2 332-34 (bkz. LCL baskısı, I, 340).

3 *Works and Days* (İşler ve Günler) 106-201. Hesiod'un oryental modelleri üzerine: R. Reitzenstein ve H.H. Schäder, Studien zum antiken Synkretismus.

4 Bkz. *My Die Mysterien von Eleusis*.

bir ton farkı idi. İnsan ırkının ölümsüzlüğü görüşü, geleceğe dair bazı kehanetlerde belirtilen karanlık imgelerden ayrılmıştı; fakat ölümcül tanrıların gücünün algılanmasıyla bağdaşmıyor da değildi. Şimdi bu görüşü ele alalım.

Bir Pitagor Doktrini

Illa sententia, qua semper humanum genus fuisse creditur, auctores habet Pythagoram Samium et Ocellum Lucanum et Archytam Tarentinum omnesque adeo Pythagoricos: Eski Romalı yazar Censorinus'un *On Birthdays* [*Doğum Günleri Üzerine*][5] adlı kitabındaki bu sözlerine göre Samos'un Pisagor'u, Lukania'nın Okellos'u, Tarentum'un Arkitas'ı ve genel olarak Pitagorluların hepsi insan ırkının ölümsüz olduğu görüşünün yazarları ve savunucuları idiler. Pitagor'un bu meseleye dair görüşünü, Okellos'un adının geçtiği *On the Cosmos* [*Evren Üzerine*] adlı çalışmadan öğreniyoruz. Bu özgürce çevrilmiş alıntı şöyle devam eder:

"İnsanoğlu ne topraktan, ne de diğer canlılardan, hayvanlardan veya bitkilerden gelmiştir. Biz kozmik düzenin, bir şekilde sonsuz (başlangıcı ve sonu olmayan) olduğunu varsayarsak -ki Pitagorluların tezi de budur- o zaman düzeni (*diakósmēsis*) dünyanın düzenini (*kósmos*) oluşturan bütünün de, aynı şekilde sonsuz olması gerekir. Her şeyden önce, bu sonsuz bütünün parçaları: gökyüzü, toprak ve aralarındaki hava, önceden beri var olagelmiş olmalıdır, çünkü onlarsız dünya olamaz, ne de olsa dünya bunlardan ibarettir. Eğer parçalar sonsuz ise, o zaman içindeki her şey de zamanın başlangıcından beri var olmuş olmalıdır: gökyüzünde güneş, ay ve yıldızlar, toprakta hayvanlar ve bitkiler, altın ve gümüş, havada rüzgâr ve sıcaklık değişiklikleri. Çünkü gökyüzünün gökyüzü olmasının esas sebebi bunları içinde barındırıyor olmasıdır ve benzer şekilde toprak bu yüzden topraktır, hava bu yüzden havadır. Şimdi, parçaların sadece kozmosla (düzenle) değil, aynı zamanda parçanın barındırdıkları, yani düzenlenen ile de bir arada var oldukları varsayımımızda haklı olduğumuzu düşünürsek; bu parçaların her birine, içinde barındırdığı her şeyi gözetleyecek bir tür tahsis edildiği için,

5 *De die natali*, IV, 3.

-göklere tanrılar, yeryüzüne insanlar, hava tabakasına cinler- insan ırkı da bunun gereği olarak ölümsüz olmalıdır."[6]

M.Ö. birinci yüzyılda yazılmış bir çalışmada, Yunan düşüncesinde evrenin *diakósmēsis*, dünyanın düzen olduğu fikri en nihai sonuçlarıyla geliştirilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki; her ne kadar insanoğlu, toy insan merkezli bir kozmolojide merkezde yer almasa da, hatta pek toy olmayan filozofik düşüncede de olduğu gibi, insanoğlu bu düzenin düzenleyicisi veya düzenleyicilerinden biri olarak incelenmiyorsa da, bu tasarım insan ırkının ölümsüz olduğu fikrini de içine almaktadır. Filozofça düşünmenin değil mitolojileştirmenin bir sonucu olan ve bütün bunların altını çizen, toy, pre-felsefi bir dünya düşüncesinde insanoğlu merkezde yer almaz. İki kutup vardır: yeryüzünde insan, göklerde tanrılar. Tamamen simetri amaçlı olarak, cinler -kötü ruhlar değil, fakat Tanrı ile insanlar arasında aracı olan varlıklar- havada, yer ile gök arasında, ortada bir pozisyon alırlar. Onlar Yunan mitolojisinin ürünü değil, Akdeniz ve Yakındoğu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan cinlere olan inancın ürünü idiler.

Yunan Mitolojisinin Dünya Düşüncesi

Zıt kutuplarda yer alan iki ırkın; insanlar ve tanrıların ikiliği, bazı eski şairler tarafından o kadar açık bir şekilde ifade edilmiştir ki, bunun Yunan mitolojisinde dünya düşüncesinin temel bir özelliği olduğunu anlarız.

> İnsanların da tek bir ırkı vardır, tanrıların da;
> ikisi de tek bir anneden hayat nefesini alırlar. Fakat koparılan güç
> bizleri ayırır, böylece
> bir tarafta hiçlik varken diğer tarafta, pirinçten bir gökyüzü,
> emin bir kale belirir.[7]

6 III 1-3 (bkz. Yay. ve çev. Almancaya çeviren Rotermund, s. 24-25).

7 Pindar, Nemean Ode VI (bkz. çev. Lattimore, p. 111).
ἓν ἀνδρῶν
ἓν θεῶν γένος• ἐκ μιᾶς δε πνέομεν
ματρός ἀμφότεροι διείργει δε πᾶσα κεκριμένα
δύναμις ὡς το μέν οὐδέν, ὁ δέ χάλκεος ἀσφαλές αἰέν ἕδος

Nitekim *Nemean*'ın altıncı kasidesinde Pindar gelir ve insan ile tanrıların ırklarını birbirinden ayırır. Ayrılma kesindir. Bir yanda insanoğlu vardır ve bir hiçtir. Diğer yanda tanrıların mekânı, sonsuz ve sarsılmaz bir gökyüzü vardır. Ebediyen tehlikelerden uzak olmak gökyüzünün, tanrıların mekânının bir özelliğidir. Burası insan ırkını sanki bütün vücuduyla çevreler, fakat aynı zamanda yükseklerde yaşayanlar için, gökyüzü bir taht görevi görür. Bu niteliğinden dolayı çevreleyici unsur, yani gökyüzü tanrılarla, (insan ırkını kısıtlayan diğer ırkla) çakışır. Fakat bu çevreleyici, sınırlayıcı element insanlar için maddesel -yani somut- değildir; sert, "pirinçten"dir. Burada metal maddesel bir anlam ifade etmez, gökyüzü ile bağıntılı görülebilir bir nesneyi anlatmaz, ancak paradoksal bir anlam taşır; soyut bir nesnenin algılanamaz sertliği – tanrılar ve onların mekânı.

Fakat Pindar, tanrıları ve insanları sadece ayırmakla kalmaz, aynı zamanda birleştirir. Ondan önce Hesiodos da, *İşler ve Günler*'inde [*Works and Days* (108)], özetle şu ifadesiyle aynı şeyi yapmıştır: "nasıl ki tanrılar ve ölümlü insanlar tek bir kaynaktan ortaya çıktıysa..."[8]

İnsan ırkının düşüşü ve önemsizliğinden bahsettiklerinde bile, her iki şaire göre bu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Yunanların büyük mitolojik geleneklerine göre, hem insan hem de tanrılar Gaia'dan, Toprak Ana'dan doğmuşlardır. Toprağa dayalı ve tanrılar ile insanlar arasında bölünmüş bu mitolojik dünyada, insanın yaratılışı hiç öne sürülmez. İnsanoğlu ne bir yaratılmışı ne de isyankârı temsil eder; o, bir kutbunda göksel tanrılar olan evrenin öteki kutbudur.

Titanlar Kimdir?

Yunan mitolojisinin dünya düşüncesindeki bu temel özellikler, genç Goethe'nin Prometheus'u gibi, bir parola ve başlangıç olarak bizim için bir şeyleri netleştirirken, aynı zamanda bir soruyu da gündeme getirir. Netleştirilen nokta, daha önce de ima edildiği gibi, Prometheus mitologeminde arkaik ve klasik

---

μένει οὐρανός.

8 Burada s. 45 ve 47'dekiler hariç, bütün Heslodos anektodları, Evelyn-White'ın çevirisinden alınmıştır. Bu, s. 10-11'de şöyle geçer:
ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοί θνητοί τ' ἄνθρωποι

çağların başına ait kaynaklarımız Hesiodos ve Aischylos'un, insanoğlunun Titanlar tarafından yaratıldığına dair bütün görüşlerden çok uzak olduklarıdır. Çünkü mitolojik dünya düşüncesi, mitolojik figürler gibi paradoksal bir niteliğe sahiptir: Onlar şairlerden önce de var idiler, fakat onlara şekil verenler şairlerdi. Prometheus hakkındaki klasik eserleri yorumlarken, onun insanı yaratışıyla ilgili her şeyi unutmamız gerekir. Gündeme getirilen soru şudur: Eğer ne tanrı, ne insan, ne de cinler gibi ikisinin arasında bir şey değillerse, Titanlar denen varlıklar bir evrenbilime (kozmolojiye) nasıl dahil olabilirler?

Bu nedenle, hikâyemizin bir kısmını önceden anlatmış olma riskine girerek de olsa, miti yorumlamaya başlamadan önce "Titanlar Kimdir?" sorusuna cevap vermeliyiz. Metinlerde bunun cevabı oldukça açıktır. Geleneklerin Corinth'in Eumelos'una, Miletos'un Arkinos'una veya başka bir post-Homerik şaire atfettiği efsanevi *Titanomachia* (Titanların Savaşı) şiiri günümüze kadar korunmuşsa, Titanlar hakkında daha çok şey bilmemiz gerekir. Bu bağlamda, arkaik edebiyat eserleri ve mitolojik efsaneler özel bir önem kazanır, çünkü Titanların çoğunun eski Yunan'da bir kültü yoktur. Hesiodos bize Tanrılar hakkındaki Yunan rivayetlerinin bu tür şiirlerden ve özellikle neredeyse kutsallaşmış bir çalışmadan etkilendiğini ve bu etkinin sınırlarını gösterir. "Neredeyse" diyorum, çünkü bu şiirlerin kabulünün ve etkisinin bir sınırı vardı ve "kutsallaşmış" diyorum, çünkü böyle bir çalışmanın serbest şiirsel bir yaratıcılık eseri olması mümkün değildir – bu hem kronolojik, hem de materyal nedenlerle imkânsız olurdu. Bu ancak bir *geleneğin* şiirsel değerlendirmesi olabilir ve bu nedenle, Yunan kaynaklı olmaktan çok oryantal kaynaklı bile olsa bazı kısıtlamalara tabiidir. Başarılı şairler "kutsarlar", yani bazı rivayetlere özel bir önem ve etki yüklerler; fakat kendilerinin icadı olduğu bilinen bir hikâyeyi "kutsayamazlar". Bu materyalde, modern şiirde alışılageldiği gibi tamamen şiirsel icatlar veya yaratıcılıklar bulmak isteyen herkes, her aşamada özel ispatlar temin etmek zorundadır.[9]

9 Bu, örneğin, Karl Reinhardt tarafından yapılmamıştı. Karl Reinhardt, geleneklerde, Prometheus'un Titanik kökeni gibi, gerekli bir özelliği, Aischylos'un şiirsel buluş ve icatlarına atfetmek istemişti ve kesinlikle bu özelliği içinde barındırabilecek, *Titanomachia*'ya karşı garip

Hesiodos; (Yunanlılar tarafından hiçbir zaman evrensel bir kabul görmemiş olan) Uranos'un, yani "Cennet" tanrısının göksel bir babadan olma oğlunun, arkaik soyacağını kabul etmekteki yetersizlikten yola çıkarak, *Titanomachia*'nin Yunan mitolojisi üzerindeki etkisinin sınırlarını çizmiştir (Göksel baba: *Titanomachia*'ya göre Aither, "Cennetin Işığı" veya bilinmeyen antik bir kaynağa göre Akmon "Anvil"). Homeros'la birlikte Yunan şairler arasında en başarılı "kutsayıcı" olan Hesiodos'dan sonra, tanrıların soyağacında böyle bir değişim neredeyse hiç düşünülemez. Hesiodos, Yunanlıların mitolojik dünya düşüncesini soyacağından yola çıkarak ifade edebilmişti.[10] Onun *Theogonia*'sının bizim sorumuza cevabı şudur: Titanlar tanrıydılar; onlar ilk tanrılar, *pròteroi theoi* (424) idiler. Gaia yani Toprak (İlk Anne) onları ilk oğlu Uranüs'ten doğurmuştu. Onlar, tanrılar ve Cennetin çocukları olarak, iki kutuplu kozmolojinin ilahi (tanrısal) kutbuna ait idiler. Fakat neredeyse hepsi yerin altında, hiçbir kültün onlara ulaşamayacağı, toprağın en derin ağzında, Tartaros'un altında bir yere düşmüşlerdi. İleriyi düşünürcesine, sonlarının ne olacağının beklentisi içinde (697), İlyada destanı (XIV 279) ve Homerik Apollon ilahisi (335) ile de uyumlu olarak, *chthonioi*, "yerin altındakiler" veya *hypotartarioi* "düzenbaz" (851) gibi sıfatlar yakıştırılmasına tahammül etmişlerdi. Salındıklarında, bir altıncı yüzyıl din bilimcisi Onomakritos'un Orpheus'a özgü şiirinde çocuk Dionysos'u öldürmeye geldikleri zaman,[11] Pitagorluların orta bölgeye tahsis ettiği cinlerle birlik oldular.

Fakat hepsinin sonu aynı olmadı; her şeyden önce, kız kardeşlerinin, Cennetin yüce kızlarının sonu. Hesiodos ve belki de *Titanomachia* da, göksel rakamı on ikiye tamamlamak için, Titanlar gibi onları da sayıca altı yapmıştı. Gelenekler, onların Titanların savaşında yer alıp almadıkları, aldılarsa hangilerinin yer aldığı hakkında bilgi vermez. Titanların çatışması ve bozgu-

---

bir "Titanomachia" şeklinde dikkatimizi çeken şeye yol açmıştır. Bkz. Reinhardt'ın *Aischylos als Regisseur und Theologe*, s. 30.

10 Paula Philippson, *Untersuchungen über den griechischen Mythos: Genealogie als mythische Form*.

11 Pausanias III 37 5; Onomakritos in O. Kern, *Orphicorum fragmenta*, s. 56.

nu, Titanların karakteristik özelliklerinden biri olan "Cennetin oğlu - toprak altındakiler" şeklindeki garip kutupsallığı açıklar. İsmi "ay tanrıçası" anlamına gelen Phoibe'nin durumunda olduğu gibi, kutupsallığın yerini dönemsellik aldığı zaman, bir savaş veya yenilgiye gerek yoktu. Titan ve Titanis, "Titaness" isimleri, sadece başka tanrılar tarafından bozguna uğratılmış tanrılar anlamına gelmez. Bu dünya görüşünde diğerleri yani "Kronos'un soyundan gelenler" (*Theogonia* 630 ve başka yerlerde) -Zeus, erkek ve kız kardeşleri ve çocukları- sadece baskın olan azınlıktır, içinde aynı zamanda açık bir şekilde görülebilir bir Titan'ı güneş olarak,[12] açık bir şekilde görülebilir bir *Titaness*'i de ay olarak[13] barındıran "pirinçten gökyüzünün" bir parçasıdırlar.

Titanlar, kesinlikle "önceki tanrıların" tek bir nesli ile kısıtlı değillerdi. *Próteroi theoi*'nin Zeus ve onun Olimposlu ailesinden bile "daha önce gelen tanrılar" şeklinde anlaşılması daha doğru olur. Birçoğu Zeus ve onun taraftarlarına karşı savaş açmış ve yenilmişlerdi; bir kısmı da Okeanos ve Tethys gibi rütbe ve fonksiyonlarını korudular; bazıları da Hyperion ve Theia gibi nesillerinden gelenlerle ebedileştirildiler. Titanlar arasında bunların başında Helios ve Selen, Güneş ve Ay geliyordu. Hesiodos'ta nesil, özde benzerlik ifade ediyordu. *Theogonia*'da, garip isimli Titan Iapetos ile torunları arasındaki esas akrabalık -yani Titanizm'de akrabalık- Iapetos'un oğulları arasında daha az bilinen Menoitios'un, Atlas, Prometheus ve Epimetheus ile birlikte görülmesiyle betimlenmiştir (510). Menoitios, Titanizm'in örnek bir temsilcisidir (onun Cennetin oğlu değil torunu olduğu gerçeği dışında); onlar gibi resmedilir ve Titanların çoğuyla aynı kaderi paylaşır. Zeus *atasthalíē*'si ve coşkun yiğitliği (*ēnorée hypéroplos*) nedeniyle onu (*hybristēs*'i), yıldırımı ile *érebos*'a, toprak altı dünyasının sonsuz karanlığına çarpar (514-16).

Yunanlılar İçin "Titanik" Ne Anlama Geliyordu?

Hybristēs ve *atasthalíē* çevrilmesi güç kelimeler, fakat an-

12 Empedokles, Diels'te, fr. 38 (K. Freeman'da bir İngilizce versiyonu, *Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers*, s. 57).

13 Apollonios Rhodios, *Argonautica* IV 54 (bkz. LCL baskısı., s. 299).

lamları çok açıktır. İkisi birlikte kullanılır (*İlyada* XIII 633-34). Özellikle Titanlara ait olan, sınırsız, şiddetli saygısızlığı temsil eder. *Theogonia*'nın (209) bir pasajında, Hesiodos, *atasthalie*'yi özellikle Titanlar için kullandığı bölümde kendisini Titan ismini etimolojik bir hile ile açıklamak zorunda hisseder, çünkü Yunanlılar için bu hiçbir şekilde net ve bariz değildir. Benzer bir durum *Odyssey*'de (XIX 406), büyükbaba Autolykos torununa Odysseus ismini vermesi için takdim edildiğinde karşımıza çıkar. Homerik ve post-Homerik dilde bu isim sadece görünürde nettir ve Autolykos- bu yanlış metodun bugün adlandırıldığı gibi- popüler etimoloji sanatları ile görünürde net olanı açıklamaya çalışır. Titanlara isimlerini veren baba Uranos'tur ve onun etimolojileri (*titainein*'den çabalamak ve *tisis*'ten "ceza" Titanların "çabalarına" karşılık) yanlıştır. Yine de Titanizmi Hesiodos'un zamanında, Yunanlılar tarafından bilindiği kadarıyla betimlemişlerdir. Nitekim girişteki "Titanlar kimdir?" sorumuz, başka bir sorunun ışığında cevaplandırılmalıdır: "Yunanlılar Titanik demekle neyi kastetmişlerdir?"

Hybris ve *atasthalie*, -sınırsız gurur ve şiddet veya nasıl tercüme etmek istersek- sadece Titanlara özgü özellikler değillerdi. Aynı şekilde, onların *Priapic* tanrıların kalıntılarından olduğu düşüncesinin (*titainein*'in hatalı etimolojisiyle birlikte) temelini oluşturan "coşkun yiğitlikleri" de sadece onlara özgü değildi. Günümüze gelmiş haliyle "Titan"a fonetik olarak benzeyen iki kelime, *titax* ve *titēnē*, geçtikleri şiirsel metinlerde Yunan okurlar için de açıklama gerektiriyorlardı: sırasıyla "kral" ve "kraliçe" olarak açıklanıyorlardı ve bu anlamlar, "daha önceki tanrılar" ve Cennetin oğulları yorumlamalarıyla uyumsuz değildi. Galip Olimpos ailesinden olan tanrıların isimleri, Miken döneminin -veya Girit'teki eski Minos- dokümanlarında da bulunduğundan, artık Titanların sadece kült olarak onların önceki kuşakları olduğunu ve Titanlara ait bilinen bütün tarihi tanımlayan galibiyetlerinin, dindeki tarihsel değişimlerin mitolojik bir ifadesi olduğunu söylemek mümkün olmaz. Yazar Walter F. Otto,[14] "[Titan ismine] 'vahşi', 'isyancı' ve hatta 'aşağılık' gibi çağrışımlar yüklenmesinin, ancak bir çatışmadan sonra boyun eğdikleri Olimposlularla karşı karşıya gelmelerin-

14 *The Homeric Gods* (Homerik Tanrılar), s.33.

den kaynaklandığına dair birçok gösterge vardır" der. Fakat tam olarak bununla ilgili hiçbir kanıt yoktur. Muhtemeldir ki Zeus idaresindeki iki büyük tanrıça Pallas Athena ve Hera'nın kültü, Bronz Çağına,[15] hatta Neolitik döneme[16] kadar gidiyordu. Bunun yanında, Pylos'un Miken dokümanları, Pindar'ın sekiz yüz yıl sonra bile hala göklere çıkardığı[17] Titaness'lerden en az birinin kültünü *Theia mater*'da doğruluyordu.

Iapetos isminin garipliğine daha önce de değinmiştik. O ve -şimdiki Yunan bilgilerimizin açıklamadığı bir başka isim- Kronos, Titanlar mitologeminin öne sürülmesi için yeterli görülen iki büyük örnek olarak *İlyada*'da karşımıza çıkar (VIII 479). Burada Titanların herhangi bir kültüne veya Eski Yunanda bir kült değişimine dair hiçbir iz yoktur, fakat bir takım göstergeler, birçok millet ve imparatorluğu kucaklayıcı bir tarihi özgeçmişe sahip bir mitolojiye işaret ederler.[18] Anadolu tanrıları, yeryüzündeki radikal etnik değişimlere karşılık gelen çok büyük tarihsel değişimler gösterirler. Çok dil bilen Hitit İmparatorluğu'nda tanrıların çatışmalarıyla ilgili masallar, farklı diller bilen tanrıların isimlerini içeren metin parçaları, Titan'larla ilgili Yunan efsaneleri ile benzerlikler gösterir. Fakat bunlardaki temel özellikler ve merkezi motif, Hesiodos'un versiyonundakinden -doğurgan toprak ananın arzusundan- dünyalar kadar farklıdır.[19] Hitit'te, erkek ilahlarla sınırlı bir tahttan indirme mitologemi vardır ve bu tanrıların dört nesline yayılır. Burada Yunan Uranüs'e tekabül eden tanrının, ondan önce gelen bir atası vardır: bu Hesiodos tarafından reddedilen, *Titanomachia* tarafından kabul edilen bir özelliktir.[20] Bu noktada mitolojiye, Yakindoğu'da M. Ö. ilk milenyumun öncesinde, birbiri ardınca gelen imparatorlukların çok daha basitleştirilmiş bir hikâyesi girmiştir. Erkeksi bir sal-

15 Kerényi, *Die Jungfrau und Mutter der griechischen Religion.*

16 Kerényi, "Zeus und Hera," *Saeculum*, I (1950), 250.

17 Pylos Fr 1202; Pindar, Isthmian Ode V I (ed. Bowra).

18 Kerényi, "Die Gotter und die Weltgeschichte," *Geistiger Weg Europas*, s. 38-50.

19 W. F. Otto, "Der ursprungliche Mythos," EJ 1955 (XXIV), 326; Kerényi, "Dionysos und unsere Religionsgeschichte," *Wiener humanistische Blatter*, 1958, s. 24-25, 1951 seminerlerinden.

20 J. Dorig'in Basel tezinden, *Der Kampf der Gotter und Titanen*, s. 10.

dırganlıkla karakterize edilmiş olan bu hikâyeler, Yunanlılara masallar ve hatta epik şarkılar vasıtasıyla aktarılmıştır.

Yunan düşüncesinde, cennetî yönetenler arasındaki karşılıklı düşmanlık "Titanik" idi. Yunanlılar, kendilerine özgü tuhaflıklarıyla onları ileri görüşlü yapan yabancı mitolojilerden, Yunanca olmayan, belki de Miken[21] kökenli Titan ismiyle özdeşleştirdikleri niteliği çıkarmışlardı. Bu isim, yerini tamamen olmasa da kısmen Homerik şiire bırakan bir arkaik mitolojinin köken niteliklerini gösteren, kendi eski efsanelerinde de görülen bir isimdi. Bu niteliklerin arasında göksel, büyük tanrısal şahsiyetler vardı – bunlar Homeros tarafından artık kabul edilmese de, Yakindoğu'dakilerle paralellikler gösteriyordu.

Hera'nın Çileleri

Şu da var ki: Yunan mitolojileştirmesinde, tehlikeye atılmak veya tehlike yaratmak sadece önceki günahkâr tanrılarla sınırlı değildi. Bu sınırlayıcı ortam, tanrısal dünyanın kendisi, aslında çok katı olan gökler, bu bakımdan tuhaf bir şekilde insanoğluna has bir varoluş tarzından etkilendiklerini kanıtlamaktadırlar. Önsözümün sonunda, Goethe'nin Prometheus şiirlerinden başlayarak, geriye doğru, Pisagorlar, Pindar ve Hesiodos aracılığı ile Hititlerin mitolojik metinlerine giderken, Homeros'tan bir pasajı hatırlatmak istiyorum: "Hera da çile çekti; Amphitryon'un oğlu, Herakles onu üç uçlu okla sağ göğsünden vurduğunda, dayanılmaz bir acıya katlanmak zorunda kaldı."[22]

Bu sözlerle Dione, Diomedes tarafından yaralanan kızı Afrodit'i rahatlatmaya çalışıyordu. Arkasından, yine Herakles'in kılıcıyla yaralanan, yeraltı dünyasının kralı Hades'in acılı yarasını ve onun nasıl Olimpos'ta tanrıların doktoru tarafından iyileştirdiğini anlatarak devam etti. Dolayısıyla, savunmasızlık ve

21 Pylos Jn 04, 6. 1951'de Johannes Sundwall, Gelb'i okuduktan sonra, dikkatimi Hitit hiyeroglifi *titasa*, "Baba"ya çekti. Iliryan etimolojisinden: Kretschmer, "Die protindogermanische Schicht," *Glotta*, XIV (1925), 309 ve devamı.

22 *Iliad* V 392-94 (çev. Rieu, s. 102, modifiye).
τλῆ δ' Ἥρη, ὅτε μιν κρατερὸς πάις Ἀμφιτρύωνος
δεξιτερὸν κατὰ μαζὸν ὀϊστῷ τριγλώχινι
βεβλήκει' τότε καὶ μιν ἀνήκεστον λάβεν ἄλγος.

yaralanabilirlik, insan varlığının bir özelliği olduğu gibi, tanrıların da bir özelliğiydi.[23]

"İnsanoğlunun ölümlülüğü ile tanrıların ölümsüzlüğü şeklindeki" iki kutup arasında büyük farklar vardır. Bir tanrı yaralayabilir ve yaralanabilir, iyileştircbilir ve iyileştirilebilir; bir insan yaralayabilir ve yaralanabilir, bir doktor olarak iyileştirebilir ve yaralı bir insan olarak görüldüğünde iyileştirilebilir. Fakat insan olarak kabul edildiğinde tedavisi mümkün değildir. Ancak ilginçtir ki alıntı yaptığımız satırlar Hera için de benzer şeyler söyler. Tanrıçanın acısının "iyileştirilemez" olduğu söylenir.

Elbette, Homeros ve post-Homerik şairler Hera'nın "dindirilemez acısını" fiziksel anlamda değil, bir tür cbedi yaralanma olarak almışlardır. Virgil'in yüksek sesli satırları bundandır:

> *Cum luno aeternum servans sub pectore vulnus*
> (Juno kalbinin derinliklerinde, ölmeyen bir yarayı iyileştirirken).[24]

Fakat Homeros'un satırlarını hatırlayan şairin Hera'nın yarasını bu anlamda algılamadığı açıktır. Yaranın yer olarak sağ göğse yerleştirilmiş olması ve tanrıçanın mitolojik coşku ve acılarının[25] aylık periyodikliği, bu duruma has bir şekilde ayın periyodik küçülmesinin bir yara olarak görünmesi için, insan varlığındaki savunmasızlığının evrene yayılmış olduğunu gösterir. Mitolojik olmayan bir bakış açısıyla bakarsak, bir acı yoktur ve "iyileştirilemez" kelimesi bir anlam ifade etmez:

> *Damna tamen celeres reparant caelestia lunae*
> (Oysa hızla değişen aylar, göklerin yaralarını sararlar)

der Horace.[26] Sadece insan bakış açısıyla bakıldığında sürekli yenilenen yaraların, iyileştirilemez bir işkence olduğu anlaşılır.

Dolayısıyla ilahi hiçbir varlık, insan varlığına aya benzeyen Hera kadar yakın değildir. Fakat Prometheus'un da sürekli ye-

---

23 Kerényi, *Asklepios*, s. 77 ve 79-82; ve, tanrıların bu çatışması hakkında, *The Heroes of the Greeks*, s. 165.

24 *Aeneid* I 36 (çev. Fairclough, I, 243).

25 Kerényi, *Tochter der Sonne*, s. 138, ve Saeculum, I (1950), 248.

26 *Odes* IV 7 13.

nilenen bir yarası yok mudur? O, böyle bir yaradan kurtulmaya ve iyileştirilmeye ihtiyacı olan tek Yunan tanrısıdır. Bu özelliği, o ve kendisinden daha talihsiz olan insan nesliyle arasında çok derin bir bağ yaratmaz mı? Eski Yunan'da neyi ifade ettiğini henüz öğreneceğimiz bu sorunun, Hıristiyan algılayışındaki kurtarılış ihtiyacına işaret ettiğini söyleyemeyiz. Fakat bu soru, Yunan mitolojisinin bu esrarengiz, yaralı, kurtarılma ve iyileştirilme ihtiyacı duyan tanrısını klasik metinlerde aradığımız süre içerisinde aklımızın bir köşesinde kalmalıdır. Her şeyden önce, Hesiodos'un *Theogonia*'sını, sonra diğer arkaik gelenekleri ve bu hazırlıklardan sonra Aischylos'un Prometheus trajedilerini incelememiz gerekir.

III. *Theogonia*'da Prometheus Mitologemi

Theogonia'lar Nelerdir?

Yunan mitolojisinde dünyanın bir yaratıcısı yoktur. Yaratılış efsanelcri yerine *theogonia*'lar, yani tanrıların doğum hikâyeleri vardır. Hesiodos'un *Theogonia*'sında olduğu gibi sırayla anlatılırlar. İçinde dünyanın ilahi yönleriyle karşımıza çıktığı birer *Epifani* serisi oluştururlar ve dünya bu şekilde inşa edilir. Dünyanın yaratıcısı şairdir. Fakat bu sadece sanatsal anlamda bir yaratıcılıktır. Bir yaratma eylemi, insanların, Homerik ve Hesiodik Zeus dünyasında Yunanlıların yaşadığı gibi yaşadığı bir "dünyanın" inşasına *sebep* oluyorsa, dünyayı var eden "kurmak" veya "temellerini atmak" kelimelerini kullanmak "yaratmak"tan daha uygundur. Çünkü böyle bir dünyanın temelleri sadece insana, onu ortaya çıkaran yaratıcı varlığa değil, aynı zamanda dünyayı inşa etmekte kullanılan katı, kuvvetli maddeye de bağlıdır ve bu maddeden dolayı dünya sadece bir hayal ürünü değil, var olan bir "düzen"in sonucudur. Yunanlıların kozmos dedikleri bu düzen, birlikler ve ayrılıklarla, tanrısal evlilikler ve doğumlarla kurulmuştur. Bunlar kökensel başlangıçların efsanevi hikâyelerini oluştururlar. İşte toplu olarak ele alındıklarında, bunlara "theogonia" diyoruz.

Iapetos'un Evliliği

Hesiodos'un theogonik şiirine göre Titan Iapetos'un evliliği, birlikler ve ayrılıkların ezeli gidişatının bir parçasıydı ve Yunan dünya düzeninin mitolojik anlamda tanımlanmasına sebep olan Zeus hükümdarlığının başlamasına neden olmuştu. Bu ismin, hiçbir Yunan etimolojisiyle açıklanması mümkün olmamıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Iapetos (bkz. sayfa 32) yabancı bir isme benzer. Bu ismi ilk defa Homeros'ta (*İlyada* VIII 478-81),

Zeus, Hera'nın sinirlendiği zaman gidebileceği korkunç karanlıkları tarif ettiğinde duymaktayız: "....dipsiz bir kuyuya girip, Iapetos ve Kronos'a katılabilirsin. Onlar hiçbir zaman Güneş Hyperion'un ışıklarından hoşlanmazlar. Rüzgârı da sevmezler. Tartaros'un derinliklerine kadar batmışlardır."[1]

Zeus Titanları bozguna uğradıktan sonra oraya hapsetmiştir. Fakat Homeros'un anlattıklarına göre, her iki Titanın soyundan da önemli nesiller gelmiştir. Kronos'un soyu, Zeus ve çocuklarının yaşadığı cennetin sonsuz ışığına kadar çıkar. Iapetos'un soyu aşağıda kalır, orada geçici bir varlık oluşturur ve göksel konumun zıttı olan kutuptaki insanın kaderini belirler.

Bu soyun başında Iapetos'un, ilahi bir birlikteliği oluşturan evliliğinden Prometheus doğacaktır (*Theogonia* 507-12): "Şimdi Iapetos eş olarak, ayak bilekleri düzgün bakire, Okeanus'un kızı Klymene'i aldı ve onunla bir yatağa girdi. Klymene ona kahraman bir oğul olan Atlas'ı verdi. Ayrıca şanlı Menoitios ve zeki Prometheus'u; hilelerle dolu ve dalgın Epimetheus'u verdi ki o ekmek yiyen insanların başına bir fenalıktı."[2]

Bu pasaja göre Prometheus'un annesi, Hesiodos'taki birçok büyük tanrıça gibi Okeanus'un kızlarından biriydi. Büyük bir ihtimalle bütün Titanların yüce annesi, Toprak Ana'nın kendisiydi. Aischylos, *Prometheus Bound* (*Zincire Vurulmuş Prometheus*)'unda (211-12),[3] ona Titanessler'den birinin ismi Themis'i verir, fakat bu Gaia ile aynı kabul edilmelidir. Kaynaklardan birinde, Prometheus'un babasının göksel tanrı ve Toprağın kocası Uranos,[4] annesinin de Klymene olduğunun söylendiğini hatırlarsak, bu Hesiodik isim de şeffaflaşır. İsminin anlamı ister "dualarımızı işiten", isterse "şanı yüce olan" olsun, Hesiodos'ta Okeanos'un kızlarının nakaratında geçen bir yeraltı dünyası tanrıçasının ismidir. Başlangıçta, Prometheus'un babasının çok iyi bir karısı vardır: belki de Toprak'ın kendisidir, fakat Asya ve Asop[5] gibi isimlerden de bahsedildiğine rastlıyoruz. Bu

1 Çev. Rieu, s. 157-158.

2 Çev. Evelyn-White, s. 117.

3 OCT baskısındaki satır numaralarına göre.

4 Theon, schollum on Aratus 254, Maass'da, s. 386, satır 7.

5 Apollonios Rhodios I 444 Yorumu (yay. Wendel, s. 40) ve Proklos, Hesiod'un *Erga kai Hemerai* Yorumu [*Works and Days*] 48

isimler, Prometheus'un karısı Asya'dan bahsettiğimizde göreceğimiz gibi, belki de büyük tanrıçalara verilen özel isimlerdir. Bilgili İskender şair Euphorion,[6] Prometheus'un doğumunun, annesinin Hera olduğu çok ilginç bir versiyonunu da biliyordu. Buna göre onu, toprağın karanlık ve aceleci bir oğlundan, dev Eurymedon'dan doğurmuştu.[7]

Prometheus'un Kardeşleri

Hesiodos'un Prometheus'un kardeşleri olarak tanımladığı kişiler, bu ailenin karanlık ve hüzünlü âleminin dış hatlarını çizer. Epimetheus'un hikâyesini özellikle ders verici bulur ve *Theogonia*'da (570-612) ve *İşler ve Günler*'de, (60-105) iki kez anlatır. *Theogonia*'da (512) onun en başından beri "ekmek yiyen insanlar için bir fenalık" olduğunu anlatır.[8] Epimetheus, kendisine eş olarak ilk kadını, Zeus'un insanoğlunun sonunu getirmek için yarattığı "güzel musibet"i almıştır. Bunun acısını ilk çeken de o olmuştur. Fakat burada durum ilginçtir. Çünkü insanoğlu Epimetheus'un budalalığı ile cezalandırılacaktır: cezalandırılmasının nedeni de -ki bu da ilginçtir- Prometheus'un zekice oyunudur. Bunların hepsi, insanın var olduğu fakat "insan ırkının" henüz var olmadığı bir zamanda gerçekleşmiştir, çünkü ilk kadın aslında Pandora'dır, yani "güzel musibet". Bu olayları anlatan ve Hesiodos'un ismini taşıyan şiirde onun, insan ırkının babası Deuklion'un annesi olduğu söylenir.[9] Fakat bu geleneğe göre, Deukalion'un babası Epimetheus değil Prometheus'tur. Bu noktada -hicivle karışık- dikkatli Prometheus'un nasıl böyle bir çılgınlık yaptığını sorabiliriz? Fakat bu arkaik bir mitin eseri ise, hiciv pek yerinde olmaz. Bunun yerine, Prometheus ve Epimetheus'un, ilk kadınla birlikte insan ırkının varlığına yol açan, aslında birlikte büyümüş bir ikili olup olmadığını sormak daha uygun olur.[10]

(Gaisford, II, 76).

6 J. U. Powell, *Collectanea Alexandrina*, s. 42.

7 *Iliad* XIV 295 Yorumu.

8 Çev. Evelyn-White, s. 117.

9 Ap. Rhod. III 1086 Yorumu (ed. Wendel, s. 248), Odyssey X 2 yorumundan farklıdır.

10 Bunun bir paraleli şurada bulunabilir: Kerényi, "The Trickster

Prometheus ve Epimetheus isimlerinin dilbilimsel olarak bağlantılı olduğu açıktır. Birincisi, "önceden bilen", ikincisi ise "sonradan öğrenen" anlamındadır ve ikisi de çok daha eski periyotlara ait *manthánō* fiilinin kökünden gelir, çünkü *–eus* eki eski özel isimlere has bir özelliktir ve sonradan *máthos*'un yanında *mēthē* (*láthos*'un yanında *lēthē*'ye benzer şekilde) kökü kalkmıştır. Bu şeffaf isimler mitolojik varlıkların gerçek isimlerinden çok, bu isimlerin eski tercümelerine benzerler ve birbirine benzemeyen iki kardeşi anlatan -biri tamamen insanlara ait veya en azından daha sonra insanlara ait olan- yaygın bir halk masalına işaret ederler. Prometheus'un -yakında öğreneceğimiz gibi- başka, bu kadar şeffaf olmayan isimleri de vardır ve bunların daha eski olmadığı kesindir. Ayrıca Hesiodos'un hikâyesinde de görüldüğü gibi, Zeus'a kıyasla "sonradan öğrenen" kişi kurnaz Prometheus'tur. Onun düşünce şekli, sadece görünürde zeki olan ama Zeus'a yenilen Titan Kronos ile aynı sıfatla tanımlanır. İkisi de düşünce yapısı olarak *ankylomêtai*, aldatıcıdır (*ankýlos*); fakat ikisi de kendi tuzaklarına (*ankýlē*) düşerler: bu zihniyet, hiç kuşkusuz "Titanik" olarak adlandırılabilir. Bu, yalan ve komplodan en kurnazca buluşlara kadar her türlü aldatıcılığı içerir, fakat buluşlar da düzenbazın hayat şekli hakkında bazı noksanlıklara işaret eder. Bu noksanlık Titanları insanlara ve onların sınırlarına yakınlaştırır ve insan gerçeğinin onlarda yer ettiğini gösterir. Epimetheus gerçekte ister tek başına melez bir varlık, isterse Prometheus'la birlikte mitolojik bir ikiz olarak doğmuş olsun, insanoğlunun sınırlarının temsilcisidir: Kurnazlığı, budalalığını tamamlayıcı özelliğe sahiptir.

Hesiodos'un Prometheus'un kardeşlerinden biri olarak bahsettiği Menoitios, *Theogonia*'da, sadece Titanlar ve dünyalı devlerin zorbalıklarıyla tanımlanmaz. İsminin anlamına göre "ölümlü sonu (*oîtos'u*) bekleyen"dir ve "ilk ölümlü" olma ihtimali vardır. Onu Iapetos'un oğlu olarak yakalayacak olan son, babasının sonudur. *Theogonia*'da (514-16) şöyle der: "... çılgın küstahlığı ve aşırı gururu yüzünden, ileri görüşlü Zeus onu korkunç bir yıldırımla çarptı ve Erebos'a gönderdi."[11]

---

in Relation to Greek Mythology," Radin, *The Trickster*, s. 181.

11 Çev. Evelyn-White, s. 117. satır 516:
εἵνεκ' ἀτασθαλίης τε καὶ ἠνορέης ὑπερόπλου

Bundan daha tipik olan, ilk isim verilen kardeş Atlas'ın cezalandırılışıdır ve şu şekilde anlatılır (517-20): "Ve Atlas, kendisine bilge Zeus tarafından gönderilen berrak sesli Hesperid'lerin karşısında, yıkılmaz başı ve kollarıyla engin gökleri sıkı bir zorlama ile kaldırır."[12]

Amacı yeri ve gökleri ayırmak, böylece gün ve gecenin birbiri ardınca değişimine ve "zaman"ın başlamasına sebep olmak olan zalim bir kader ve çetin bir suçlama. Atlas'ın Prometheus'un kardeşi olması kazara değildir. Onun düşünce tarzı Odyssey'de (I 52) belirtilir: o "uğursuz" (*oloóphron*)dur; bu Hesiodos'un Prometheus'a atfettiği bütün kurnaz ve tehlikeli özellikleri özetleyen bir sıfattır. Onun Yunan dünyasının batı ucundaki durumu -aynı anda hem suçlanması, hem de cezalandırılması- doğu uçta cezalandırılan Prometheus'un durumu ile tıpatıp aynıdır. Zorluk ve acı çekme imgeleri, insan varoluşunun geçici ortamından bir kareyi teşkil eder. Hesiodos bu apaçık paralellikten o kadar etkilenir ki, Promethus mitologeminin hikâyesini hızlıca atlayarak cezalandırma meselesine gelir, Prometheus'un nasıl zalimce Zeus tarafından bir sütuna zincirlendiğini aktarır (521-522): "Ve kurnaz Prometheus'u içinden çıkılmaz prangalarla, acımasızca zincirlerle bağladı ve tam ortasından bir ok sapladı"[13] -bu sahne *Titanomachia*'da mümkün, fakat Homeros'ta düşünülemez bir sahnedir- ve Prometheus'un bitmeyen yarası, tanrıların kralının gönderdiği kartal tarafından sürekli yenilenir (524-525): bu kuş, "onun, [yani Titan'ın] ölümsüz ciğerlerini yemekteydi; fakat ciğerler her gece uzunkanatlı kuşun bütün gün yiyip bitirdiği kadar büyümekteydi."[14]

Bu zalim zincirleme şeklini gösteren [V] veya Prometheus'un, karşısında Atlas, onun arkasında Hesperidlerin kıvrak yılanlarıyla sütuna bağlı halde, Hesperidlerin bahçesinde olduklarına işaret eden arkaik vazo resimleri vardır [VI].

12 Çev. Evelyn-White, s. 117.
13 A.g.y.
14 A.g.y.

Prometheus'un Yarası

Bu ekstra-insan prototipini ve bir tanrının yaralanması modelini sorgulamak, Hera'nın durumunu sorgulamak kadar mantıklıdır. Prometheus'un yarası, Hera'nın göğsündeki, her ay ayışığının gözden kaybolmasıyla yenilenen yara kadar anlamlıdır. Hera'nın yarası karanlıkla birlikte açılır. Prometheus'unki tam tersidir. Yunanlılar da dahil, hepatoskopi olarak bilinen bir kahinlik çeşidinin yaygın olduğu bu eski milletler için, Prometheus mitolojeminde geceleri yeniden büyüyen ciğer, dünyanın geceleri gökyüzünden görülen resminin oturtulduğu yuvadır.[15] Koyu renklidir. Aischylos'a göre (*Prom.* 1025),[16] kartal onun karanlığını yer - ayrıca geceleri hareketlenir, çünkü tutkuların da yuvası olarak görülür. (Aischylos'un daha önce "Zeus'un kuşu"[17] olarak çağırdığı, mecazi olarak güneşten biraz daha fazlasını ifade eden) Zeus'un kartalı, ciğeri didiklemek için, gündüz ortaya çıkar. Bu acı çekiş -günün kendisi de karanlığın acı çekişi olarak yorumlanır- Prometheus'u karanlıklar âlemine devreder.

Yunanlıların tarihinde Prometheus'un bu yaradan ve bütün savunmasızlığından kurtuluşu -bir gece tanrısının bu gecelere ait doğasından farklı gelişimi- bu göksel olaya, yani karanlığın azalışına; göklerde cereyan eden bu olayın mitolojik ifadesinde ölümsüzleştirilen acı çekişten daha fazla önem yükleyen bir arkaik dünya görüşündeki değişimi simgeler. Bu değişim, katı göklerin yumuşak karşı kutbundaki insanın varlığının önem kazandığı bir değişimdir. İnsan varoluşunda "acı çekmek" ve "karanlık" birbirleriyle o kadar ilintilidir ki, karanlığın rol aldığı bütün olaylar -ister aktif, ister pasif olsun- bir acı çekişle alakalıdır. Hesiodos Prometheus'un kurtuluşundan, kartalın öldürülmesinden bahseder [IV, V]; fakat, acı çektirenin kim olduğuyla değil, Zeus'un, anaerkil iradeye dayalı ataerkil düzenin

15 C. O. Thulin, *Die Götter des Martianus Capella und der Bronzeleber von Piacenza*, s. 16 ve devamı, ve *Die etruskische Disciplin*, II, 20 ve devamı, içinde Babilli paralelliklerle birlikte Yunanlıların hepatoskopi âdetlerine ait kanıtların geçtiği, Aisch. Prom. 484 (Stanley, s. 729) şerhinde Prometheus'a dayandırılan eser. Bkz., genel olarak *my Griechische Miniaturen*, s. 190, n. 10 ve *Asklepios*, s. xxv.

16 Bkz. yukarıdaki n. 3

17 *The Suppliant Maidens* 212 (çev. Smyth, s. 21)

bitmeyen egemenliği ile ilgilenir (*Theogonia* 526-34):

"Düzgün bilekli Alkmene'nin cesur oğlu Herakles'in öldürdüğü kuş; Iapetos'un oğlunu bu zalim dertten kurtarışı ve acısına son verişi –yükseklerin egemeni Olimpuslu Zeus'un iradesi dışında olmamıştır ki, Thebaili Herakles'in bereketli yeryüzü üzerindeki şanı daha büyük olsun. Kızgın da olsa şanlı oğlunu şereflendirdi, daha önceki öfkesi dindi çünkü Prometheus zekâda, Kronos'un yüce oğluna eşti." [18]

Prometheus'un Başarıları

Böylece en başından hikâyenin sonunu, Prometheus'un Zeus'la uzlaştığını öğreniyoruz. Hesiodos ancak bu noktadan sonra, Prometheus'un tanrısal ve insansal alanın kesin olarak birbirinden ayrılmasına sebep olan eylemlerini ve insansal varoluşu anlatmaya başlar. İki ana başarı vardır: fedakârlığın keşfi ve ateşin çalınması. Burada Hesiodos ezeli temaları en uzak mitolojideki olaylarla ilişkilendirerek, kendi Zeus dünyasının yapısına uydurmaya çalışmıştır. Yunanca her kelimeyi direkt anlamıyla alarak metne devam edelim (535-70):

"Mekone'de tanrılar ve ölümlüler arasındaki ihtilafta bile Prometheus öne çıkıp büyük bir öküz kesti ve her birinin önüne birer parça koyarak Zeus'un aklını karıştırmaya çalıştı. Postun üstüne et ve bol yağlı iç kısımları yerleştirip, üstünü öküz işkembesiyle kapattı ve diğerlerinin önüne koydu; fakat Zeus'un önüne kurnaz bir sanatla süslediği ve üzerini ışıltılı yağlarla kapattığı beyaz kemikleri koydu. Bunun üzerine insanların ve tanrıların babası ona: 'Iapetos'un oğlu, efendilerin en şanlısı, hisseleri ne kadar adaletsiz paylaştırdın!' Böyle dedi, sonsuz yücelikler sahibi Zeus, onu azarlayarak. Fakat kurnaz Prometheus hafifçe gülümseyerek ve yaptığı kurnazlığı bilerek cevap verdi: 'Zeus, ebedi tanrıların en yücesi ve en görkemlisi, bu hisselerden kalbinin arzu ettiği hangisiyse onu al.' Böyle dedi, hile ile. Fakat sonsuz yücelikler sahibi Zeus bunu gördü, hileyi fark etti ve kalbinde ölümlülere karşı bir zarar düşündü. İki eliyle birlikte beyaz yağları aldı, altındaki kurnazca saklanmış öküz kemiklerini fark edince, kalbine öfke ve ruhuna hid-

18 Çev. Evelyn-White, s. 117, 119.

det geldi: işte bu yüzden, yeryüzündeki insan boyları, ölümsüz tanrılar için güzel kokulu altarlarda beyaz kemik yakarlar. Fakat bulutların egemeni Zeus çok kızgındı ve ona dedi ki: 'Iapetos'un oğlu, kurnazlar kurnazı! Demek ki, hilekâr sanatlarını unutmamışsın!' Böyle söyledi, sonsuz yücelikler sahibi Zeus, öfke ile; ve bir daha bu hileyi unutmadı ve yeryüzünde yaşayan sefil ölümlülere sönmeyen ateşin gücünü vermek istemedi. Fakat, Iapetos'un soylu oğlu onu zekâsı ile alt etti ve uzaktan ışıltısı görünen bitmeyen ateşi, delikli bir rezene sapının içinde çaldı. Ve yükseklerde gürleyen Zeus'un ruhu acıdı; uzaktaki ateşin ışığını insanların arasında görünce, değerli kalbine öfke doğdu. Hemen ateşin bedeli olarak insanoğluna bir bela gönderdi..."[19]

İlk Adak

Bu hikâye, henüz tanrılar ve insanların, Pindar'ın tabiriyle (bkz. s. 22), "ayırıcı güç" ile birbirinden ayrılmadığı varsayımına dayanır. Bu *kekrimena dynamis,* Mekone'de tanrılar ve insanlar "ayrılma" ve "farklılaşma" üzerine ihtilafa (*ekrinonto*) düştüğünde başladı. Burada karşımıza çıkan şey, ortaya çıkan kutuplaşmayla belirlenmiş, Yunan mitolojisinin dünya görüşüyle çelişen kesinlikte premitolojik bir karardır. Bu da kararın verildiği Mekone'u özel bir konuma yerleştiriyor. Bu Haşhaşlar Mekanının (mekōn "haşhaş"tan geliyor) coğrafi olarak Corinth yakınlarındaki Peloponnez Sikyon şehri civarında olduğu ve mitolojik olarak haşhaş tanrıçaları Demeter ve Persephone'un egemenliğinde olduğu düşünülür. Her ikisi de doğru olabilir; bu durumda Mekone, Hesiodos'a meşhur kararın alındığı yer olduğu bildirilen, Sikyon'daki, Demeter ve Persephone'a ait bir kült bölgesi demektir. Dünyamızın başlangıcına sebep olan bir olayın gerçekleştiği yerin, aynı dünya içinde olması gariptir; fakat bu bütün evrendoğumsal mitologemlerde var olan bir paradokstur. Çünkü insanlar efsanelerini, kendi bildikleri somut dünyanın elementlerinden oluştururlar. Bu efsaneler dünyanın başlangıcı – yaratılışı veya kuruluşu ile ilgili olsa bile...

Bir dinin tipik adak âdetinin ilk keşfi ve ilk uygulaması, bir dünya yaratma eylemi ya da en azından geçerli dünyanın dü-

19 A.g.y., s. 119, 121, değiştirilen.

zeninin kurulumu olarak algılanabilir. Paralellikler bulmamız gerekirse -ki metinlerin esas anlamını ortaya çıkarmaktansa paralellikler bulmak daha kolaydır- dinler tarihinden, özellikle Hindistan'dan net örnekler çıkarmamız mümkündür. Hıristiyanların adak âdeti Aşai rabbani ayini bile Hıristiyan dünya düzeninin kuruluşu hadisesi olarak yorumlanabilir. İsa Mesih'in "Son Akşam Yemeği" hadisesi ritüel bir davranış prototipi olarak önem kazandığı andan itibaren, adak kavramının temeli olmuştur ve günahlardan kurtuluş (*salvation*) dünyası, bu büyük adak kavramı üzerine kurulmuştur. Fakat bu örnek bizi özellikle Prometheus'un adağıyla olan tezatlığı dolayısıyla ilgilendiriyor: Hıristiyan dünyasında adak; bir ara bulmayı, bir gerilimin ortadan kalkışını, Tanrı ve insan arasındaki farklılığın feshini simgeleme niyeti taşıyordu. Prometheus'un davranışı ise bunun tam tersidir. Bu hikâyeyle anlatıcı, neden Yunanlıların bazı adaklarında tanrılara daha çekici ama lezzeti az porsiyonlar düştüğünü açıklamaya çalışmaktadır.[20]

Hesiodos sadece, Prometheus'un bu davranışının prototipik özelliğini üstü kapalı ima etmekle yetinmiştir; çünkü, bütün adaklarda tanrıların en çok yağ ve kemikleri, adak adayanlarınsa et ve iç organların çoğunu aldığı bir dünyada, bu zaten çok açıktır. Garip bir paylaşımdır! Ancak her bölüşüm, bölünmesi gereken bir bütün ve bölenler arasında var olan ortak bir bağ olduğu varsayımından yola çıkar. Ve bu da bizi, bölüşümün başka bir ön şartına daha getiriyor: bölüşenler arasındaki farklılık. Yunan adak düşüncesinde bunların ikisi de vardır: farklılık ve tanrılar ve insanlar arasındaki ortak bağ. Hesiodos bu adak kavramını, altın çağında ihtilaftan kurtuluş ve denge anlamıyla ele almıştır.[21] Hesiodos bölüşmedeki farklılığı vurgulayarak ve bunu bir çekişme çerçevesinde açıklayarak, adağı bir kuruluş eylemi, dünyamızın tesisi olarak tanımlamaktadır. Bu bölüşmeden sonra dünya -tanrılar ve insanların birbirlerinden tamamen farklı olduğu bir dünya- var oldu. Hesiodos'un gözünde bu oldukça adildi

20 Bu bakış açısı, etnolojik paralelliklerin de kanıtlandığı, Kerényi, *Niobe*, s. 40 ve devamındaki "pozitivistik" denilen yoruma karşılık geliştirilmiştir.

21 Hesiodos Rzach içinde, fr. 82. Bkz. Pausanias VIII 2 4; Catullus 64 384-86. Kerényi, *The Religion of the Greeks and Romans*, s. 190; Yunan adak fikri ile bağlantılı olarak Prometheus'un adağı üzerine, a.g.y. s. 189 ve devamı.

çünkü insanlar, aynen kurban verişlerinde oldukları gibi, aldatılan aldatıcılar idiler. Hesiodos mitolojik dünya düşüncesini bir geleneğe değil, Yunan kurban düşüncesinden alınmış bir doktrine dayandırmış olsa da bu düşünce, insanın doğasında var olan temel özellikle de doğrulanabilir.

Hesiodos'taki Pre-Hesiodik Elementler

Fakat Hesiodos'un hikâyelerinde, mitolojik geleneklere ne kadar bağımlı olduğunu gösteren ilginç özellikler vardır. Öyle ki; kendini Zeus dünyasıyla bütünleşmeye zorunlu hisseder. Onun ayrılış hikâyesinde, başlangıçta birbirinden ayrılmamış haldeki tanrılar ve insanların arasında hiçbir fark olmadığı önvarsayımı yeterince ilginçtir. Bir başka ilginç özellik, -daha sonra detaylı olarak bahsedeceğimiz gibi- Prometheus'un insanlarla aynı davayı dava edinmiş biri olarak sessizce tanımlanmış olmasıdır. "Çünkü, tanrılar ve insanlar Mekone'de karşı karşıya geldiklerinde" diye başlayan hikâyede, Prometheus (insanlar değil!) öküzü bölüştürmüştür. Prometheus tanrılarla olan mücadeleyi üzerine almıştır. İnsanların davasını dava edinip, onlar için ateşi çaldığı zaman (Hesiodos'a göre bu o kadar açıktır ki; bunu ifade etmek için pek söz söylemez), Epimetheus (daha önce anlattığımız gibi) ceza vermek için ilk kadını alır. Fakat bir açıdan bakıldığında, bu iki garip özellik -Prometheus-Epimetheus-insan ırkı grubunun birbirinden ayrılamayan karakteri ve tanrılar ile insanlar arasında başlangıçta var olan farksızlık – birbirini iptal eder. Ancak bunun için iki kardeşin veya ilahi yandaş olarak bir ezeli Prometheus-Epimetheus'un, insan ırkının sebebi ve atası olarak tek başlarına göksel tanrılara karşı koydukları bir mitologemin önceden var olduğunu varsayıyor olmamız gerekir; bu durumda mücadele tamamen, henüz ilahiliklerinde bir farklılık olmayan *tanrılar arasında* demektir ve pre-Hesiodik durum da buna işaret eder.

Hesiodos'un mücadele ve bölünme hikâyesinde "ölümlü insanların" varlığı içerik olarak değil şekil olarak gereklidir. Bunun ifade ediliş şekli de tamamen konvansiyoneldir?: insanlardan epik bir dille, çoktan "yeryüzünü baştan sona doldurmuş" olanlar olarak bahsedilmektedir.[22] Esasen bu bahsediş tarzı, kült

22 οἱ ἐπὶ χθονί ναιετάουσιν

bölgesi Mekone'nın dünyaya ait bir yer olarak anlatılmasıyla aynıdır. Dünya hala yaratılma aşamasındadır ve tutarlı olmak isteyen birinin bundan, şu anki yerlilerini düşünmeden, anlaşılır bir şekilde bahsetmesi imkânsızdır. "Tanrılar ve insanlar" kutuplaşması Yunan dünya görüşünün temel bir parçasıdır. Varlığı diğer bütün tanrılardan ayrı, ölümlü insanlarla hiçbir şekilde karşılaştırılamayan tek bir Tanrının varlığını savunan arkaik filozoflar; hatta Xenophanes bile bu kutuplaşma olmadan kendini ifade edemez. Epik dil ve o dilde mevcut dünya görüşü onu tutarsız bir şekilde konuşmaya zorlamıştır. "Tek bir tanrı var" der meşhur sözünde, "bütün tanrılar ve insanlar arasında en yücesi."[23] Modern zamanlarda ortaya çıkan bir okumaya dayanan çevirimizde insanlardan "sefil": *meléoisi* diye bahsedilir. Metinlerde aslında *melíēisi*, "küller" veya belki de daha doğrusu *melíoisi*, "kül insanlar" diye geçmektedir. İşler *ve Günler*'e (145) göre Zeus pirinççağı insanlarını külün odunundan yarattı: Bu, insanların gerçek anlamda yaratılması değil, bütün insanoğlu neslinin ve böylece bir çağın şekillendirilmesiydi. Hesiodos *Theogonia*'da (187), *Meliai*'nin, kül perilerinin, nasıl Uranüs'ün kanından yayıldıklarını anlatır– onların ateşe ihtiyaçları yoktur.[24] İnsanlara gelince; Prometheus, dünyanın en doğal şeyiymiş gibi, bir şekilde onların davasına liderlik etmeye başladığında zaten oradadırlar. Prometheus'u buna iten nedir, bu bize bildirilmez.

Bu anlattığımız sahne daha en baştan Yunan dünya görüşündeki; burada insanlar, orada tanrılar şeklindeki kutuplaşmanın var olduğunu farz eder. Bu kabul edilir ve belirtilir, fakat daha fazla bir rol oynamaz. Sadece Prometheus ve Zeus, bozulmamış iki mitolojik varlık gibi bir araya gelerek birbirleriyle bir çekişmenin içine girerler; insan psikolojisinde bilinen herhangi bir sebeple değil, sadece böyle olduklarından ve daha farklı hareket edemeyecekleri için... Kurnaz Prometheus, doğası ve varoluşundaki zayıflığı "aldatıcı düşünce" olduğundan, bu çekişmeyi tahrik etmese de ona yön verir. Zeus'un suçlamasına

23 εἷς θεός ἔν τε θεοῖσι καί ἀνθρώποισι μέγιστος

24 Hesiodos'un, insanlar kül odunundan çakmak taşı yapmasın diye Zeus'un küllere –perilere degil, agaçlara- ateş vermediğini söylemeye çalıştığını varsayanlar, şaire cok "yanıltıcı bir düşünce" atfetmektedirler.

kibar bir gülümseme ile cevap vererek,[25] bize diğer tanrılardan çok Hermes'i hatırlatır. Fakat Hermes'in aldatmacası eğlenceli büyülerle, dünyanın kutsallığını zenginleştiren yaratıcı bir sanattan gelir.[26] Prometheus'un asıl aldatmacasında, insanlardaki derin kusurların kaynağını oluşturan Prometheus'un karakterindeki temel zayıflıktır.

Zeus'un Aklı

Zeus'un Hesiodos'taki tuhaf davranışı Prometheus'un kusurlarına ışık tutar. Hesiodos'a göre Zeus, sadece –tekrar tekrar belirtip, vurgulandığı gibi- "sonsuz yücelikler sahibi"[27] değildir. Başından beri bütün sahne aynı zamanda Zeus'un *noûs*'unu, "aklını" vurgulayacak şekilde yapılanmıştır. *İlyada*'da (XV 461) bu *noûs*'un bir yansımasının başında sıfat olarak *pykinos*, "sıkı bir şekilde birbirine bağlı, bütünleşmiş" kelimesi kullanılır; hiçbir şey ondan kaçamaz.[28] "Zeus'un aklını karıştırmayı" üstlenerek Prometheus, kendisini sürekli bir talep ihtiyacı içinde, hiçbir zaman tam bir başarıya ulaşamaz gösterir. "Sonsuz yücelikler sahibi Zeus, kurnazlığı anladı ve hileyi fark etti."[29] Aldatmacayı anlasa da -bir kez daha eski "Titanik tarzında", *Titanomachia* ile uyumlu fakat Homeros'tan farklı bir şekildekendisini dolandırmasına izin verdi, ama kandırılamadı. Her şeyin üstünde olan *noûs*'u bakımından bu imkânsızdır, çünkü onun "aklı" tam bir ayna gibidir, her şeyi hiç bozmadan içine alır ve yansıtır. Bütün varlığın hareketsiz bir görüntüsünü, sonuçları ile birlikte iyi ve kötü bütün davranışları içine alır, dolayısıyla her türlü istekten veya bir şeylerı değiştirme arzusundan bağımsızdır. Prometheus'un kendisi de bu aynada yansıtılır; Zeus'un aklı onun bir şeyleri değiştirme isteğinin boşuna olduğunu görür. Zeus'un "aklı"na sahip olmayan, kusurlu tabiatından dolayı

25 *Theogonia* 547: ἦκ' ἐπιμειδήσας

26 Kerényi, *Hermes der Seelenführer.*

27 ἄφθιτα μήδεα εἰδώς

28 Philippson, *Untersuchungen über den griechischen Mythos*, s. 27, n. 7. Devamı için bkz. Kerenyi, Die antike Religion, 3. Baskı, s. 114 ve *The Religion of the Greeks and Romans* İngilizce baskısı içinde s. 192 ve devamı.

29 *Theogonia*, 550-51.

varlığı olduğu gibi kabullenemeyen birinin davranışlarının faydasız olduğunu anlar.

İşler ve Günler'de Paralellik

Hesiodos birdenbire Prometheus'un suçunun insanoğlu üzerindeki etkisine geçtiğinde yaptığı geçiş çok ani görünmez. İnsanlar da hilekârlık ve yalan ile, akıllarının ayna tutamadığı fakat tahammül etmek zorunda oldukları varlığı değiştirmek isterler. Böyle olmasa hayatları nasıl olurdu, Hesiodos *İşler ve Günler*'de (42-59) bize anlatır; aynı zamanda Zeus'un zaferini kutlar.

"Çünkü tanrılar hayatın imkânlarını insanlardan saklı tutarlar. Yoksa bir günde size bir yıl hiç çalışmadan yetecek kadar iş yapabilirsiniz; sonra dümeni dumanın üstünde bırakır, tarlaları öküzlere çapalatır ve güçlü katırları boşa harcarsınız. Fakat Zeus kalbindeki kızgınlıkla bunları sakladı, çünkü kurnaz Prometheus onu kandırdı; bu yüzden o da insanlar için acı ve fesat tasarladı. Ateşi sakladı; fakat Iapetos'un soylu oğlu, insanlar için onu Zeus'tan delikli bir rezene sapının içinde çaldı ki gök gürültüsünü seven Zeus onu görmesin. Fakat daha sonra, bulutları bir araya getiren Zeus ona hiddetle şöyle dedi:

'Iapetos'un oğlu, kurnazlığı ile herkesi alt eden, beni kandırdığın ve -sana da insanoğluna da büyük bir felaket olan- ateşi çaldığın için mutlusun. Fakat ben insanoğluna ateşin bedeli olarak öyle fena bir şey vereceğim ki, kalplerinde mutluluk olsa da kendi sonları ile kucaklaşacaklar.'"[30]

Zeus'un zaferi ancak "kalplerine mutluluk veren fena şeyin" – yani kadının yaratılmasıyla tamamlanır. Hesiodos sürekli Zeus'un katı düzeninin, hem Epimetheus'tan gelen ve kadınlara duyulan eril bir ihtirasa, hem de Prometheus'ta da görülen insanlara has evrensel bir niteliğe dayandığına dair inancını şöyle vurgular: Düzenbaz icatlarla dünyayı değiştirme dürtüsü. Fakat yine de bizim için bu görüntü çok net değildir, çünkü Prometheus ile insanoğlu arasındaki -Hesiodos'a göre mitolojik geleneklerle belirlenen- ilişkinin doğası modern okuyucuyu aldatır niteliktedir. Prometheus'un her gün devam eden çilesi ve onun

30 Çev. Evelyn-White, s. 5, 7.

iyi bir niyetle ateşi çalması, Yunan anlayışına göre Titanik kabul edilen, fazlasıyla insani bir varlığın özelliklerini taşıyordu. Ve artık Hesiodos'u okuduktan sonra, Goethe ile ilgili bahiste değindiğimiz ve bu çalışmanın gerekçesi olan soruya geçebiliriz: İnsanoğluna bu kadar yakın olan varlık nedir? O bir tanrı mı, titan mı, yoksa insan mıdır? Aischylos ona tanrı der ve büyük trajik Yunan şairlerinin üçüne göre de o bir titandır.[31] Yunan bakış açısına göre Prometheus'un kim olduğunu tam anlamıyla anlayabilmek için, yazılı geleneklere başvurmamız gerekir.

31 Aischylos dışında: Sophokles, *Oedipus at Colonus* 56 (bkz. LCL baskısı, s. 150); Euripides, *Ion* 455 (bkz. LCL baskısı, IV, 46), *The Phoenician Maidens* 1122 (a.g.y., III, 438).

IV. Arkaik Prometheus Mitolojisi

'Titan'ların Habercisi'

Prometheus'un hangi özelliği Zeus'un tabiatından farklılık gösterir? Bu özellik ne tür bir varlığa aittir? Bahsedilen özellik insanların yozlaşma kaynağı, aynı zamanda insanı ateşle ve varlığını ebedileştirmenin vasıtalarıyla tanıştıran kurtuluş idi. Fakat nasıl bir varlık hem yozlaştırıcı, hem de kurtarıcı olabilirdi? "Tefsir"lerin, alışılmadık ifadelerin ve antik metinlerde kullanılan isimlerin koleksiyoncusu Yunan sözlükbilimci Hesychios'da[1] bu sorumuza kısmen cevap bulmaktayız. Ona göre "Ithas" ın anlamı "Titanların Habercisi; başkalarının Ithax dediği Prometheus"dur. Bu durumda şunu sormamız gerekir: Prometheus hangi metinde Ithas ve Ithax -belki de bunlar aynı ismin farklı söylenişlerinden ibarettir- ve "Titanların Habercisi" olarak adlandırılmıştır? *Titanomachia* ile ilgili olarak (bir önceki kısımda belirtildiği gibi) şu ana kadar öğrendiklerimizin ışığında, tefsirin bu çalışmadan veya bu konuda başka çalışmalar varsa onlardan birinden kaynaklandığına şüphe yoktur. Fakat bu isimler şeffaf değildir; net bir şekilde tercüme edilemez. Ithas, Hesychios'un "*otokton*" diye çevirdiği Yunanca *ithagenes* kelimesinden gelir. Ithax ise, Odysseus'un ve orada yaşamış bir sanatçı olan Ithakos'un adası Ithakē'yi çağrıştırır (Odysseia XVII 207). Bu durumda Ithakalı Odysseus ile bir yakınlık olduğu akla gelir ve gerçekten de Homeros'un kahramanları arasında en Prometheus-vari olan odur. Antik ressamlar Prometheus ile Odysseus'un başlarını şaşırtıcı bir benzerlikle çizerler; ikisi de kurnaz, ikisi de bir sanatçı veya sanatkârın takacağı, Homerik bir kahraman için oldukça garip sayılabilecek sivri uçlu bir

1 *Lexicon* (baskı Schmidt).

başlık takarlar.[2] Hephaistos ve Kabeiroi de bu tür bir başlıkla gösterilmektedir.

Aslında "Titanların Habercisi" -şimdiye kadar Promethcus ve diğer "kurnaz düşünceli" Kronos arasındaki ilişki nedeniyle Titanik diye adlandırdığımız- Prometheusça bir düşünce yapısı ile Odysseus'un büyükbabası olan Hermes'in düşünce yapısı arasındaki yakınlıktan daha fazlasına işarct eder. Bu öğelerin ikisinin de bir rolü vardır: o bir Titan'dır ve bütün Titanlar arasında, Titanik varlıklardan bir elçi gerektiğini belirten şairin aklına gelen tek Titan odur. Tanrıların habercisi Hermes'tir. Onun işlevi ve nitcliği sonsuzlukta sürekli gidip gelerek, karşıt alemleri (Olympos ve Hades'i) birbirine bağlamaktır. O orta tabakada, gökler ve ölüler alemi arasında gezinen bir arabulucudur. Ölümlü haberciler, özgüvenlerini Hermes'in onlara sunduğu gerçekliklerden alarak, ölümsüzleri taklit ederlerdi. Doğudaki paralelleri ile tanımaya başladığımız Tanrıların Titanik dünyası yeterince vahşidir, fakat insanlardan çok yıldızlarla ilgili cisimlere ait izlenimi uyandırırlar. Hesiodos'un Yunan geleneğinden alarak bahsettiği; Latince "üstteki" anlamında: Koios (*koia*: "küre" ile ilintili) Krios'a karşılık gelen Hyperion, "Yüksekteki" gibi isimler, belki de gökten inen Koç vs. yıldızlarla dolu göklere işaret ederler. Sadece Helios'un babası Hyperion değil, Kronos da güneşle benzerlik gösterir. Emin olmak için Kronos kanlı ezeli eylemini gerçekleştirmiştir, yeni ayın orak şeklindeki görüntüsü, tırpanla özgün ebeveynlerini ayırışı vs, fakat bu eylem pekâlâ güneş sel bir eylem olabilir. Ona tahsis edilen gezegen Satürn, Yunancada ayrıca *Heliou astêr*: "Güneş Yıldızı" olarak bilinir.[3] Yine de Prometheus'un Titanların elçisi olarak konumu, Hermes'inki kadar salt insanlığın şartlarından türememiştir; onun kökeni -ki bu Hermes'in karakteri ve işlevine de ışık tutar- göklerdeki şartlara kadar dayanır.

Prometheus aya benzetilen Hera gibi sürekli yenilenen bir yara taşımaktadır. Bu, insan varoluşu ile iç içe dokunmuş olan diğer yara -güneş yarası- gibi kışın azalan bir yara değildir. Tüm

2 *Kerényi, Heroes*, s. 328.

3 Plato, *Epinomis* 987 c, Κρόνου ἀστήρ için bir başka okuma olarak. Fraz Boll, "Kronos-Helios" içinde, Arch RW, XIX (1916-19), s. 342 ve devamı bunun eski bir geleneğe dayandığını gösterir.

zamanlarda yaşayan insanlar arasında egemen olan görüş bu olduğundan, bu mitsel şahsiyetlerin temel belirleyicisinin *insan varoluşu* olduğu varsayımımız, bizim eski mitolojileri gözlem ve yorumlama tarzımızı, bizden önceki yıldız veya "doğacı" teorilere dayalı bütün çabalardan ayırır.[4] Prometheus karakterinin yaralanması hadisesi, onun arabulucu pozisyonunu almasıyla aynı zamana denk gelir. Bu pozisyon, elçilere ve -insanların gördüğü şekliyle dünyadaki- aya özgü, ortada-bir-yerlerde-gezinme halidir. O aya benzeyen bir varlıktır, fakat tamamen astrolojik ay ile aynı değildir ve doğrusu hiçbir karakter için ay, mitolojik ihtimallerin kaynağı olma özelliğini kaybetmez. O haberci olarak seçilmiştir, çünkü Titanlar içinde aya-benzer olan odur. Ancak ay parlak ve karanlıktır ve Prometheus karanlıklara aittir. Her gün yarası yenilenirken, geceler onu iyileştirir. Bu bakımdan Olimpus'ların ay elçisi Hermes'ten ciddi anlamda farklılık gösterir. Hermes de nokturnaldir ve ay gibi başıboş dolaşır, fakat o güneşin yükselen ışığına ve hayata aittir ve hayatın karanlık kısmıyla bir ilgisi yoktur. Prometheus ve Hermes arasındaki yakınlığın ne kadar farkına varırsak ve tanrısal dünyadaki fonksiyon ve konumlarındaki ortak öğeleri ne kadar kavrayabilirsek, bu iki aya-benzer varlık arasındaki radikal farkı da o kadar doğru algılayabiliriz. Olimpus elçisinin göksel tanrılar arasında bir yeri vardır, fakat belli ki Prometheus, "Titanların habercisi", insanoğlu ile bağlantılıdır.

Prometheus ve Hermes

Prometheus ve Hermes'te ortak olan şeyler, Kronos'unki gibi kesilip ayrılamayan ezeli işler kapsamındadır, ancak yaşayan varlığın dünyasına girip onu bölen, tanrısal ortama darbe vuran şeylerdir. Fakat, bu yaralar insan varoluşu için kaçınılmazdır; bu yaralardan, yaralananları bu saldırıdan rahatsız edilmiş ve güçendirilmiş tanrılarla birleştiren hayat kaynamaktadır. Tekrar birleştirme hadisesi adak ile gerçekleşir. Adağı gerekli kılan on varsayım, ortamın yaşayan varlığına yapılmış olan iki günahkâr saldırı eylemidir. Birincisi, her ne kadar gıdasını ara-

4 Bu tarz, L. Séchan, *Le Mythe de Promethee*, s. 12 ve bilimsel davranışların felsefi değişimlerini göz önüne alamamış diğerleri tarafından yanlış anlaşılmıştır.

yanlar için bir nimet olsa da, (tanrılar ve insanların yararı için eti adak olarak sunulan) hayvanın kesilmesidir. Diğer ezeli eylem ise ateşin elde edilmesidir. Bu ateş bizim için ortamın yaşayan ve gelişen bir öğesinden çok kutsal adak ateşidir. Ateşin insanoğlunun ortamında gelişen ve ona besin temin eden bütün canlı varlıklarla ortak özelliği olan bu kutsallığı, onun çalınmasının neden bir hırsızlık, bir günahkârlık olarak gerçekleştiğini açıklar.

Hem bu ezeli eylemler, hem de onları taçlandıran ve cezasına kefaret olan adak kavramının icadı Prometheus'a ve Hermes'e atfedilir. Ayrıca Argos'taki insan topluluğunu kuran ezeli insan Phoroneus ile de ilişkilendirilir.[5] Geleneklere göre kurbanlık hayvanı, yani öküzü ilk kez öldüren Prometheus'tur.[6] Hesiodos bunu açıkça belirtmez. Hesiodos'ta ateşin çalınması, kapsamından ayrılmıştır: hayvanın kesilmesi –ateşin çalınması– ilk adak. Her ne kadar ilk günahkâr-kutsal davranış her üçünü de kapsıyor olsa da, Hesiodos bunu faydalı, başka bir günah olarak sunmaktadır:[7] Ateş, tanrılardan adağın adanması için bir araç olarak çalınmıştır.[8] Fakat Hesiodos'ta, bir başka mantıksal içerik daha bulunur: bir adak, hem adayanlar hem de adananlar olduğu ön varsayımından ortaya çıkar ve Hesiodos adak sunma işlemine katılan insanların halihazırda var olduklarını farz eder. Bu bahsettiğimiz içerik, Hermes'e yazılan Homerik ilahide hala mevcuttur (IV 1-137): Yeni doğan ve şimdi bile tehlikeli bir tanrı olan Hermes, Apollon'nun öküzlerini çalar, defne ağacı odunuyla çakmak suretiyle ateş yakmayı başarır, iki öküzü öldürür ve kendisi de dahil on iki tanrıya yetecek kadar adak hazırlar.[9] Fakat burada, diğer benzer mitologemlerdeki gibi, adak adayanlar olarak insanlardan bahsedilmez. Genellikle adak adayanlar da, adaktan yararlananlar da aynıdır. Hermes'teki Homerik ilahide, bu kimlik gizemli bile değildir, çünkü adak insanlar var olmadan önce icat edilmiştir. Hermes değil Prometheus insanoğlunu

5 Kerényi, *Gods*, s. 222.

6 Pliny, *Natural History* VII 209; *Prometheus bovem primus occidit.*

7 *Works and Days* 51-52, *Theogonia* 565-66.

8 S. Eitrem, "De Premetheo", *Eranos* (Göteborg), XLIV (1946), 14 ve devamı.

9 Kerényi, *Gods*, s. 164.

temsil eder.

Prometheus diğer Titanlardan Hermes'e olan yakınlığıyla, Hermes'ten ise insanoğlu ile olan bağı ve insansı varlık özellikleri göstermesiyle ayrılır: Cezası ve cezasının nedeni, ilk adak adayan olarak yaptığı hareketin kaynağı olan günahkârlık vs. Ve bu nedenle Prometheus şu şekilde karşımıza çıkar: aya-benzer fakat, ayın karanlık yüzüne sahip, aydınlık olmayan bir varlık ve insan varlığından izler taşıyan, kendi noksanlıkları nedeniyle çevresine ve yandaşlarına karşı suç işleyen; bunu yaparken aldatıcı, hilekâr yollara başvuran (çünkü gelişim dünyasında yollar genellikle hilekârdır); kaçınılmaz olarak bir yaralayıcı ve yaralanandır. Bunlar ondaki insani özelliklerdir. Böyle karanlık aya-benzer bir varlığın evrensel konumu yeni ay gibidir, orak şeklinde yükselir – mitsel hikâyelerde balta şeklini de alır (bunu Prometheus'un elinde görürüz). Çeşitli geleneklerde Prometheus ile ilişkilendirilen kadınlar, onun göklerdeki konumunu kısıtlar.

Prometheus'un Kadınları

Bu çalışmada, özel muamele gerektiren Pandora'dan bahsetmeyeceğiz.[10] Prometheus'un eşlerinden (Hesiodos'da annesi ile aynı isimle adlandırılan) Klymene, yeraltı dünyasının büyük bir tanrıçasına işaret eder. Pronoë -eğer Prometheus'un eşlerinden birinin ismi gerçekten buysa[11]- Prometheus'un kadın versiyonudur; anlamı "önceden bilen, tedarikçi"dir. Bunun erkek formu Pronoös'a, Yunanlıların atası, Prometheus'un soyundan gelen Hellen'in soyağacında rastlanır.[12] Belli ki bu Prometheus'la aynı anlamda bir isimdir. Fakat bunlar gerçek isimler değil, Titan Ithas ve Ithax'i tanımlamakta kullanılan sıfatlardır. Prometheus'un "yeri" daha tanımlayıcı bir grup isimle ifade edilir: bir yandan Kelaino,[13] bir yandan Pyrrha (Epimetheus'un kızı) tarafından Asya, Hesione olarak açıklanmıştır. Kelaino "koyu olan",

10 Bkz. Kerényi, *Gods*, s. 216-20.

11 Odyssey X 2 şerhinde belki de Pronoë yerine Klymene ve Pryleie vardır.

12 Jacoby içinde Hekataios, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, I F 13 (1, 10).

13 Tzetzes'in Lykophron 132 (1, 399) yorumunda.

Pyrrha "altın sarısı olan" anlamındadır. Asya başlangıçta "doğuda olan", "sabaha benzer" şeklinde bilinmeseydi ve Yunanlıların bakış açısına göre güneşin üzerine doğduğu topraklar olmasaydı şüphesiz Şark'a verilen isim olmazdı. Hesiodos'taki önceki birçok tanrıça gibi[14] Asya da Okeanos'un kızlarından biridir, fakat Hyginus onu Nereid'lerden antik bir deniz-tanrısının kızları arasında sayar. Herodotus'a göre[15] bu isim Prometheus'un karısının ismidir ve doğu kıtasının bu ismi almasının sebebi de ondan başkası değildir. Athena, Asya gibi bu tanrıça da Laconia'da yüceltilir.[16] İleride belirteceğimiz gibi Athena ile Prometheus'un yakın bağlılıkları vardır. Bu isim Pylos'un[17] Miken metinlerinde, *Theia mater (Ana Tanrıça)* nınki ile birlikte kültünden bahsedilen ilahi kadın tarafından verilmiş görünmektedir. *Prometheus Bound (Zincire Vurulmuş Prometheus)* 'daki (560) eşinin ismi Hesione'un Asya ile aynı anlamda kullanılmış olma ihtimali pek yoktur. Fakat Troy ile bir ilgisi vardır; Hesione o ünlü doğu şehrini kutsal hizmetçilerin yardımıyla kuran ilk kralın kızıdır.[18] Bütün bu tanrıçalar şafak veya alacakaranlığa çağrışım yaparlar. Karanlık ve şafak, karanlığı terk etmekte olan yeniayın durumunu ifade eder, fakat yine de ay karanlığı, kendisinin görünmez bir tamamlayıcısı olarak birlikte götürür. İşte bu Prometheus'un "yeri", semavi zeminidir. Fakat göklerdeki herhangi bir olgunun onun anlamını tüketeceği sanılmamalıdır. Prometheus'un henüz bahsetmediğimiz başka bir karısı Axiothea'nin[19] ismi, onu semavi olmayan varlıklarla ilişkilendirir. İsmin birinci kısmı -arkaik ritüel bir dua, *axios*, "layık"- nitelik bakımından Axieros, Axiokersos, Axiokersa gibi Kabeirian isimleri arasında görülür.[20]

Kabeiroi'ler Arasında Prometheus

Prometheus şahsiyeti Titanlar ve Kabeiroi'ler arasında-

14 *Theogonia* 359; Hyginus, *Fabulae*, Preface (Genealogiae).
15 IV 45 3.
16 Pausanias III 24 7.
17 Fr 1206: po-ti-ni-ya a-si-vi-ya.
18 Kerényi, *Heroes*, s. 160.
19 Tzetzes, 283 (II, 988).
20 Kerényi, *Gods*, s. 87.

ki temasın tek örneği değildir. Bu İmbros'un yazıtlarında da,[21] Okeanos hariç Uranüs'ün oğullarından olan ünlü Titanların Hesiodos'a göre sıralamasını yapan Kabeiroi'lere ait bir duada belirtilir:[22] Orfeus ilahiyatçısı ve şair Onomakritos daha M. Ö. 16. yüzyılda, -kuşku yok ki sebepsizce değil ve belli ki başarılı bir şekilde- Titanları Kabeiroi'ler ile birlikte tanımlamaya başlamıştır bile. Çocuk Dionysos'un öldürülmesi ve parçalanmasını da Titanlara atfetmiştir.[23] Onu buna itenin ne olduğunu soracak olursak, Kabeiroi'lerden iki kardeşin kendi genç kardeşlerini de benzer bir cinayetle katlettiklerini hatırlamamız yeterli olacaktır.[24] Titanların da Kabeiroi'lerin de adları ezeli cinayetle lekelenmiştir. Ayrıca gizemler -arınma ve inisiyasyon törenleri- de Kabeiroi'lerle ilişkilendirilir.[25] Tebae yakınlarındaki Kabeirion şehrinin kuruluşu ile ilgili efsanelere göre, bu bölgede bir zamanlar Kabeiraioi adı verilen insanların yaşadığı bir şehir olduğu söylenir.[26] Demeter buranın ilk yerlilerinden Prometheus ve oğlu Aitnaios'a gizem unsurlarını getirmiştir. Bu olay, gizemlerle ilgili olarak müsaade edilen türden, oldukça uzun, sözde-tarihsel bir anlatının (*narratif à clé*) başlangıcını oluşturur: katılımcıların çoğu yeni üyelerin kolayca anlayabileceği, hatta bizim için de çok açık, takma isimlerle anılırdı. Aitnanos ("Aetnali") olsa olsa (Sicilya dağından dolayı) Hephaistos olabilir. Burada ondan bir Kabeiros olarak bahsedilir ve Kabeiroi'nin antik kült bölgesindeki ona ait ada Lemnos'tan geçişi de şüphe yok ki bu şekilde olmuştur. Bazı Kabeiroi'lerin atasıdır ve kendisinden dolayı bu Kabeiroi'ler Hephaistoi diye adlandırılmıştır:[27] bunların Hephaistos gibi demircilik yapan ve çekiç taşıyan Kabeiroi'ler olduklarına şüphe yoktur.

Nitekim Titanlar arasında sadece Iapetos'un oğlu, salt haberci ve hatta ikinci sınıf bir şahıs olan Prometheus, babaları

21 *Inscriptiones Graecae* XII 8 74 (s. 33).

22 Kerényi, *Gods*, s. 21.

23 Pausanias VIII 37 5. Bknz. Kerényi, *Der frühe Dionysos*, s. 36.

24 Kerényi, *Gods*, s. 86.

25 Kerényi, *Gods*, "The Mysteries of the Kabeiroi", s. 42 ve devamı.

26 Pausanias IX 25 6.

27 Ona aynı zamanda Titanes diyen Bilgin Piskopos Photios'un tefsiri (Lexikon, baskı Naber, I, 302),

ve ataları olarak Kabeiroi'lerin en saygıdeğeri olduğunu kanıtlamıştır. Atina'daki kültünün Haphaistos için de aynı ilişkiyi yansıtmasının rastlantı olması pek mümkün değildir. Burada Akademi'nin çok eski kutsal bölgesinde, Pallas Atena ile birlikte iki tanrıya tapınılmaktadır. Tapınağın girişindeki eski bir rölyef; Prometheus'u yaşlı, Hephaistos'u da genç bir tanrı olarak temsil eder. Bu, Prometheus'un kültünün daha eski olduğu anlamında algılanmamalıdır. Babasının önünde saygıyla eğilen ve ona hizmet eden bir oğul ve güçlü babası arasındaki hiyerarşik ilişki, soykütük-bilimciler tarafından aktarılmakla kalmamış, aynı zamanda kültün ve Kabeiroi'lerin tipik bir özelliği olarak gösterilmiştir. Atina kentinde Prometheus'un oğlunun Hephaistos olması gibi, Lemnos'da da Kadmilos adındaki oğul aynı konumu almaktadır.[28] Fakat Homeros'ta sadece Hephaistos'tan bahsedilir. Yunan dininin birçok arkaik öğesinden bahseden büyük epik şair, Prometheus'un adını bile anmaz. Bu nedenle, en eski arkaik kaynakların bir kısmında Hephaistos, Prometheus'un yerini alsa da, onun bu gizemli Titanın soyundan gelenlerden biri olma ihtimali oldukça yüksektir. Atina kentinden beşinci yüzyıla ait bir vazo boyamasında Prometheus, mitolojik vasıfları bakımından bu iki varlık arasında bir ilişki olduğuna dair tezimizi isbat edercesine, Hera'nın karşısında [VII] ayakta resimlenmiştir. Bu görüntü İskenderiye'nin bilge kişilerinden, şair Euphorion tarafından ortaya çıkarılan, daha az duyulmuş, belki de daha gizli geleneklerle de uyumludur;[29] bu geleneklere göre Hera'ya, adı "geniş ve uzak toprakların hâkimi" anlamına gelen, Yeryüzünün oğullarından dev Eurymedon tarafından tecavüz edilmiştir ve o Prometheus'un annesidir. Fakat klasikleşen geleneğe göre onun oğlu, kendisine daha yakın olan Hephaistos'tur.

İkisinin Pallas Atena ile olan ilişkisinde de benzer bir durum ortaya çıkarılmıştır. Hem Prometheus, hem de Hephaistos'un aşklarından dolayı onun peşine düştükleri söylenir.[30] Atena'nın doğumunu anlatan bir başka arkaik hikâye de, Zeus'un kızıyla ilişkili olanın hangisi olduğunu tahmin etmemize yardımcı olur.

28 Yani Kadmilos, Hephaistos'un oğludur. Kerényi, *Gods*, s. 87.

29 Powell, *Collect. Alex.*, s. 42 içinde.

30 Jacoby, *FgrHist*, 76 F 47 (II, bölüm a, 150); Kerényi, *Gods*, s. 123.

Hangisi Pallas'ın doğmasını sağlamak için Zeus'un kafasını ikiye ayırmıştır: Prometheus mu, Hephaistos mu? Hikâye ikisinden de bahseder.[31] Kullanılan ezeli ve ilk alet baltadır. Hatta bazı versiyonlar Hephaistos'un eline baltayı verir; başka geleneklere göre ise ebelik görevini çekiçle yerine getirdiği söylenir. Adak sunucu Prometheus'un elinde balta anlamlıdır ve Atina tanrıçalarının ünlü yortularını birbirine bağlayan yeniayın durumu ile de ilgili bir anlamı daha vardır.[32] Bu ezeli davranış, en kutsal olanı kesip parçalamak, aynı zamanda gerekli bir suçtur: Homerik şairin hiç bahsetmediği fakat Hesiodos'un aceleci "failine" değinmeden de olsa aktardığı[33] kutsal bir günahtır. Bu bölümün başında (s. 49-50) Prometheus'un Kabeiroi'ler arasında gerçekleştirdiği çok daha korkunç kutsal bir eyleme değinmiştik: İki kardeşin üçüncü kardeşlerinin başını kesip, mor bir bezle sardıkları söyleniyordu. Bu olay, önemi gizli tutulan fakat dini önemi kesinlikle büyük bir muammadır.

Titanlar ve Kabeiroi'ler

Aynı mitolojik varlıkların bir "Titanlar", bir "Kabeiroiler" diye adlandırılmasının anlamı ne olabilir? Onomakritos Titanları Kabeiroi'lerin yerine koymuş olsa da, ikisini aynı görmemiştir. Bütün ünlü Titanları, Kabeiroi gruplarıyla alıntılayan İmbros kayıtları ve Kabeiroi'lerin hiçbir ayrım yapmadan "Hephaistoi'lar" veya "Titanlar" olduklarını belirten Photios sözlüğü,[34] bu kavramların zaman içindeki asimilasyonuna ve başlangıçta aralarında var ola farklılıklara şahitlik eder. Bu asimilasyonun ne derecede yaşayan mitolojiye dayandığını, fıtratında var olan belli sebeplerle hem Titanlara, hem de Kabeiroi'lere atanmış olan Prometheus'un şahsından öğreniyoruz. Yunan mitolojisinin dünya görüşüne göre Titanlar -Homeros için hala "Tüm varlıkların Başlangıcı" (*İlyada* XIV 246) olan ve sadece Hesiodos için Titanlardan biri kabul edilen Okeanos hariç- tanrısal kutba aitti. Onlar göklerin Olimposlu tanrılardan önce orada olan eski sakinleriydiler. Bu onların Yunanistan'da

31 Kerényi, *Gods*, s. 120.

32 Kerényi, *Die Jungfrau und Mutter*, s. 41.

33 *Theogonia* 924.

34 Bkz. yukarıdaki n. 27.

Olimposlulardan önce tapınılan tanrılar oldukları anlamında anlaşılmamalıdır, ancak bizce bilinen Yunan evrenbilimlerinde Zeus'un göklerde ve yerdeki hâkimiyetinden önceki göksel tanrılar olarak sunulmaktadırlar. Onlar takımyıldızları gibi, gökteki vatanlarında tanrılardan önce tanrı olan, bir çoğu şiddetle güneşsel fakat aralarında aya-benzeyen Prometheus gibilerini de bulunduran ezeli varlıklardır.

Kabeiroi'lere gelince, kesin olarak şu kadarını söyleyebiliriz: Onlar da daha çok diğer kutba ait olan ezeli varlıklardı. Yukarıda bahsettiğimiz Tebae'de Kabeirion'dan aktarılan anlatıya göre onlar ilk insanlardı. Tapınaktaki ünlü bir vazo resminde (Xb) insan ırkının ilk erkek temsilcileri, Pratolaos ve Mitos -"İlk İnsan" ve "Tohum"- büyük Kionysian Kabeiros ve ona hizmet eden Çocuk (Pais)'la yüz yüze, ezeli vahşi insanlar şeklinde resmedilmişlerdir. Eğer Kabeiroi'ler, insanlardan önce insan olan ezeli varlıklar olmasaydı, ezeli Kabeiroi şehri ve şehrin yerlileri nasıl bu kadar yükselebilirdi? Buna rağmen efsaneyi tekrar aktarırken Pausanias, hala Kabeiroi'lerin kim olduklarını açıklamasına müsaade olmadığını söyler. Buradan ancak, Kabeiroi'lerin tanrısallıkta Titan'lardan neredeyse hiç farkları olmadığını savunan alışılmış geleneği destekleyen bir sonuç çıkabilir. Tanrı olarak hayatın başladığı karanlık katmana aitlerdi; aşırı erkeksilikleri -yakından incelendiğinde, ezeli insanlar olarak işlevleri de bu ışıkta yorumlanmalıdır- onları yeryüzündeki insan nesillerinin öncüleri yapar.

Nitekim Titanlar arasındaki karanlık aya-benzer varlık Prometheus, tamamen erkeksi ve kıt akıllı kardeşi Epimetheus ile birlikte -her ikisi de erkek ve insan ırkının, gökteki parlak tanrılara karşı olan temsilcileri- Kabeiroi'lerden biri olarak Yunan mitolojisindeki asil yerini alır. Her ikisi de Kabeiroi'lerden olan Hermes (Pais veya Kadmilos'un eşdeğeri) ve Hephaistos gibi bir tanrı olarak Iapetos'un oğlu (Yunan mitolojisi dışındaki mitolojilerde yeri tanrısal ezeli bir insan tarafından doldurulan) tanrısal dünyanın insan kutbundaki yerini alır.

V. Metodolojik Perde Arası

Yeniden Yapılandırmanın Sınırları

Bir modernin, eski mitolojileştirici düşünüşün izlerini takip ederek, mitolojik şahsiyetlerin yaşayan bir resmini oluşturması mümkündür: hatta Titanların habercisi, Kabeiroi'lerin üyesi, – en önemli özelliğinden dolayı Prometheus olarak da adlandırılan- Ithax kadar tuhaf bir karakterin; ve nihayet insanlıkla bir bardak gibi doldurulan karanlık ayın bile canlı bir resmi oluşturulabilir. Çünkü iki kutupla belirlenen -insan ve çevresindekilerin birlikte dokunarak bir "dünya" oluşturduğu- eski evren hala *varlığını sürdürmektedir*. Bu evren; görü, rüya ve şiirin bileşiminin mitolojik karakterler şeklini aldığı *insanlık dünyası*dır.

Bu tür karakterlerle ilgili geleneklerde iki temel bileşen vardır –içerik, yani mitin kendisi ve içerikle ayrılmaz bir bütün olan sunum şekli. İçerik birçok farklı şekilde sunulabilir. Gereken, bu sunum tarzlarından en az birine sahip olmamızdır. Mit, içeriktir fakat bir çalışma olarak karşımıza çıkar. Sunum her zaman için bir çalışmadır.[1] Bir zamanlar Yunan titizliğine özgü bir çalışma olarak -sadece bir kez değil, birçok çalışmada, birkaç kez- karşımıza çıkan şey ancak içeriğinin bakış noktasından yola çıkarak yeniden yapılandırılabilir: içerik bizlere insana özgü terimlerle hitap eden, dünyaya ait bir fragman olduğu sürece... Sanatçının bilinçli yaratıcılığı dünyanın bu fragmanına ne kadar baskın çıkarsa, çalışmanın bu ipuçlarından ve birkaç yazınsal fragmandan yola çıkarak yapılandırılması da o kadar zorlaşır.

Ne Kadarını Bilmek Mümkündür

Bu noktadan itibaren Aischylos'un, *Prometheus Bound* dı-

1 Kerényi, "Werk und Mythos", *Griechische Miniaturen* içinde, s. 139.

şında hiçbiri bütünüyle korunamamış Prometheus piyeslerini ele almamız gerekir. Bu konudaki bilimsel literatür Friedrick Gottlieb Welcker ile başlar. Bu ünlü mitolojist ve filolojist bir yüzyılı aşkın süre önce, 1824 yılında, *Die Aeschylische Trilogie Prometheus und die Kabirienweihe zu Lemnos, nebst Winken uber die Trilogie des Aeschylus überhaupt* adında etkileyici bir kitap kaleme almıştı.[2] Bu eserde Aischylos'un bütün üçlemelerinin içeriğini yeniden oluşturmaya teşebbüs etmekteydi. İki yıl sonra, neredeyse aynı büyüklükte bir cilt daha yayınladı: *Nachtrag zu der Schrift über die Aeschylische Trilogie nebst einer Abhandlung über das Satyrspiel.*[3] İkinci çalışma daha çok birincisi hakkında ortaya atılan elçştirileri çürütme amacı taşıyordu. Böylece Welcker yeni bir üslup başlatmış oldu. Ondan sonra filolojik olarak yeniden yapılandırma teşebbüsleri devam etti ve Welcker'inki gibi birçok eleştiriye neden oldu, çünkü çoğu bilinenin sınırlarını aşmaktaydı. Bu üslubun daha fazla üzerinde durmaya gerek yoktur, çünkü insanoğlu için önemli olan, hatta onu ilgilendiren kısımlarla ilgilenmeyi çoktan bırakmış ve özellikle kanıtlanamaz spekülasyonları tercih etmeye başlamış bir üsluptur. İmkansız olanı mümkün kılmak amacıyla değiştirilmiş olan "şekil kanunlarını" çürütmeye ve tamamen yok olmuş olanı ortaya çıkarmaya hiç gerek yoktur. Sadece bütünüyle günümüze kadar gelebilmiş tek üçleme olan *Oresteia*'da görülen "üçlemenin yapısı"ndan bir anlam çıkarmaya çalışmak bile tam bir beyin cimnastiğidir. Thespis'ten bu yana, eksik piyes listelerinden ve gramer uzmanlarının kazara korunmuş notasyonlarından çıkarılmış dramatik şiir tarihinden çıkarılacak anlamların hepsi temelsizdir.

Sahnede tam olarak neyin canlandırıldığı hakkında bilebileceğimiz tek şey, günümüze kadar gelmiş dramatik metinlerde piyeslerin tırnak arası kısımlarında ve papirüs parçalarında okuduklarımızdır. Yeniden yapılandırma adına en fazla yapabileceğimiz, gelenceksel materyallere disiplinli bir düşünce sistemi ile yaklaşmaktır ki, Welcker bu noktada gidilebilecek en ileri nok-

2 "Aeschylus'un Prometheus Üçlemesi ve Lemnos'ta Kabeirian Gizemleri ve Aeschylus'un Genel Üçlemeleri Hakkında Bazı Yorumlar."

3 "Aeschylus'un Üçlemeleri Hakkındaki Kitap Üzerine; Satirik Drama'nın Bilimsel İncelemesi ile Birlikte."

taya ulaşmıştır. Bugün eskiden hayal bile edilemeyen "maddesel" gelenek ile, antikçağlar hakkında çok daha somut ve zengin bir bilgi kaynağına sahibiz. Artık okuyabileceğimiz yeni birçok materyal mevcut; sadece papirüs parçaları değil, aynı zamanda daha yeni yeni elimize geçmeye başlayan arkeolojik bulgular ve en önemlisi vazo resimleri gibi birincil kayıtlar var. Artık sadece şekil bakımından değil içerik bakımından da aşinalığımız artıyor. Bilim adamlarının bilgimizi aşan konular hakkında ince sonuçlara varmak için metinlerde aradıkları geleneklere ait belirtiler, sıklıkla aktarım yanlışlıklarından kaynaklanıyor. Sonuçta bunlar bilgi bakımından fazlasıyla şüpheli temellere yol açıyor. Bu tür belirtiler ancak bulundukları materyaller eksiksiz olduğunda, örneğin yazarın bütün çalışması ve onun zamanına ait literatürde birçok başka örnek bulunduğunda bir değer taşıyabilir. Bu ne zaman mümkün olabilir? Bu tür tesadüfi belirtilere dayanarak, geleneklerin hiçbirinde Aischylos'tan başka birine atfedilmemiş olan *Prometheus Bound*'un Aischylos'a ait olmadığını ispat etme teşebbüsleri olmuştur. Bu tür araştırmalar son derece ihtiyatlı bir şekilde incelenmelidir ve ateşin çalınmasından sonraki dünyayla ilgili fragmanları Aischylos'a atfetme gayretleri de aynı derecede tartışmaya açıktır.

Bana kalırsa bu tür bir ihtiyat, Oxyrhnchus Papyrus 2245[4] fragmanının editörü tarafından gösterilmiştir. Bunda yazarın Aischylos olma ihtimali şüphesiz çok yüksektir, çünkü onun Prometheus hakkında en az dört piyes yazdığını bilmekteyiz: *Prometheus Bound* (*Prometheus) Desmotes* dışında, *Prometheus Delivered* (*Prometheus Lyomenos* [Kurtarılan Prometheus]), *Prometheus the Fire Bringer* (*Prometheus Pryphoros* [Ateşi Getiren Prometheus]) ve *Prometheus the Fire Kindler* (*Prometheus Pyrkaeus* [Ateş Yakan Prometheus]) vardır. Sonuncusu kesinlikle M.Ö. 472'de *Phineus*, *Farisiler* ve *Potnia'li Glaukos* gibi trajedilerle birlikte canlandırılmış olan satirik bir dramadır. Bu bağlamda sadece "Prometheus" olarak bahsedilmiştir, çünkü dizinin ilkidir ve şairin henüz yazılmamış diğer Prometheus piyeslerinden ayırt edilmesine gerek yoktur. Elimizde Prometheus'un, etrafı satirlerle çevrelenmiş ve henüz çaldığı ateşin yandığı narteks sapını elinde tutan haliyle gösterildiği -içlerinden birinde

4 Lobel, *The Oxyrhynchus Papyri* içinde, XX, fr, 1.

adı da yazılmıştır- vazo resimleri vardır [VIII, IX, Xa]. Bunlar ancak 440 ile 420 arası bir tarihe ait olabilir[5] ve Aischylos 456'da ölmüştür. Buradan, ilk Prometheus piyesinden otuz yıl sonra bile onun bu temasının vazo ressamları için hala ilgi çekiciliğini koruduğu sonucunu çıkarabilmekteyiz. O dönemde *Pyrkaeus* tekrar oynanmış mıdır? Ya da ateşin görünümü ve yeryüzündeki etkileri hakkında Aischylos'tan sonra başka oyunlar yazılmış mıdır? *Desmotes*'in iddiasına göre, Aischylos dışında sadece Sophokles bu temayı ele almıştır. Fakat diğer Prometheus piyesleri hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Hem Oxyrhynchus fragmanı, hem de Heidelberg Papyrus 185 hakkında hesaplanması zor birçok ihtimal mevcuttur. Bir eleştirmen ikincisini *Lymenos*'un bir parçası olarak tanımlamış,[6] bir başkası onun Pyrphoros'tan[7] geldiğini iddia etmiştir: Yeni bir materyal açığa çıkmadığı sürece bunu *bilmemiz* mümkün değildir. Burada, daha çok içerik dikkatimizi çekmeyi hak etmektedir.

İfade Edilmesi Mümkün Olan Nedir?

Günümüzde Yunan dünyası hakkında, önceki nesillerin hayal edemeyeceği kadar zengin ve somut bir fikir elde etmek mümkündür. Resmin bütününü uzmanlık gruplarına ayırmakta –ki, bu gruplardan biri "dinsel"dir- ısrarcı olmayan hiç kimsenin bu görüsün mitolojik boyutunu kaçırması mümkün değildir. Yunan dünyası hakkındaki yeni görüş, nihai ve kesin görüş olmamakla birlikte, çeşitli uzmanlık dalları ile fazla meşgul olanlar tarafından henüz ulaşılamamıştır. Welcker'in deneyimi de bizimki ile benzerdir, çünkü o da edebiyat, sanat ve mitolojiyi bir bütün kabul ederek, kendisinden öncekilerden çok daha zengin ve somut bir resme ulaşmıştır. Biz Welcker'den çok daha ileriye gittik, fakat onun antikçağ bilimlerindeki yeni durumun en önemli öğesini fark edip ifade etmiş olması ilgi çekicidir. Bu noktada Welcker'in Aischylos üçlemesine yazdığı "eklenti"den bir pasajı alıntılamamız faydalı olacaktır. Bu pasajda Welcker

5 Beazley, "Prometheus Fire-Lighter," AJA, XLIII (1939), 618-39.

6 Slegman, *Literarische griechische Texte der Heidelberger Papyrussammlung*, s. 21 ve devamı.

7 Reinhardt, "Vorschläge zum neuen Aeschylus," Hermes, LXXXV (1957), s. 12 ve devamı.

mitolojik geleneğin, hem antik insan, hem de genel anlamda hümanizm anlayışımızı derinleştirici rolünden söz eder. Bugün için de ilişkili sayılabilecek türden yorumlarını italik harflerle belirttim.

"Bugün," der Welcker "antikçağlara ait insanların ilk zamanları ve onlardan bahseden sonraki çalışmalar ile ilgili hüküm vermek isteyen herkes için, bu ilk gerçeklikler hakkında doğru bir anlayış ve duyarlılık geliştirmek zaruridir; Winckelmann'in zamanında olduğu gibi, sanatın güzelliğini keşfedebilmek isteyen kişinin, o zaman için mermerler ve metinler -uzun zamandan beri mevcut olan tarihsel kaynaklar- hakkında yeni bir şey söylendiği zaman neyin tartışıldığını bilmesi gerekir. Çokları öğrenmek için hiçbir istek duymuyordu; antik çalışmalarda daha önce kendilerinin hiç görmediği bir şeyin bulunabileceğine dair yeni düşünceyi alay konusu yaptılar, hatta kötülediler. Roma'da o zamanlar genç bir heykeltıraş olan bir bey, orada aniden büyük bir karışıklığa sebep olmaya başlayan genç Alman (*quel giovine tesesco*) yüzünden genç arkadaşları ile ne kadar öfkelendiklerini anlattı. O zamanlar onların düsturu şu imiş: *l'antico non vale un fico* (antik olanın bir incir çekirdeği kadar değeri yoktur). Fakat yaşlı adamın önceki fikirlerinden gülümseyerek bahsedişinden, sadece o zamandan bu zamana gelişme kaydettiğimiz sonucunu çıkarabiliriz. Kültürsüz bir dönemin bile hakiki yapısını anlamayı engellemek için, bütün ideal öğeleri bırakıp, sadece maddesel faktörleri, neredeyse karikatürize edecek ölçüde abartarak değerlendiren bir mit düşüncesi ile Berninesque sanatı arasında belki de ilk bakışta göründüğü kadar büyük bir fark yoktur. Fakat bu uygun bir karşılaştırmadır, çünkü kişinin hem sonraki sanatlara, hem de ilk dönemlerin mitlerine akıl, duyarlılık ve anlayış ile yaklaşması gerekmektedir. *Bu vasıflar nesneler tarafından ortaya çıkarılır ve* şekil*lenir; fakat kıvılcım* çıktığı *anda ifade edilmesi mümkündür. Öyle bir zaman gelecek ki, eğer büyük araştırma süreci aktif ve bilinçli bir şekilde devam ettiriliyorsa, ilk gelenlerden birkaçının bu nesnelere –boş yere değil- tuttuğu ışık birçokları tarafından çok az bir çabayla kullanılıyor olacak: ve bu gerçekleştiğinde, hiç kimse ışığın var olduğunu kolay kolay inkâr edemeyecek*" (s. 7 ve devamı).

VI. Ateşi Elde Etmiş Olan Dünya

'The Fire Kindler (Ateş Yakan)'den

Bir gün bu eserler gün yüzüne çıkmadığı sürece, *Prometheus Pyrphoros* ve *Prometheus Lymenos* trajedileri ve satir drama *Prometheus Pyrkaeus* gibi kayıp edebi çalışmalar hakkında somut bir fikir oluşturmamız mümkün değildir. Bu eserlerin, eserlerin yapısının ve günümüze kadar gelmemiş olan detaylarının güvenilir bir şekilde yeniden yapılandırılması bile söz konusu değildir. Bizim bütün hesaplamalarımızı aşan bir şeyle, tekrarı olmayan oluşumlarla, bir sanatçının hayatındaki anlarla; *Pryphoros*'taki, *Lymenos*'taki, *Pyrkaeus*'taki gibi bu tür "kritik an"larla uğraşıyorken, güvenilirlik standardı çıkarabilecek bir noktada mıyız?

Satir drama Ateş Yakan'dan, oyuna ismini veren bir kaynaktan, elimizde sadece bir mısra var: "Ve keten tiftiği ve uzun ham keten şeritleri."[1] Bunlar ancak uzun zaman yanması beklenen meşalelerin yapımından bahsediyor olabilir. Bu şüphesiz Prometheus'un, vazo resimlerinde meşalelerle kendisinin etrafında dans eden satirlere verdiği talimattır [VIII, IX, Xa, XI]. Bunlar, Tebae'in Kabeirion'undaki vazo kırıklarından anlaşıldığı kadarıyla, onlardan çok da farklı tasavvur edilmeyen ilk insanları temsil etmektedir [Xb]. Büyük bir ihtimalle bu mısra, büyük Atina yortularının –Büyük Panethania ve Prometheus ile Hephaistos'un yortuları- bazılarında görülen tipik meşale yarışları için yapılan hazırlıklardan bahsetmektedir. Çok büyük olasılıkla Prometheus da burada lampas, lampadedromia ve lampadephoria törenlerini düzenlemektedir. Bu da Prometheus'un

1 Oxyrhynchus ve Heidelberg fragmanları ve Cicero'nun alıntıları hariç, burada alıntılanan Aischylos fragmanlarının İngilizcesi Herbert Weir Smyth (LCL) çevirilerinden alınmıştır. Burada Nauck, fr. 206 (çev. Smyth, II, 453, fr. 115).

λινᾶ δέ, πίσσα κώμολίνου μακροί τόνοι

halihazırda ateşi getirdiği ön varsayımına dayanır. Fakat bunu -Hesiodos'tan öğrendiğimiz kadarıyla, çok özel bir yöntemle- "delikli bir rezene sapının" içinde yapmıştır ve vazo resimlerinde de bu şekilde resmedilmiştir; onun ateşi getirdiği çubuk, satirlerin meşalelerinden farklıdır [özellikle XI]. O, *lampadephoros* (ışık getiren) değil *pyrphoros*'tur (ışık tutan) ve benzer şekilde, sadece dilbilimsel bakımdan yapılabilir olsa da *lampadephoria*'lara hiçbir zaman *phyrphoria* denmez. Bu oyuna göre ilk meşale yarışıyla ilişkilendirilen ateş getirme eylemi, benzeri olmayan bir harekettir; burada Prometheus'un yaptığının tekrarı olarak değil, onun başlattığı kutsal bir eylem olarak gerçekleşmektedir. Dünya üzerinde ateş var olduğu andan itibaren insanoğlu bu göksel ateşleri ve onların oluşturduğu çemberi taklit etme imkânına sahip olmuştur.

Fakat hem satirler, hem de ilk insanlar ateşi nasıl kullanacaklarını öğrenmek zorundaydı. Aischylos'un bir başka Prometheus oyunundan alıntılanan, fakat *Pyrkaeus*'tan olduğu kesin olarak ifade edilmeyen başka bir fragmanının, ateş yakma dersi veren bir sahneye ait olduğu sanılmaktadır: "Ve sizler kendinizi yüzünüze çarpacak kabarcıklardan koruyun, çünkü acıdır ve ölümcül kavurucudur buharları."[2]

Fakat bu, gerçekten ateşin yakılmasıyla mı alakalıdır? Yanan ateş, kabarcıklar (*pèmphix*) ve tehlikeli buharlar (*atmoi*) oluşturur mu? Bunlar daha çok Afrika'da hala kullanılmakta olan ilkel bir döküm ocağını işletme talimatları değil midir? [XVI][3] Bu sahne belki de Prometheus'un bir çırağı bilgilendirdiği -demir de işletilen nalbant dükkânındaki- atölye bölümüne yerleştirilmelidir. Belki de bilgilendiren Epimetheus'tur ve bu fragman, Heidelberg fragmanıyla ilişkilidir (bkz. s. 72 ve devamı).

Gel gelelim, başlıksız ve müellifsiz, fakat Prometheus tarafından söylendiği belirtilerek alıntılanan aşağıdaki mısranın, çok yüksek bir olasılıkla *Pyrkaeus*'a ait olduğunu söyleyebiliriz:

---

2 Nauck, fr. 205 (çev. Smyth, II, 454, fr. 116, modifiye edilen).
ἐξευλαβοῦ δέ μή σε προσβάλῃ στόμα
πέμφιξ· πικρά γάρ κοὐ διά ζόης ἀτμοί

3 René Gardi, Der schwarze Hephaestus, Kuzey Kamerunluların Manda Dağları'ndaki Matakam demircilerine ve onların geleneksel demir eritme eylemine ait çizimlerin bir koleksiyonu.

"Keçi gibi, sakalın için matem tutacaksın, matem!"[4] Bu sahnenin bir tasviri de vardır.[5] Bir satir -belli ki oyundaki koronun lideri- Prometheus'un elde ettiği ve kendisi için bir bilinmez olan şeyi kucaklamak ve öpmek ister. Titan onu uyarır.

Oxyrhynchus Fragmanı

Satirin ateşi öpme arzusu bizi, Prometheus'un armağanından mutlu olan varlıkların arasına sokar. Bu satır, Oxyrhynchus fragmanının tamamen anlaşılır ve okunaklı, nadir satırlarından birinde, bir şarkının nakaratında koroyu isteksizce yöneten koro lideri ile aynı kişi midir? Koronun üyeleri şüphesiz satirdirler, çünkü sadece, sanki yeni bulunmuş bir su kaynağına götürür gibi ateşin etrafına toplamaya çalıştıkları su perilerini düşünmektedirler. Ve ateşin olduğu yerde, satirler de su perileri de, bir kaynağın başında her zaman ne yapıyorlarsa onu yapacaklardır. "Eğer su perisi bana kulak verirse ateş ışığında onu kovalayacağım. Su perilerine inanıyorum; onlar Prometheus'un armağanını kutlamak için çember oluşturuyorlar."[6]

Son üç mısra, nakarat gibi yinelenen kısımdır. Sadece kısmen korunabilmiş olan ondan sonraki satırlar Prometheus'a methiyelerle doludur: o ölümlülere hayat-getirendir (*pherêsbios*); hediyesi (*speusidōros*) ile gelivermiştir. Dünyada sadece satirler ve su perileri değil, insanlar da yaşamaktadırlar ve Titan hediyesi ile onların yardımına gelir. Buradaki durum *Pyrkaeus*'taki gibi: ateşi getirenin hediyesini getirmesinden sonraki; dünyanın, tanrıların bile memnun kaldığı halidir.

Heidelberg Fragmanı

Başlangıcı ve bitişi olmayan ve oyunun ortasında sadece 15 mısradan oluşan Hedielberg fragmanında[7] satirler yoktur; koro

---

4 Nauck, fr. 207 (çev. Smyth, II, 454, fr. 117).
τράγος γένειον ἆρα πενθήσας σύ γε

5 Plutarch, *Moralia* 86 F.

6 κλύουσ' ἐμοῦ δε ναΐδων τις παρ' ἑστιοῦχον σέλας πολλά διώξεται. νύμφας δε τοι πέποιθ' ἐγώ στήσειν χόρους Προμηθέως δῶρον ὡς σεβούσας

7 Bkz. bölüm V, n. 6.

Titanlardan oluşmaktadır. Aşağıdaki kelimeler zorlanmadan okunabilir: "O ölümlüler için ateşin ışığını yaktı"[8] ve sonrasında ancak Titanları kastediyor olabilecek "talihsiz kan bağı."[9] Cicero'ya göre [10] *Prometheus Lyomenos*'ta, zincirlenen Prometheus tarafından da aynen şu sözler söylenmiştir:

> *Titanum suboles, socia nostri sanguinis*
> (Bizimle kan bağı olan Titanların soyundan!).

Bu ya Aischylos'un kendisi ya da bir taklitçi tarafından *Lyomenos* dışında bir yerde Titanlardan oluşan bir koro kullanıldığı anlamına gelir. Eğer bunu yapan Aischylos'un kendisi ise, *Lymenos*'ta Titanların şahitlik ettiği Prometheus'un serbest bırakılışını takip eden bir oyunda bunu yapmış olması pek mümkün görünmez. Tuhaf akrabalarının serbest bırakıldıktan sonra ne yaptığı Titanlar için büyük bir merak kaynağı olmuş olamaz. Onların ilgisini arttıran şeyin, -eğer onun ateşi çalmasının *doğrudan* bir sonucu idiyse- sanatlarını kullanması ve sonra da bunların sonucunda acı çekmesi ihtimali daha yüksektir. Titan korosunun *Lyomenos*'ta *ikinci* bir kez daha ortaya çıkmış olması oldukça muhtemeldir.

Onların şahit oldukları tuhaflık, demirci dükkânının uzaktan yankılanan sesidir.[11] "Şarkı söylüyor." Ne şarkı söylüyor? Aşağıdaki bunun mükemmel bir şekilde yeniden yapılandırılmış haline benzemektedir: "Pirincin sesi taa uzaklara yayılıyor ve şarkı gibi çınlıyor."[12] Belli ki sahnede, ateşi getiren tarafından

---

8 πυρός ἦψε φαός βροτοῖς

9 δύσποτμοι ξυναίμονες

10 *Tusculan Disputations* II 10 23 (çev. King, s. 171).

11 χαλκοτυπεί okuması, χαλκότυπος νεχα λκοτυπεῖν "nalbant" ve "işle(mek) ile ilişkilendirilmelidir. Ve bu kelime Prometheus'un kayalık'a "işlenmesi" anlamına gelmez. Bu durum ve onu çevreleyen atmosfer tamamen farklıdır; her şeyden önce daha keyiflidir. O bir ἄγαλμα heykel üzerinde çalışmaktadır, muhtemelen bir ἄγαλμα παρθένου, bakire heykeli.

12 χαλκός κτυπεῖ μα]κρᾶι τε μέλπε[ται βοᾶι

Reinhardt, *Hermes*, LXXXV (1957), 15. Diğer yeniden yapılandırışlarının bir kısmı, fragmanın *Pyrphoros*'a ait olduğu ve bu oyunun *Lyomenos*'tan sonra geldiği varsayımına dayanmaktadır; ikinci varsa-

kurulmuş olan, (yanlışlıkla *Pyrkaeus*'a ait olduğu söylenen yukarıdaki ikinci alıntıdan anlaşıldığı gibi) ilkçağlara ait ilk demirci dükkânı bulunmaktadır.

Atikalı drama yazarlarının dilindeki "pirinç" ile "demir" arasındaki farka dikkat çekmemiz bizi şüphesiz fazlaca uzaklaştıracaktır. Onların demirci ve demirci dükkânının ürünleri için kullandıkları kelimeler Bronz Çağından kalmadır ve aslen sıradan zanaatkârlar tarafından değil, sanatçılar tarafından korunmuş antik zanaata işaret etmektedir. Kabeirian'in Samothrace (Semadirek) tapınağında büyük bir ihtimalle, aşağıda da öğreneceğimiz gibi, üyelerinin Prometheus'u taklit etmek için taktıkları demir yüzüklerin üretiminde kullanılan ilkel bir döküm ocağı bulunmaktaydı.[13] Burada önemli olan maden değil, ortamın havasıdır. Bu iddiayı desteklemek için Afrika'dan çok belirgin bir örneği alıntılamak istiyorum. Yukarıda bahsi geçen Afrika'ya seyahat eden kişinin ruh halini oldukça iyi yansıtan[14] büyük bir yazar[15] bu tür kökensel bir atölyenin yarattığı ortamı kendi deneyimleri ile aktarıyor:

"... Demirci ocağı yerlilerin dünyasını melodisiyle kendine çekiyor. Demirci ustasının yaptığı işin tiz, neşeli, monoton ve şaşırtıcı ritmi mitsel bir güce sahip. Öyle güçlü ki, kadınların kalplerini dehşete düşürüyor ve eritiyor, dümdüz, hiçbir şeyden etkilenmiyor ve gerçeği, sadece gerçeği anlatıyor. Bazen hiç lafını esirgemiyor. Fazla güçlü ve güçlü olduğu kadar keyifli de; size karşı nazik ve isteycrek bir oyun oynar gibi, sizin için harika şeyler yapıyor. Ritmi seven yerliler Pooran Singh'in barakasında toplanıyor ve kendilerini rahat hissediyorlar. Eski bir İskandinav ilkesine göre bir erkek demirci ocağında sarf ettiği sözlerden sorumlu sayılmazmış. Afrika'da da demircinin dükkânında diller çözülüyor ve sözler özgürce akıyor; çekicin ilham verici melodisine, cüretkar fanteziler eşlik ediyor." Ve ardından, fragmanın yeniden yapılandırılmış satırlarına tamamen paralel bir cümle: "Pooran Singh'in demirci dükkânında, çekiç, sanki sizin kendi

---

yım kesinlikle yanlıştır.

13 Kerényi, *Unwillkurliche Kunstreisen*, s. 115.

14 Not 3.

15 Karen Blixen (aka Isak Dinesen), *Out of Africa*, s. 311 ve 312 (Penguin yay., s. 334).

kalbinize tercüman olmuş gibi, size duymak istediğiniz neyse o şarkıyı söylüyor."

Prometheus'un kendisini onun korumasına bıraktığı *Ga mater'in* (Tabiat Ana'nın) fragmanda görüldüğü de kesin olarak bellidir. O özellikle Atinalıların, Atika yerlilerinin ataları-nın annesi idi:[16] *Phyphoros*'ta çilesinin otuz bin yıl süreceği öngörülmüş olmasına rağmen -ki bu gerçekleşmemiştir- bu trajedideki her şey, Atika'da Prometheus'un cezasından önce gerçekleşmiş olabilir. Cezayla sonuçlanan olaylar oyunda ortaya çıkmış mıdır ve bu oyun *Pyrphoros* mudur? İkisi de mümkün ve hatta olasıdır, fakat kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bu noktada bilinebilecek-lerin sınırına ulaşmış bulunmaktayız ve burada bir süre, en azından *Pyrohoros*'un konumu ile ilgili belirgin bir sorunu ortadan kaldırmaya yetecek kadar kalmak zorundayız.

'Pyrphoros'un Konumu

Üçlemenin iki kayıp trajedisinin konusu, konumu ve korunabilmiş olan *Prometheus Desmotes* ile olan ilişkisi başlıklarda açıkça belirtilmiş görünmektedir. Buna göre *Pyrphoros*'un *Desmotes*'ten hemen önce geldiği, *Lymenos*'un da onu takip ettiği öne sürülmektedir. Durum gerçekten de böyledir.

Desmotes'te kayalıklara zincirlenen Prometheus, çilesinin ne kadar süreceğini etkileyici fakat tam net olmayan sözlerle anlatmaktadır (93-95):

> *Bakın daha ne işkencelere katlanmam gerekecek*
> *Sayısız yıllarca* [17]

Burada "sayısız yıllarca" diye tercüme edilen *myrietes* kelimesi aynı zamanda "on bin yıl" anlamına gelmektedir. Promet-

16 Kerenyi, *Gods*, s. 210.

17 Aischylos'un Prometheus Bound'undan alıntılanan pasajların biri hariç, hepsi Edith Hamilton'in Three Greek Plays (burada, s. 100) çevirisinden alınmıştır. Satır numaraları OCT baskısındandır.

> δέρχθηθ' οἵας αἰκίαισιν
> διακναιόμενος τόν μυριετῆ
> χρόνον ἀθλεύσω

heus henüz işkencelerinin başındadır; onlardan gelecek zaman çekimi ile, henüz başına gelmemiş gibi bahsetmektedir. Yunanlının kafasında sonu belli bir sürenin olduğu açıktır. Tam olarak ne kadar süreceğini belirtmesine hiç gerek yoktur ve bunun çeşitli sebepleri vardır: Seyirci zaten cezasının ne kadar süreceğini bilmektedir; bu durumda doğal olarak abartmaya meyillidir; belirlenen süreden önce serbest bırakılacağına dair umudu vardır. Gerçekten böyle olacaktır -on üçüncü kuşakta, yakında sahnede görülecek olan Io'dan sonra serbest bırakılacaktır. Bunu Io'ya -bu sefer net bir şekilde- öngören de Prometheus'un kendisidir (774).

İlk kehanetteki tutarsızlığı düzeltmek için, eski çağlardan veya Bizanslı bir yorumcu[18] okuyucuyu bilgilendirmektedir: "(Şair) onun *Pyrphoros*'ta otuz bin yıl boyunca zincire mahkûm edildiğini söyler." Bu figür Empedokles'te de görülür[19] ve kan dökmekten sorumlu kutsal ruhların (*daimones*) üç on bin yıl boyunca yeryüzünde çeşitli şekillerde dolaşmaya mahkûm olduklarını söyler. Bu Titanlar için standart bir ceza süresi gibi görünmektedir. Ancak şerhte geçen satırın bu şekilde *Pyrphoros*'ta geçiyor olması -özellikle bu oyun *Lyomenos*'tan *sonra* geldiyse- mümkün değildir. Çünkü öyle bir durumda seyircilerin hepsi Titan'ın, Io'ya yaptığı kehanette belirttiği gibi, on üçüncü kuşakta Io'nun soyundan gelen biri tarafından, cezasının tam süresi dolmadan serbest bırakılacağını bilirdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu tür bir ifadenin geçiyor olması, ancak *Pyrphoros* üçlemenin ilk oyunu ise ve muhtemelen en son sahnede mümkündür. Yine de bu şekilde, bir kehanet şeklinde değil, Prometheus'un otuz bin yıl boyunca sürgün edilip, orada zincire vurulacağı hükmünün verilmesi şeklinde olabilir.[20] *Pyrphoros*'ta Prometheus'un ateşi getirdiği konusunda pek şüphe yoktur ve *Desmotes*'i yorumlamadan önce bu konuda birkaç şey söylemeliyiz.

---

18 τρεῖς μυριάδας δεδέσθαι αὐτόν hakkındaki şerh.

19 Diels, fr. 115 6 (İngilizce versiyonu Freeman, s. 65).

20 Buradaki "alıntı" τρεῖς μυριάδας ile ya da daha çok εἰς τρεῖς μυριάδας ile sınırlıdır. Sadece δεδέσθαι kelimesinin anlamı Aischylos'a atfedilir. Geniş zaman kullanılması, kelimenin kendisinin yorumcu tarafından eklendiğini gösterir.

VII. Ateş Çalan

Hırsızın Kusurlu Bünyesi

Satirler ve su perileri dahil, yeryüzündeki bütün varlıklar ateş armağanıyla keyiflendirildikten sonra olaylar trajik bir yon kazanmıştır. Gelenekler tam olarak ne olduğunu anlatmaz ve yeniden yapılandırma yöntemini kullanmak da imkânsızdır. Yapabileceğimiz tek şey mitologemin tamamından genel gidişatı çıkarmak olabilir: Prometheus insanoğlu ile aynı amaca hizmet ediyordu; onların yanında yeni zorluklar ve zayıflıklarla uğraşıyordu. *Theogonia* ve *İşler ve Günler* ile karşılaştırılabilir düzeyde tutarlı bir metin elimize geçmedikçe, bu konudaki düşüncelerimiz sadece mümkün ve muhtemel olanlar arasında gezinmeye mahkûmdur.

Ateşin çalınması – hırsızlık olduğu için- hırsızı, doğuştan kusurlu bir bünyeye sahip bir varlık olarak tanımlar. Ateş Hermes için bir gereksinim değildir ve o ateşi çalmamıştır, onu kendi yaratıcılığı ile, kendi aklıyla keşfetmiştir – der unlu Homerik ilahi... Diğer yandan Hephaistos için ateş öylesine zorunlu bir gereksinimdir ki, ateşi tanımlamak için onun ismi kullanılır. Ateş *ondadır* ve bu nedenle ateşsiz var olamayacak insansal bir yaşamın da onunla başladığı söylenir – Hephaistos'a yazılan Homerik ilahi sadece bu kadarını söyler. Ancak, onun armağanı bir kusurun değil, onun zenginliğinin ifadesidir: önceleri dağlardaki mağaralarda vahşi hayvanlar gibi yaşayan insanlara, sadece ateşi değil çalışmalarini ve onları isleme sanatını da getirmiştir[1] - Prometheus de bunu yapmak istemiştir, fakat cezaya mahkum edilmesi çabalarını bosa çıkarmıştır. Ne Hephaistos, ne de Hermes'in ateşi çalmaya ihtiyacı yoktur. Prometheus'un karanlığı, daha mükemmel bir varlık modeli olabilmek için ateşe ihtiyaç duyan birinin sahip olduğu eksikliğe işaret eder. İnsan-

1 Homerik İlahi XX 4 (baskı Allen).

lara göre daha yüksek bir varlık formu elde ederek Prometheus, kendisinin insanin bir benzeri, insanin temelde kusurlu yapısının ölümsüz bir görüntüsü olduğunu göstermiştir.

Aischylos bu ölümsüz görüntüye tanrı Prometheus, insanların iyilikçisi olarak çağrışım yaparve bu –kullanımından oldukça bağımsız, zaman tanımayan bir potansiyeli temsil eden- ebedileştirilmiş varlık biçiminde insansal varoluşun temel vasıflarını vurgular. Bunu, üçlemenin birinci ve ikinci trajedilerinde, öncelikle az sonra üzerinde duracağımız iki vasıf için yapar. Bu iki oyun aynı zamanda ilk trajedinin -başlıktan anlaşıldığı kadarıyla temasını oluşturan gerekli vasfa da ışık tutar.

Pyrphoros -Ateş Getiren- Prometheus'u sadece ateşi getiren olarak tanımlar, onu bir günahkâr olarak damgalamaz. Özellikle demirci dükkânını Atika'da kurduysa, Prometheus ateşini çok uzun süre taşımış olmalıdır. Burada vurgulanan sadece bu kadardır. Elbette ateşin elde edilmesi Hesiodos için olduğu kadar Aischylos için de bir hırsızlıktır. Ne var ki oyuna şair tarafından veya onlarda bıraktığı izlenime dayanarak başkaları tarafından verilmiş olan isim, ilk trajedide Prometheus'un suçlandığına dair bir işaret taşımamaktadır. Yine de akabinde, aynı oyunun sonunda verilen korkunç ceza, otuz bin yıl sürecek işkence cezası gündeme gelmiştir. Burada sonuç olarak ancak sunu söyleyebiliriz: *Pyrphoros* ikinci oyunun en başında şahit olacağımız cilelerin temelini atmaktadır ve Prometheus örneği ile temsil edilen insanin nasıl günah işlemeye meyilli olduğunu, öyle ki bu kaçınılmaz günahkarlığın insan varlığının en temel vasfı olduğunu göstermektedir.

Kaçınılmaz Hırsızlık

Bu günah kaçınılmazdı çünkü ateşsiz insan nesli yok olurdu – bu, *Desmotes* (232)'te özellikle belirtildiği gibi Zeus'un planıydı – ve bu kaçınılmaz davranış bir suçtu, çünkü – "yetişen" ve insanların üretemediği her şey gibi- ateş üzerindeki hâkimiyet, dünyayı yönetenin sahip olduğu bir imtiyazdı. Bu –Zeus'un haklı, insanin haksız olduğu- yargısal durum, *Desmotes*'in ön varsayımıdır. Hesiodos bu zorunlu günahkarlığın – ateşin çalınışının- detaylarını anlatırken, Zeus'un insanlara "ateşi vermediğini" anlatır: "Ve bir daha bu hileyi unutmadı ve yeryüzünde yaşayan

sefil ölümlülere sönmeyen ateşin gücünü vermek istemedi..."[2] veya benzer şekilde: "Bu nedenle insanlar için acı ve fesat planladı. Ateşi sakladı...."[3]

Bunun üzerine Prometheus, Zeus'u usta bir hırsız gibi aldatarak ateşi "çaldı": gizlice çaldığı şeyi, hem *Theogonia*, hem de *İşler ve Günler*'e göre, "delikli narteks (dev bir rezene) sapının içinde"[4] taşıdı. *Desmotes*'de (108-9)

> *Ateşin gizli kaynağını arayıp buldum,*
> *Bir rezene sapını onunla doldurdum.*[5]

der Prometheus ve burada "kaynak" kelimesi Oxyrhynchus fragmanindaki satırların sarkisini çağrıştırır.

Tam bir Prometheus hilesi. Bu şüphesiz bazı Yunan Adaları'nda modern zamanlara kadar süregelen ateşi tutma ve tasıma alışkanlığını da açıklamaktadır; aynı şekilde bu alışkanlık da tam tersine hileyi: insanların çok eski çağlardan beri yerine getirmek zorunda kaldığı bu kutsal yöntemi açıklar.[6] Prometheus ateşi uzun bir mesafeden taşımış gibi görünmektedir. Cicero, Prometheus'un *Lyomenos*'ta Titan korosuna yaptığı konuşmayı anlatırken, ateşin calinisindan *furtum Lemnium*, "Lemnos'un çalınması" diye bahseder.[7] Bu demektir ki Aischylos'a göre bu olay Trakya Denizi'nin uzak adalarından Lemnos üzerinde gerçekleşmiştir. Önceleri bu imlemenin, trajik sair ile Hesiodos gelenekleri arasındaki farkı gösterdiği düşünülüyordu. Çünkü *İşler ve Günler*'e (51) göre, Prometheus ateşi Zeus'tan çalmıştı. Aischylos'un kayip trajedilerine dayanıyor olma ihtimali olan –bilemiyoruz- sonraki kaynaklar,[8] Prometheus'un Zeus'un

2 *Theogonia* 562 (çev. Evelyn-White, s. 121).

3 *Works and Days* 50 (çev. a.g.y. s. 5, 7).

4 ἐν κοίλωι νάρθηκι

5 ναρθηκοπλήρωτον δέ θηράσμαι πυρός πηγήν κλοπαίαν.

6 Narteksin iliği, dev rezene, *Ferule communis*, Walter Kraus'un Pauly-Wissowa RE, ser. 2, XLV, col. 694 içindeki makalesinde belirttiği gibi, aynı zamanda kav vazifesi görüyordu. Yunan adalarındaki ateş adetleri ile ilgili dökümanlar, Welcker'de, *Die Aeschylische Trilogie*, s. 8'de ve Frazer'in Apollodoros'a notunda, *Library I* 52'de geçmektedir.

7 Cicero, Tusc. II 10 23 (çev. King, s. 171).

8 Örneğin, Hyginus, *Astronomica II* 15 (yay. Bunte, s. 53).

ateşine – muhtemelen ateşin Olimpos'ta tanrıların sarayındaki ocağına– nasıl gizlice ulaştığını anlatır. Bir kor alıp onu, ateşin yanmaya devam etmesini sağlamak için havada salladığı narteks sapının içine sakladı. Ve böylece uçarcasına insanların meskenine, muhtemelen Lemnos'a doğru yola çıktı. Sonraki başka bir kaynağa göre,[9] Prometheus güneşin çarkına ulaştı ve ateşi ondan bir parçayla dağladı. Bilindiği gibi Lemnos adasında bir tur yanardağ: adanın, Hephaistos'un tapınağının ve Hephaistias şehrinin bulunduğu kuzey kısmında Moschylos'un kızgın krateri bulunmaktadır. Bu da Prometheus'un ateşi aslında Hephaistos'un demirci ocağından çaldığı inancının ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve bunun da sanatsal temsilleri bulunmaktadır [IIb, III].

Fakat *Desmotes*'in başındaki bir pasajdan da anlaşılacağı gibi, en azından Aischylos için, "Lemnos'un hırsızlığı"nın anlamı bu değildir. Sonuçta Moschylos'un yeraltındaki gazlarının tutuşturulması gerekiyordu. Hephaistos yeryüzünün – ve *Ilyada*'dan (XVIII 402) bildiğimiz gibi -denizlerin derinliklerinde çalışıyordu. Oyunun başında Hephaistos, Zeus'un emrettiği şekilde Prometheus'u kayalıklara zincirlerken görünür. Bunu son derece gönülsüzcc yapmaktadir. Zeus'un oradaki temsilcisi Kratos onun Zeus'un *anthos*'u, "çiçeği" ve Prometheus'un calip insanlara teslim ettiği bitkisi olduğunu Hephaistos'a özellikle ifade etmek zorunda kalmıştır (7). Bu bize Hephaistos'un kendisini soyulmuş hissettiği izlenimini vermez. Eğer –sonraki lahitlerdeki temsillerle uyumlu olarak (Ia, III; IIb)- Titan, Hephaistos'un atölyesine zorla girmiş olsaydı, tanrının da kendisine karşı bir suç işlenmiş gibi hissediyor olması gerekirdi. Hayır, Hesiodos'ta olduğu gibi ateşin kaynağı Zeus'tur ve *Ilyada*'ya (I 592- 94) göre, Olympos'tan Lemnos'a fırlatılan Hephaistos gibi, ilk önce Olympos'tan Lemnos'a getirilmiştir. *Pyrphoros*'ta da Aischylos bu *furtum Lemnium* geleneğini takip eder görünmektedir ve trajedinin geçtiği sahnenin de aslında Kabeiroi'un ücra bir adası olması mümkündür.[10]

9 Virgil'in altıncı Eglog'u hakkındakl şerh (42). Her iki versiyon da Kerenyi, Gods, s. 216 içinde. Bütün kaynaklar Kraus, col. 694'den. Sanatta Prometheus için, bkz. Lother Eckhart, Pauly-Wissowa, RE, ser. 2, XLV, cols. 702-30 içinde.

10 Ada ve kara parçası arasındaki deniz, Attika olmadığı izlenimi

Lemnos halkı Kabeiroi'lere, adanın asil tanrısal yerlileri ve "ilk insanları" olarak saygı göstermişlerdir. Onlar aynı zamanda Hephaistos'un oğulları olarak bilinmektedir ki bu soyağacının Hephaistos'un Lemnos'a fırlatıldığı Homerik mitologem ile birleştirilmiş olması mümkündür. Lemnoslu bir geleneğe göre, Kabeiroi'lerin en büyüğünü yani ilk insani doğuran da bu adadır.[11] Lemnoslu Kabeiroi'lere *Karkinoi* "Yengeçler" [12] denirdi: bu kelime kalabalık bir ezeli varlıklar sorusunu akla getiriyor ve aynı zamanda ilkel demirci ocaklarında kullanılan masaları anımsatıyor. Kabeiroi'lerin Lemnoslu kadınların düşmanlığından dolayı nasıl göç ettiklerini anlatan efsaneler, onların erkeksi ezeli tanrılar olduğunu gösteriyor.[13] Bütün bunlar çalıntı ateşin nereden geldiği sorusunu cevaplamaz ve sadece resmimizi zenginleştirmek için anlatılırlar. Aischylos *Argonauts* üçlemesindeki özel bir trajediyi (*Kabeiroi*'yi) ezeli Lemnoslulaların adalarına dönüşlerine ayırmıştır. Bu trajedi, şarapların varillerden taşarcasına özgürce aktığı ve Jason'in kahraman yandaşlarının sahnede zil zurna sarhoş olduğu Dionysus'ca bir taşkınlığa sahiptir. Sarhoş tanrılar ve kahramanlar -bizim için tasavvur bile edilemez- Yunan dramasında oldukça alışılmamış bir durumdur ve bu olayın garipligine antik caglarda bile dikkat çekilmiştir.[14] Aslında çok doğal görünse de yine de, sırf *Ateşi Getiren* gibi bir başlığın altında bile tasavvur edemediğimiz ne gibi gizli anlamlar yatıyor, merak etmemek elde değil.

---

uyandırır.

11 Hippolytos, Refutatio V 7 4 (bkz. Legge, I, 122).

12 Hesychios'un yorumu.

13 Kerényi, *Heroes*, s. 255.

14 Athenaios, *The Deipnosophists* 428 f (bkz. LCL baskısı, IV, 442-43).

VIII. 'Zincirlere Vurulu Prometheus' (Prometheus bound)

Evrendoğumsal Trajedi

Prometheus Bound (Zincire Vurulmuş Prometheus) bizim için gerçek Prometheus trajedisi, gerçekten Prometheus'la ilgili olan asil şiir, antik çağlardan günümüze gelmiş olan ve tamamen Prometheus'a adanmış tek çalışmadir. Fakat bu trajediyi özgün kılan bir başka sebep daha vardır: Bilinen diğer trajediler gibi kahramanlarla değil, evrendoğum ile ya da Yunanca algılandığı şekliyle dünyanın kuruluşu ile ilgilidir. Zeus'un Titanlari bozguna uğratarak – ki bu da Prometheus'un yardımı ile gerçekleşmiştir (218)- dünyayı kurmakta kararlı olduğu on varsayımından yola çıkar. Bu ilk kurma eylemi, insan ırkının sonunu getirmek niyeti ile (233) – tanrılar ve insanlar arasındaki ortak ölçü *dike* olmak üzere (29-30) - yargısal bir durum meydana getirir. Aischylos'un Prometheus üçlemesindeki ilk trajedi *Prometheus Pyrphoros*, Prometheus'un bu durumdan nasıl sıyrılıp, insan ırkını kurtardığını anlatır. İkinci trajedi *Prometheus Desmotes* veya *Prometheus Bound*, Zeus'un yeni idaresi altında (35, 96, 144, 310) ve diğer Olimposlularla (955) işlerin nasıl yürüdüğünü ortaya çıkarır. Ancak, bu yeni düzen, bütün zamanlarda süregelecek sabit bir düzen olarak değil, yeni evrendoğumsal gelişmelere maruz kalacak bir düzen olarak sunulmaktadır. Bu dramaya hareket ve gerilim kazandıran, tıpkı Zeus'un kurma eylemlerinin Titanların yaşını geçtiği gibi, Zeus ve Olimposluları asacak bir kurulum olması ihtimalidir. Bu tehdit ancak üçüncü trajedi *Prometheus Lyomenos*'la ortadan kalkmakta ve içinde yasadığımız haliyle belli bir düzene oturmuş dünyanın kesin olarak kuruluşuna yon vermektedir.

Zeus'un Hükümdarlığı

Bizi ikinci trajedinin başlangıcından uzaklaştıran şey, bu düzende Zeus'un mutlak güce sahip olduğu görüntüsüdür. Gücün canlı örneği Kratos, sahnede Prometheus'u sürüklerken belirmektedir; Hephaistos ve sessiz Şiddet (Yunanca *Bia*) onlara eslik etmektedir. Kratos yeni düzenin tavizsiz, her şeyi ve herkesi kapsayan yeni yasalarını (150) anlatır ve 50inci satırda durumu özetler: "Zeus hariç hiç kimse özgür değil."[1] Kanunların üstünde olan sadece odur; o *nomos* yani Kanun'un kendisidir. Bunlar soyut, hissiz ve her şeye gücü yeten bir düzenin aslında var olmayan bir temsilcisinin sözleridir. Hephaistos gibi temel bir varlık onun yanında yumuşak kalır. İnsanoğlunun çevresindeki iki farklı yön karşı karşıya gelmektedir: Trajediye dahil olan temel varlıklar, bize olan yakınlıklarını ve dostluklarını gösterirken, Kratos dünyanın hiç bitip tükenmeden ve bizi her yönden çevreleyen sertliğini temsil eder.

Hephaistos Prometheus'a karşı hem yakın, hem de dostça bir davranış sergilemektedir. Onu

bir tanrıyı, bir yakını, bu fırtınalı kayalığa

bağlamaktan çekinir (14-15 ve 36-39).

KRATOS: *Peki neden bu gecikme ve bu aptalca sözler?*
Tanrıların nefret ettiği bir tanrı menfurdur.

HEPHAISTOS: *Kan bağının tuhaf bir gücü vardır,*
Ve eski bir dostun da...

Ve kamayı Prometheus'un kalbine sapladiktan sonra (66-69):

HEPHAISTOS: *Ah Prometheus, acın beni kederlendiriyor.*

KRATOS: *Görevinden kaçınıp, Zeus'un nefret ettiğine mi açıyorsun?*
Kendine dikkat et; belki de kendine acımalısın.

---

1 Bu bölümdeki alıntılar ve devamındakiler çoğunlukla *Prometheus Bound*'un Hamilton çevirisinden alınmıştır. Bazen, içeriğe uydurmak amacıyla hafifçe düzenlenmiş olabilirler.

HEPHAISTOS: Bu gözlerin dayanacağı bir görüntü değil.

Böylece, daha başlangıçtan itibaren bir *thèama dysthèaton*, "gözlerin dayanamayacağı bir görüntü"yü seyretmekteyiz ve oyunun en sonunda Prometheus'un Tartaros'un en dibine atıldığı ana kadar bunu görmeye devam ediyoruz. Bu sadece izleyicileri dehşetle ürperterek eğlendirmek için hazırlanmış bir piyes değil, Zeus'un getirdiği, eski öğelerin de yeni yasalara tabii olduğu düzenin kayda değer bir görüntüsüdür.

Prometheus ve Öğeler

Prometheus zincire vurulduğu ve onu yaralayan uçurumda azap içinde asılıyken, ayaklarına iki örs vurulmuş şekilde göklerden sallanan (*Ilyada* XV 18-21) Hera'yı hatırlar. Onunki de bir ay tanrıçasına uygun bir haldir ve bakmaya dayanması zor bir başka görüntüdür. Fakat Prometheus görülmek ister. Bu öğelere çağrıda bulunur, çünkü onlar sadece Yunan edebiyatında görülen bir ilişki ile bağlı olduğu yakınlarıdır. Bu, benzerini sadece Hölderlin'de gördüğümüz, öğelerle olan samimi ve fazlasıyla insani bir yakınlık ve dostluktur. Yunan şiirinin başka hiç bir yerinde aşağıdaki satırlardaki kadar Hölderlince bir not görmemekteyiz (88-93):

PROMETHEUS: *Ey göklerin havası ve hızlı-kanatlı rüzgarlar*
Ey çağlayan ırmakların suları,
Ey deniz dalgalarının sayısız kahkahaları
Toprak, hepsinin anası, Güneşin Gözü, her şeyi gören,
Sana sesleniyorum.
Benim, bir tanrının, tanrılardan neler çektiğini gör.
Bak...

Fakat, bu pasaj aynı zamanda Aischylos'un çizdiği Zeus düzeninin resminin özellikle Yunan bağlamındaki önemini ifade eder. Prometheus, ona şahitlik etmesi için kutsal öğeleri ve en yüce şahit güneşi çağırır. Azabını bu şekilde sergileyişi tasviri zenginleştirir, fakat Goethe'nin Prometheus'unda olduğu gibi

kişisel bir gurur ve kibirden kaynaklanmaz. Bu haksız yere cezaya çarptırılan bir Yunanlının haykırışıdır: *martýromai* – "Ey bunları görenler, sizleri şahitliğe çağırıyorum." Burada ilk kez bir haksızlığın mahkeme önünde suçlanmasına şahit oluyoruz. Hephaistos kendisinin üstündeki güce itaat ederek Prometheus'un göğsüne kamayı sapladığı için ah çekerken, Prometheus zaten anlatılmaz bir azap çekmektedir. Fakat bu, üçüncü trajedide ciğerini didikleyen kartalın sonradan çektireceği dayanılmaz acının yanında hiç bir şeydir. Bu oyunda bu konudan hiç bahsedilmemektedir. Burada Prometheus'un şikayet ettiği şey her şeyden önce bu durumun utanç vericiliğidir (93-95).

Bakin daha ne utanç verici işkencelere katlanmam gerekecek
sayısız yıllar boyunca.

Ve devam eder:

Bu utanç, bu zincirler bana
tanrıların yeni hükümdarı tarafından vuruldu.

Bunun daha az duygusal fakat daha az ezici ismi adaletsizliktir. Bu, son sahnede, Zeus'un yıldırımıyla çarpılıp Tartaros'un derinliklerinde kaybolduğunda, Prometheus'un ağzında çok güçlü bir şekilde dile gelir (1091-93):

Ey kutsal Toprak Ana, Ey hava ve güneş,
beni görün. Haksızlığa uğradım.[2]

'Aşırı Adalet'

Aischylos, Hesiodos gibi, Prometheus'un daha önce işlediği bir suçu cezalandırmak için Zeus'un insanları ateşten yoksun bıraktığını söylemez. Bu drama yazarına göre bunun sebebi "adalet" yani *dikē*, Zeus'un tanrılar ve insanlar için belirlediği ölçüdür. Hephaistos bunu trajedinin başında açıklar (29-30):

2 ὦ μητρὸς ἐμῆς σέβας, ὦ πάντων
αἰθὴρ κοινὸν φάος εἱλίσσων
ἔσορᾶις μ' ὡς ἔκδικα πάσχω

Bir tanrı olarak sen, Tanrı'nın öfkesinden korkmadın,
Fakat ölümlülere aşırı adaletinle şeref bahşettin....

Buradaki "aşırı adalet", *pėra dikēs*, cezanın adil olduğu izlenimini vermektedir. Fakat Aischylos'un verdiği anlam bu kadar basit değildir. Bir de bunlara paralel olarak bu durumu ve bu durumun Zeus ile olan ilişkisini değiştirmek için hiçbir istek ima etmeyen Titan'ın sözlerine bakalım. Bu sözler koroyu oluşturan Okeanos'un kızlarına hitaben söylenmiştir (119-23):

Bak bana, zincire vurulmuş, başarısız bir tanrı,
Zeus'un düşmanıyım, tüm tanrıların ve
Zeus'un koridorlarına giren ve çıkan her şeyin nefret ettiği...
Bütün bunlar, insanları fazlasıyla sevdiğimden...

Burada Prometheus'un ağzından çıkan ve *pėra dikēs* "aşırı adalet" ifadesine benzeyen "fazlasıyla sevgi" insanlara duyduğu büyük dostluktur[3] - ve bu da aynı şekilde "aşırı"dır. Aslında insanın ihtiyaç duyduğunun ötesinde hiçbir şey yapmamış olan Prometheus'a çektirilen azabın sorumlusunun bu ölçünün ait olduğu düzen olduğu birdenbire ortaya çıkmaktadır. Kendisini bizim –insanların- yerine koymuştur ve yaptıkları ve çektikleri bunun kaçınılmaz sonucudur. Muhtemel bir *Pyrphoros* hakkındaki müzakerelerimiz bize bazı işaretler vermiştir. Şimdi sonuç gayet net bir şekilde ortadadır: Yaptıkları ve çektikleri, kendisini insanların yerine koymasından kaynaklandığı için çektiği azabın asıl nedeni adaletsizliktir.

Zeus Dünyası ve İnsan Varlığı

Zeus'un dünyası insanların yaşamak zorunda kaldıkları gerçek dünyadır. Şu noktada henüz tamamen pekişmiş olmasa da, *Prometheus Bound*'da sunulan düzen budur ve burada bu düzen, Yunan düşünce tarihinde benzeri olmayan bir şekilde, Prometheus'un azabına ve az sonra göreceğimiz gibi bilgisine dayanarak sorgulanmaktadır. *Mythológos* ve trajedi şairi, filo-

3 διά τήν λίαν φιλότητα βρότων

zoflara göre çok daha cesur çıkmıştır. Var olan dünyanın değiştirilemez bir gerçeği olarak, insan varlığının isyan etmek zorunda kalacağı bir sınır olduğunu kabul etmiştir. İsyan – işte insan varlığına özgü bir azabın, adaletsizlik azabının kaynağı. İnsanoğlunun hayvanlarla ortak fiziksel acıları vardır. Bunların varoluş bakımından öneminden son trajedi *Lyomenos*'ta bahsedilmektedir. Fakat her ne kadar insanoğlu bir hayvan gibi eziyet çekse de, özel varoluş biçimi onun *bir adaletsizlik hissi ile de acı* çekmesini gerektirir. Keyif ve acıdaki varoluşları Zeus'un düzeniyle mükemmel bir uyum içinde olan hayvanlar böyle bir adaletsizlik duygusu hissetmezler. Prometheus insanoğlunu çok seviyordu. Daha farklı hareket edemezdi; çünkü bu onun doğasında vardı. Hayvanların sahip olmaktan yoksun bırakıldığı ateşi getirdi. Hayvanlar ateşsiz yaşamaktadır – hayvan varoluşunun doğası bunu gerektirir. Yani insan varoluşunu *insani* yapan Prometheus idi: insanlar savunmasız, acı çeken, hayvanlar gibi ölümlü fakat hayvanlar gibi itaatkâr olmayan varlıklar olarak kaldılar. Özgür, fakat yine de cezalı ve zincire vurulmuş; Prometheus'un insanoğluna sunduğu varoluş biçimi budur. Çünkü insan, insan olduğu, *sui generi* olarak ortaya çıktığı andan itibaren - tabiatı, davranışları, acı çekişi ile insan varlığını ifade eden Prometheus'un mitologeminde de aynı şey söz konusudur- ateşten yoksun oluş çare bulunması gereken bir eksiklik meydana getirmiştir: bu durumda insanoğlu itaat *edemez* duruma gelir. İtaatsizlikten kaynaklanan acılar da hayvanlarınkini aşan türden farklı bir azaptır – bir bakıma cezaya dönüşürler. Başlangıçta anlaşılmaz ve isimsizdirler ve insanların hayvanlar gibi itaat edemediği bu düzen, dünyadan bağımsız olarak kendi içinde var olan daha yüksek bir düzenle ilişkilendirilinceye kadar; insan aklı ideal bir adalet düzeni oluşturuncaya kadar da anlaşılmaz ve isimsiz kalmaya devam ederler.

Prometheus'un Acıları

Prometheus için de çektiği acılar başlangıçta isimsiz, kaçınılmaz ve anlaşılmazdır (106-8):

> *Fakat sessizlik dayanılmaz burada,*
> *Konuşmak da öyle.*

Sımsıkı zincirliyim, katlanmak zorundayım.
Ölümlülere hediyeler verdim....

Akıbeti, bilinçli bir şekilde yapılmış bir hatanın orantısız bir sonucudur – bu nedenle varoluşsal bir azap niteliği taşır. Ve varoluşuyla bütünleşmiş olduğundan çaresi yoktur. Bu ümitsizlik, Prometheus'un koroya hitaben dile getirdiği aşağıdaki gibi sözlerle ifade edilmektedir (199-200):

Konuşmak acı fakat sessizlik de acı
ve her yerde sefillik...

Bu nedenle Prometheus acılarını öğelere haykırır. Io gelip, ona:

Günah mı işledin?
Bu senin cezan mı?[4]

diye sorduğunda (620) ona cevap vermez. Acı çeken ve buzağı kılığında ortaya çıkarak Zeus'un düzeninde kadınların bütünüyle savunmasız oluşunu canlandıran bu mazlum bakire, insanoğlunun kaderinin savunmasız bir azap olduğunu duymaya nasıl dayanabilir? Çünkü insanlar -Prometheus'un yukarıda alıntılanan trajedinin sonundaki sözlerinde belirttiği gibi- *adaletsizliğe* maruz kalmışlardır. İtaatkâr doğa güçleri tanrısı Hephaistos bir keresinde, mevcut düzenin bir adalet düzeni, *dikē* olduğunu ifade etmiş ve *dikē fikrini* daha yüksek, ideal ve bağımsız bir adalet düzenini çağrıştırmıştır; bunun mantıksal sonucu da –yani adaletsizlik- beklenen bir şeydir. Dünya düzenimizde "adalet" lafı edildiğinde, bütün anlaşılması güç ve isimsiz azaplarla bağlantılı olarak "adaletsizlik" sözü akla gelir. Bu insan varlığının kendisiyle gelen özel bir azaptır: diğer bütün yönleriyle bizim ölümlü gözlerimizde beğeni uyandıracak şekilde tasarlanmış bir düzende azaba mahkûm olmakla kalmayıp, bütün bu kaçınılmaz azapların ötesinde adaletsizlik azabı çekmek. Bu insanoğlunun insan olduğu için çektiği cezadır.

Aischylos Prometheus'un kader hakkındaki bilgisi ile kendisine -adaletsizlik hakkındaki bilgisi nedeniyle- reva görülen

4 ποινάς δε ποίων ἀμπλακημάτων τίνεις

azabı birbirinden ayırır. Bir tanrı da olsa bu acıyı bir insan olarak çekmektedir. Ve bir tanrı, bir yardımcı ve tanrıların kralı ile birlikte ortak bir kurucu olduğundan, bu azap aynı zamanda onun için utandırıcı bir deneyimdir. Karşımıza adaletsizliğin bir imgesi – kırılmış bir tanrısal gurur olarak çıkar. Sanki kutsallığın derecelendirilmesi insanoğlunun hakkıymış gibi, genç Goethe insan olarak onu tanrılarla aynı yere koymuştur. Yunan Aischylos için bir tanrı olarak Prometheus, insan bakış açısına sahiptir. Kendi katmanında, savunucusu ve ezeli sembolü olduğu insanlığın azabını çekmektedir; kendisini bir karşıt-tanrı olarak göstermez. Bir tanrı olarak, kaderden gerçekten haberdardır; gelecekle ilgili ilimler konusunda usta bir tanrıçanın oğlu olduğundan, gelecekte olacaklar hakkındaki bilgisi, Zeus'un zamanının bile ötesini kapsar. Bunlar Hesiodos'tan bize aktarılan, "çarpık", yanıltıcı bilgiler değildir. Kratos'un alaycılığında haklı olduğu doğrudur (85-87):

Önsezi; adının anlamı, yanlış verilmiş bir isim.
Önsezi; yoksun olduğun ve şu anda ihtiyacın olan
Eğer bu işlenmiş prangalardan sıyrılacaksan.

Zeus'un dünyasındaki prangalardan insanlar kadar Prometheus'un da kaçması mümkün değildir. Kendisinin prototip olarak ilk azap -esaret, acı, adaletsizlik ağrısı- çekeni olduğu insan varlığının temel gerçekleri karşısında onun Kader'e dair ilmi çaresiz kalır. Halihazırda çektiği acılarda ona bir faydası yoktur, fakat sonrası için onu güçlendirir (102-5):

Hiçbir şey, tek bir acı bile yok
Önceden görmediğim.
Yaşanması gereken ne varsa dayanıyorum, savaşmadan.
Gereklilik büyük ve kavgamızı bitirecek.
Fakat sessizlik dayanılmaz burada.
Konuşmak da öyle...

Böylece ne konuşabildiği, ne de sessiz kalabildiği şimdiki an, -Prometheus'u tanrıların krallarına bile üstün yapan ve onların sahip olmadığı- diğer bilgiden, bu düzenin de bir gün gelip geçeceğinin mümkün olduğu bilgisinden ayrılır.

IX. Her Şeyi Bilen Prometheus

Trajedinin İki İlmeği

Bu trajedinin örgüsündeki iki ilmek, bir yandan Prometheus'un çilesi, insanoğlunun yerini aldığı için çektiği ceza, bir yandan da sahip olduğu gizli bilgidir. Gördüğümüz gibi oyunun (üçlemenin ikincisi) tamamındaki baskın tema, insan varoluşunun temelinde yatan manevi acı çekiştir. Şimdi incelememiz gereken ikinci ilmek, Aischylos'ta belirdiği şekliyle Prometheus'un sahip olduğu bilgidir. Hesiodos gibi drama şairi de kurnazlığı, Prometheus'un belirleyici temel özelliği olarak görmektedir. Bu özelliğinin yardımıyla Zeus'a bile Kronos ve Titanları yenmesi için yardım ettiğini öğreniyoruz (219-21). Bu büyük olasılıkla *Titanomachia*'da bahsedilen bir olaya gönderme yapmaktadır. Fakat eğer Titan'ların elçisi tanrıların müstakbel kralı ile birlik olduysa, bunun sebebi muhakkak, galip gelen düzenin Titanların vahşi gücü tarafından değil, Prometheusca bir kurnazlık yardımıyla Zeus tarafından kurulacağını öngörmüş olmasındandır (213).

Ne vahşet ne de kol kuvveti,
Ancak ince bir kurnazlığın kazanabileceği.

Zeus ne Prometheus'un kurnazlığına ne de annesinden ona kalan önseziye ve bilgiye sahipti.

Baba Zeus

Zeus'un zaferi, babanın tek lider ve kural koyucu olduğu bir düzene öncülük etmiştir. Bu Aischylos'un dramatize ettiği evrendoğumsal olaylardan bellidir ve ayrıca açıkça ifade edilmiştir. Hephaistos, Prometheus ile olan dostane yakınlığına değindiğinde Kratos cevap verir (40):

Ve ben derim ki - hiç düşünmez misin ki
Baba'nın sözlerine karşı gelmenin
verdiği bir garip güç vardır?

Fakat Yunan mitolojisinde Hephaistos *annesinin* oğlu olarak bilinirdi. *İlyada*'daki (I 571-600) meşhur sahnede de bu şekilde tanımlanmaktadır ve Hesiodos'un *Theogonia*'sında (927) Zeus'un değil, sadece Hera'nın oğlu olduğu özellikle belirtilmektedir. *Prometheus Bound*'da babaerkil disipline gösterdiği hürmet, hükmü devam eden babanın haklarına açık bir gönderme yapmaktadır. Hermes'e gelince, o utanmaz bir alaycılıkla boyun eğmekte ve gücü paylaşmaktadır. Alaycı sözleri bir evladın samimi bağlılığından çok, babanın kanunlarına tabi oluşunu akla getirmektedir (968-69):

Şüphesiz bir taşa köle olmak
Baba'nın güvenilir elçisi olmaktan iyidir.

Io'nun kadınlığın savunmasızlığına indirgenmiş görüntüsü de aynı zamanda yeni düzeninin köklü ataerkil yapısına ışık tutar.

Okeanos ve Kızları

Dostane yakınlık, çevrenin daha yumuşakça etkisi, Hephaistos'ta var olan fakat baskın olmayan bir özelliktir. Prometheus'a kanatlı, ezeli feminen varlıklar suretinde gelir: Okeanos'un kızları, deniz nimfaları. Önceleri onların yaklaşmalarından ürkmüş görünür (114-19):

Fakat bu nedir? Gelen nedir?
Bu ne ses, bu ne koku, beni belli belirsiz kanatlarla okşayan
tanrılar mı yoksa ölümlüler mi, yoksa ikisi de mi?
Bu uçsuz bucaksız tepeleri bulup
acımı izlemeye gelenler mi var? Dahası var mı?
Bakın bana, zincirlere vurulmuş talihsiz bir tanrıya....

Ve sonra hala çok daha korkmuş halde devam eder, çünkü gelen kartal olabilir (124-27):

Ah, yanımda kuşlar hareket ediyor. Rüzgâr mırıldanıyor,
hızlı ve süpürüp geçen kanatlarla.
Bana gelen her ne ise korkunç.

Fakat bunun üzerine, Okeanos'un kızlarının yatıştırıcı şarkısı başlar (128-35):

Ah korkma, çünkü bunlar dost,
her biri birinci olmak istiyor,
hızlı kanatlarıyla senin kayalıklarına uçmak için.
Babama dua ettim uzun zaman,
gelmeme izin verinceye dek.
Aceleci kanatlar beni hızlandırdı.
Dalga oyuklarından pirinç çınlamalarının sesi geliyordu,
ve bir genç kızın korkuları ile beni sürükledi,
öyle hızlı ki, sandaletlerimi giymeden
kanatlı arabamda sana geldim.

Kızlarını dizginlemeye çalışan baba Okeanos'tu; Homeros'a göre tanrıların en eskisi: kökensel öğenin, feminen belirtisi deniz nimfaları olan maskulen şeklidir. Kısa bir süre sonra, tıpkı kızlarının mucizevi bir araba ile ortaya çıktığı gibi o da doğaüstü bir kuşun üzerinde belirir. Onu da bunu yapmaya iten, hissettiği yakınlıktan dolayı acısını paylaşmasıdır (288-90):

Şimdi biliyor olmalısın: felaketlerin bana elem veriyor.
Verecek şüphesiz, çünkü ben dostunum.

Fakat Okeanos ve Prometheus arasındaki tavırla baba ve kızları arasındaki tavır ne kadar farklıdır! Doğanın her şeyi ayakta tutan desteğinin uzlaştırıcı tavrını ve buna karşılık Prometheus'un insani inatçılığını ortaya çıkarmak için, yeni düzene tabi olmuş bir kökensel öğenin -Okeanos Yunan dünya görüşünde bunlardan biridir- gerçeklerle yüzleşmesi gerekiyordu. Bu arka plan üzerinde Titanca, insanca özelliği keskin bir şekilde göze çarpar. Fakat deniz nimfalarının hevesle Prometheus'un

acısını paylaşmasına, zayıf anında destek olarak onun sonunu paylaşmaya hazır olmalarına mukabil Okeanos'un, ilkçağların gücüne sahip bu tanrının teslimiyetçiliği; korkak, maskulen bir fırsatçılık gibi göze çarpar. İnsanların nasibi olan acı çekmeyi, adaletsizliğe maruz kalmayı, bile bile kendi üzerine alarak dünya düzenine bu karmaşık belirsizlikleri getiren Prometheus'tur. Çünkü bilgisine güvenerek, ona tanrıların kralı ile barış vadeden Baba Okeanos'tan iğrenir.

Prometheus'un Bilgisi

Prometheus'un bildiği şey bir sırdır. O bundan sadece ima ederek bahseder ve bunu sadece kendisi gibi acı çekenlerle, deniz nimfalarıyla ve acı çeken Io ile paylaşır. Fakat az sonra giren koro, sanki tesadüfi bir şekilde sır konusunu gündeme getirir (160-67):

Kalbi bu kadar sert hangi tanrı bunlara bakmaktan memnun?
Zeus'tan başka kim senin acını paylaşmaz ki?
O hep kötülük dolu ve dönmez kararından.
Cennetin bütün oğullarını
boyunduruğu altına alır.
Ne de buna son verir
kalbi tıka basa doyuncaya dek
ya da birileri, bir şekilde onun hâkimiyetini bitirinceye dek-
bu mümkünse eğer.

Artık bu ihtimal -Zeus'un gücünün bir gün ondan alınma ihtimali- dile getirildikten sonra Prometheus, trajedinin ikinci anahtar noktasına, gelecekte kurtarılacağı bilgisine vurgu yapar (168-70):

Ve henüz – ve henüz- işkence çekiyorsam da ben,
burada prangalar içinde,
bana ihtiyacı olacak, göklerin hükümdarının...

Ve koronun korkulu şüphelerine cevap olarak (189-95):

Barbar olduğunu biliyorum.
Dürüstlüğünü evde saklıyor.
Fakat gün gelecek yumuşayacak ruhu,
Kırıldığı zaman.
İnatçı öfkesini törpüleyip
bana koşacak.
Ve o zaman huzur doğacak ve aramızda sevgi.

Fakat bütün bunlarla Prometheus sırrını ifşa etmiyor. Kendini sırrı bilmesinden kaynaklanan bir umutla sarıyor, böylece ne kadar insan olduğunu gösteriyor. Üçüncü trajedi *Lyomenos'un* sonunda izleyici görecek ki, Zeus ile olan arkadaşlığı Prometheus'un şu anda ümit ettiğinden çok daha farklı bir şeye dönüşecektir. Deniz nimfalarına zavallı insanoğullarını ölüm korkusundan nasıl "kurtardığını" kendisi anlatmaktadır (250):

Boş umutlar yeşerttim onlarda.

Ancak o zaman Okeanos'un kızları öğrenir ki, bu insanlığa yakışır hediyesinin dışında Prometheus onlara, sadece tanrıların yetkili olduğu ateşi de vermiştir. Dolayısıyla koro dehşet içinde devam eder (255-75):

KORO: *Ve artık günün yaratılmışları alevli ateşe mi sahip?*

PROMETHEUS: *Evet, ve ondan birçok hüner öğrenecekler.*

KORO: *Böyle işlerden dolayı Zeus seni suçluyor?*

PROMETHEUS: *Ve acımı hiç dindirmeden işkence ediyor.*

KORO: *İşkencelerinin son bulacağı bir gün yok mu?*

PROMETHEUS: *Yok, o ne zaman tatmin olursa ancak...*

KORO: *Tatmin olursa? Buna umudun var mı? Anlamalısın ki şansını kaçırdın.*

Bunu sana kederle söylüyorum,
sana acı vermek için.
Fakat bırak geçsin. Kurtuluşun için çalış.

PROMETHEUS: Sizin ayaklarınız özgür.
Benimkileri prangalar sıkıca bağlamış.
Şanslı olanın nasihat etmesi kolay.
Başıma ne geldiyse hepsini iyi biliyordum.
Kendi irademle attım isabet etmeyen oku,
kendi irademle.
İnkar etmiyorum hiçbir şeyi.
İnsanoğluna yardım ettim ve belamı kendim buldum.
Biliyordum – yine de her şeyi değil.
Tükeneceğimi düşünmedim,
asılı halde, ıssız bir kayalığın üstünde.
Fakat şimdi size dua ediyorum, daha fazla acımayın burada çektiklerim için. Arabanızı bırakın, gelin ve öğrenin bana yaklaşan kaderi...

Titan'ın memnuniyetle hata yaptığını ve insanların iyiliği için –bilerek- kendini tehlikeye attığını açıkça itiraf etmesi, Prometheus'un kendi seçimiyle insan varoluşunun bir parçası olacağı şeklindeki, fazla cesurca görünen yorumlarımızı doğrular. Ceza çekmenin insan olmanın koşullarından biri olduğunu biliyordu; bilmediği şey, Zeus'un ona reva gördüğü korkunç ceza idi. Bu da insanoğlunun tipik özelliklerinden biriydi: Beklenmeyen başına *ne* geleceği değil, *nasıl* geleceğidir.

Ana Themis

Dünyayı yeni bir kargaşadan kurtarmaya çalışan barışçıl ruhlu Baba Okeanos'un ortaya çıkması, Prometheus'un sırrını daha fazla ifşa etmesini engeller. Fakat en azından oldukça insanca bir şekilde parlak bir umuda dönüştürdüğü bu tuhaf, esrarengiz bilginin kaynağını belirtmiştir: Ana.

Oxyrhynchus fragmanında Titanların annesi *Ga mater* "Toprak Ana" olarak geçer. Prometheus buna başka bir isimle daha seslenir; Chthon (207), ilk büyük Titanların anası. Themis

(211)'ten kendi annesi olarak bahseder ve diğer birçok yönü ile birlikte büyük annelik tanrısının birliğini vurgulamaya çalışır gibi sanki parantez içinde belirtilen bir sonraki mısranın:

Şekli bir, ismi bir çok olan Yeryüzü (Toprak)[1]

Aischylos'un kendisi tarafından mı yoksa başka biri tarafından mı eklendiğine karar vermek zordur. Eleştirmenler bu *mythológos*'u, babaerkil bir dinin salt tanrıbilimcisi olarak görmeye fazlaca meyilli olmuşlardır. Fakat eğer *kendi* mitologeminde Prometheus'un annesi olarak –ne "hilekâr" ne de "aldatıcı" ama "düzgün bir rehber" olan Themis'i seçtiyse (18), izlerine muhtemelen korunmuş Oxyrhynchus papirüslerinde rastlanan başka bir geleneğe ait Titan annesi ile birlikte kimliğini vurgulamaya *mecburdu*. Hesiodos ve Aischylos'un kendisinin de takip ettiği gelenekte Themis, Toprak Ana Gaia'nin, bir Titaness'in kızıdır (874). İsmi, doğanın düzenliliğini, yaratılanların hepsinin paylaştığı barışçı yasayı ifade eder. Bu yasallığın adı *thémis*'tir. Apollon (Loxias: "Yoldan Çıkmış Olan")'dan önce gelir ve Gaia gibi Delphi'nin büyük kahin tanrıçasıdır.

Onun kızları olarak gecen Horai'ler de Themis'in doğasına ışık tutarlar. Bu üç tanrıça belli ki annelerinin iki yönüne tekabül eden, iki acıya işaret ederler. Atina'da filizlenmek, yetişmek, olgunlaşmaktan gelen; Thallo, Auxo, Karpo isimlerine sahiptirler ve bu isimlerin üç Lütuf'tan[2] ayırt edilmesi zordur. Hesiodos'taki[3] isimleri Yasallık, Adalet, Barış: Eunomia, Dike, Eirene'dir. *Horai*; zamanın evreleri, dünyanın gözler önüne serilen ritmik dönemleri anlamına gelir. İdeal –yasal, adil, barışçı– bir dünya düzeninin sembolleri haline gelerek, adil bir düzenin temelinin Themis'te, koruyan ve büyümeyi ve meyve vermeyi sağlayan topraktan gelen anaç prensipte yattığı derin inancına şahitlik ederler.

Zaman ve büyüme bilgisi kahin tanrıçanın özelliklerinden biridir ve Prometheus'un ondan öğrendiği sır – az sonra göreceğimiz gibi – büyümeye ve zamanında olgunlaşmaya çalışan ve

1 καί Γαῖα πολλῶν ὀνομάτων μορφή μία

2 Pausanias IX 35 2; Hyginus, *Fabulae* 183 (yay. Schmidt, s. 36).

3 *Theogonia*, 902.

Zeus'un kendisinin de baba olarak emrinde olduğu bir şeyle ilintilidir; çünkü zamanla gerçekleşen böyle bir büyüme sonucunda ve sonrasında gerçekleşen evlilik yoluyla baba *olmaktadır*. Baskın mitolojik geleneğe göre, Hesiodos ve Pindar'a göre,[4] Zeus'un dünya düzenini oturtacak ve evrensel ferahı getirecek olan dünya-kurucu evliliğini birlikte kutladığı kişi Themis'in kendisidir. Fakat bu evlilik imkânını, Titanlara karşı olan mücadelede annesini Zeus'un tarafına kazandırmış olan Prometheus'a borçluydu. Bu da *Titanomachia*'da var mıydı? Her durumda Prometheus bu düşünceyi Aischylos'ta ifade eder (218-20):

> *Bana kalan en iyi şey, Zeus'un yanında kalmaktı*
> *En iyi niyetimle, annemle birlikte...*

Bu bir evlilik değildi - en azından şimdilik. Fakat bu, örneğin *Titanomachia*'da büyük bir tanrıça ile tanrıların muzaffer kralı arasında bir evliliğe öncülük etti mi? Aischylos eski mitolojik destanı, hiç kimsenin Themis ve Zeus'un evrendoğumsal evliliği hakkında tahmin yürütecek, sonra da üçleme boyunca susacak kadar göze alamadığı derecede yakından mı takip etti? Onun mitologemi artık bizim için bir bütün değildir. Trajedisinde Themis'in, oğlu Prometheus ile, Zeus ile olduğundan çok daha yakın bir bağı olduğu bellidir. Başka türlü Prometheus bu büyük umudunu, Zeus'un kendisinden (annesinin, bilgisini onunla paylaşarak en baştan onu korumaya çalıştığı Prometheus'tan) sırrını öğrenmeye çalışacağı beklentisine nasıl dayandırabilirdi? Prometheus koroya şu anonsu yaptığı andan itibaren dramaya giren gerginliğin kaynağı da buydu:

> *O, göklerin tanrısı, bana ihtiyaç duyacak.*

Prometheus ve Io

OKEANOS'un- trajedinin ritminde sükûneti temsil eder – kulaklarına gelen sözler dışında bir şey duymasına izin verilmez. Kızları bile Prometheus'la yalnız kaldıklarında, sadece çok genel bir bilgi edinirler (515-25):

4 *Kerényi, Gods*, s. 101.

KORO: Gerekliliğin yöneticisi kimdir?

PROMETHEUS: Moira, üç misli; Erinyes, unutmayan.

KORO: Ve Zeus çok güçlü değil mi?

PROMETHEUS: Kaderde olacaklara karşı gelemez.

KORO: Ve kaderi sonsuza dek egemen olmak değil mi?

PROMETHEUS: Başka sözüm yok. Daha fazla sormayın.

KORO: Sessizliğinin arkasında sessiz bir sır saklı.

PROMETHEUS:

Başka bir tema düşün. Henüz bunları konuşmanın
Vakti değil.
Karanlık sarmış gibi, yapayalnız olmalı
Gün gelecek kurtulacağım
utançtan, elemden ve zincirlerden.

Fakat, koronun şarkısından sonra, Zeus tarafından suçlanmış ve yeryüzünde bir buzağı olarak dolaşan talihsiz bakire Io ortaya çıkar ve onunla birlikte bir klimaksa ulaşılır. Birdenbire dramada şahane arkaik bir dünya ortaya çıkar ve bununla birlikte teselli gerektiren yeni bir acı çekiş başlar (752-74):

PROMETHEUS:

Benim bu imtihanıma zor dayanırdınız,
Sonu bütün acıları bitiren
ölüm olmayan imtihanım. Benim için bir son yok
Zeus güçten düşünceye dek.

IO: Zeus güçten düşünceye kadar?

PROMETHEUS:Mutlu olurdun sanırım, bunu görmekten?

IO: Nasıl olmam, onun elinden acı çeken biri olarak?

PROMETHEUS: Öyleyse bil ki, şüphesiz olacaktır bu.

IO: Fakat bu zorbanın asasını kim kıracak?

PROMETHEUS: Kendisi kıracak, kendi akılsızlığıyla.

IO: Nasıl? Anlat bana, sormamda mahsur yoksa.

PROMETHEUS: Onu üzecek bir evlilik yapacak.

IO: Tanrıça mı, ölümlü mü, söyler misin?

PROMETHEUS: Olmayabilir. Bilmeye çalışma.

IO: Onu tahtından karısı mı düşürecek?

PROMETHEUS: Oğlu, babasından üstün olacak.

IO: Onun için birkaçış yolu yok mu?

PROMETHEUS: Hiçbir yol yok, ben zincirlerimden kurtulmadıkça.

IO: Fakat Zeus'un emrinden başka kim seni kurtarabilir?

PROMETHEUS: Senin oğullarından biri – kader böyle buyuruyor.

IO: Bunlar nasıl sözler? Benim çocuklarımdan biri mi seni özgür bırakacak?

PROMETHEUS: On nesil geçmeli önce, sonra üç daha.

Ne muhteşem kehanetlerdir bunlar! Pagan Yunan edebiyatında eşi olmayan ve bir kurtarıcının beklentilerine çok yakın şeyleri ifade eden sözler. İkinci kehanet -Titan'ın zincirlerini koparacak olanın Io'nun on üçüncü neslinden geleceklerle ilgisi

olacağı kehaneti- açık ve belli bir şekilde Herakles'i hedeflemektedir. Şecereye ait bir geleneğe uygun olarak isimlendirilebilecek oniki nesil sonra, Zeus'un bu oğlu Prometheus'u özgür bırakmak için ortaya çıkacaktır. Fakat bunu ancak, Zeus'un, babasından bile üstün olan, babasını devirip dünyanın hâkiminin yerini alacak olan başka bir oğlu o zamana kadar doğmuş olursa yapabilecektir. Zeus'un dünyayı kurma işlemi bittikten sonra evleneceği beklenmektedir ve bu evlilikle birlikte kurduğu şeyin sonu gelecektir. Ufukta inanılmaz bir ihtimal belirir: çevreleyici dünyanın dayanılmaz zulmünden kurtuluş ihtimali, Zeus'un düzeninin kendi içinden yetişen daha güçlü bir şeyle aşımı; ne de olsa Zeus'un düzeni yetişen her şeyi kapsar. Onun düşüncesine göre Prometheus henüz, Zeus'tan muhtemelen daha güçlü olacak yeni tanrının tarafında değildir. Yeni tanrının zaferi, Prometheus'un Zeus'un var olduğu bu dünyada Zeus'tan almayı ümit ettiği sonuç değildir, fakat var olan düzenin hesap edilemeyen tasfiyesidir. Tanrıların kralı bunu ondan istediği takdirde, Prometheus bu yeni tehdide karşı ona bir kez daha yardım edebilir. Ve mukadder kurtarıcı Herakles, Io'nun sandığı gibi Zeus'un buyruğuna muhalefet etmek için olmasa da gerçekten gelecektir. Fakat Prometheus diğer ihtimali de göz önünde bulundurmaktadır: Zeus'a yardım etmeyebileceği ihtimali.

Prometheus'un Kahince Sözleri

Böylece Io ayrıldıktan sonra, kehaneti bir serbest bırakılma sözünden başka bir hal alır. Bu, dünyanın ötesinde, kainatın ötesinde atılmış; eşsiz, hayali bir adımdır ve Zeus'un krallığının temelde kısıtlı niteliğini gösterir. Var olan kainat çevreleyen ve çevrelenen, zincirleyen ve zincirlenen, Zeus ve Prometheus, tanrılar ve insanlar demektir. Prometheus ölmeyecek, fakat otuz bin yıl boyunca –koca bir çağ boyunca- acı çekecektir. Yok olmaktan kurtulduğundan (235), insan ırkı da var olmaya devam edecektir. Fakat bu dünyada farklı bir şey *gerçekleşebilir*. Prometheus gurur ve mukavemet nedeniyle değil, fakat bilge, anaç bir kaynaktan aldığı vizyonun verdiği güçle (908-27) bu dünya üzerinde yükselebilir:

PROMETHEUS:

Gerçek şu ki, bu inatçı gururu yüzünden Zeus'un
gururu kırılacak, öyle bir evlilik yapacak ki,
onu tahtından ve gücünden edecek.
Ve artık asla hatırlanmayacak.
Babasının laneti
yerini bulacak.
Babası asırlarca süren tahtından düştüğünde
onu lanetlediği laneti.
Böyle bir derdin çaresini ona tanrıların hiçbiri
gösteremez, benden başka.
Biliyorum bunları ve nasıl olacaklarını.
Öyleyse, bırakın tahtına kurulsun güvenle,
Yüce gökleri çarpan gök gürültüsüne güvensin,
ateş saçan oklarını sallasın elinde.
Bunlar savunmasına yetmeyecek şüphesiz,
fakat düşecek, dayanılmaz bir utançla.
Daha şimdiden hazırlıyor ona karşı
onunla güreşip, galip gelecek,
harikalar harikası, yıldırımdan daha hızlı
bir alev bulacak birini, bir gürleme
gök gürültüsünü sessizliğe boğacak,
deniz tanrısının mızrağını paramparça eden,
okyanusun felaketi, dünyayı yerinden sarsan.
Bu musibete karşı Zeus'un boynu eğilecek.
Öğrenecek ne kadar uzak bir kral, bir köleden...

Bu şiddetli kahince sözlerden sonra, trajedinin dalgalarının arasında bir kanal daha açılır: Zeus'tan tehditkâr mesajlar getiren Hermes'in girişi (947-48):

Yüce babamızın sana emirlerini getirdim:
Bu alıp tuttuğun, onu güçten düşürecek
Evliliği açığa kavuştur.

Ve son bir doruğa daha ulaşılır: Zeus'un yıldırımları, sahip olduğu bilgilerle boyun eğmez Prometheus'un üzerine düşer ve ölümsüz şahitleri yerlerinden kaldırır. Hermes de ona bir bilgiyle gelmiştir. Themis'in oğluna yakışır bir bilgiyle değil fakat

imkânsız, hatta hayal edilmesi bile güç bir şeyler olmadan önce, –Prometheus'un çok iyi bildiğine inandığı- henüz başına gelecek cezalar hakkında.

X. Prometheus Kehaneti

Kehanetin Temeli

Prometheus'un kehanetlerinin bir kurtarıcının geleceğine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada durup bu ihtimali daha yakından incelememiz gerekir. Prometheus'un ümitlerini, Zeus'un düzeninin ve egemenliğinin sonunu getirecek bir kurtarıcının gelişine bağlamadığı doğrudur. Nitekim bu durum, kelimenin Budist ya da Agnostik-Hıristiyanca anlamıyla bir kurtuluş değil, sadece Zeus'un egemenliği altında ve onun düzeni içerisinde serbest bırakılıştır. Ancak henüz tarihi Hıristiyanlık tarafından şekil verilmemiş mutlak biçimiyle kurtuluş fikri, Yunan evreninin pürüzsüz, mükemmel küreselliğini kesmektedir. Prometheus sonradan gelen agnostik veya Hıristiyanca anlamıyla kurtuluşunu değil özgürlüğünü istiyor olsa da, evrenin adil ve adaletsiz hükümdarının düşüşü fikri Aischylos'da kendini göstermektedir. Bu noktada şu soruyu soruyoruz: Bu düşüncenin Yunan mitolojisinde herhangi bir yeri var mıdır? Yeni düzen kurulurken Baba Kronos'un, oğlu Zeus tarafından tahtından düşürüldüğünü anlatan hikâyeden başka hiçbir temeli var mıdır? İlginç olan kısım, aslında böyle bir mitolojik temelin gerçekten var olduğudur. Pindar sekizince Isthmian Kaside'sinde (27-35) eskatolojik bir bağlamdan uzak çok basit bir dille bundan bahseder.

Zeus ve Poseidon, eski deniz tanrısı Nereus'un kızı şanlı Thetis için rekabet ediyorlardı. Her ikisi de bu güzel tanrıçayla evlenmek istiyordu. Eros üzerlerine geldi. Ancak tanrılar, ezeli planlarından dolayı bu evliliğin gerçekleşmesine izin vermediler. Çünkü büyük rehber Themis, onlarla bir kehaneti paylaşmıştı. Onlara deniz tanrıçası babasından daha yüce bir oğul dünyaya getireceğinin kaderde yazıldığını söylemişti. Eğer bu çocuk Zeus veya Poseidon'un oğlu olursa, gök gürültüsünden ya da üç uçlu mızraktan daha güçlü bir silaha sahip olacaktı. Pindar'ın

hikâyesi neredeyse kelimesi kelimesine bu şekilde devam eder. Aischylos'un Prometheus'unun ümitleri de bununla uyum içindedir. Onun bilgisinin kaynağı da aynı tanrıça Ana Themis'tir. Ve gelmesinden korkulan bu yeni tanrının gücünü de aynı standartlarla ölçer (921-24):

> *bir alev, yıldırımdan daha hızlı,*
> *gök gürültüsünü sessizliğe boğacak bir gürleme,*
> *deniz tanrısının mızrağını paramparça eden,*
> *okyanusun felaketi, dünyayı yerinden sarsan.*

Her iki şiir -Isthmian Ode ve Prometheus üçlemesi- de hemen hemen aynı dönemden, klasik yüzyılın başlangıcından gelmektedir. Aischylos, Pindar'ın gök gürültüsü ile üç uçlu mızrağın konunun gidişatına uygun şekilde yan yana anıldığı kasidesini biliyor olabilir. Kesin olarak bilemiyoruz fakat her şartta bu güzel evlilik hikâyesi, Aischylos'un çağdaşlarından hiçbirinin, hatta Pindar'ın bile düşünemeyeceği kadar derin ve -evrendoğumsal dramanın yapısını ayakta tutmaya daha uygun- sağlam bir temele işaret etmektedir. Mitolojik geleneklerden yayılan fakat tüm klasik Yunan'ın gözleri önünde her iki şair tarafından örülen bağımsız bir icat olması ihtimali de söz konusu değildir. Bu hikâyenin çok daha muhtemel bir kaynağı, Homer'den daha eski bir mitolojiyi anlatan arkaik efsanevi şiir olabilir. Bu şiir *Titanomachia*'ya ek olarak, İlyada'da *Kypria*'dan -Kıbrıslı bir şairin çalışmaları olduğundan bu isim verilmiştir- önce gelen bir kısım efsaneleri de içine almaktadır. *Kypria*'da Themis, Thetis'in ölümlü Peleus [XV][1] ile evliliğinden önce Zeus'un danışmanı olarak ortaya çıkar; bu da, bu eski hikâyenin belki de -Prometheus'un annesi ile tanrıların kralının bir ittifak kurduğunu anlatan- *Titanomachia*'nin devamı olarak algılanabilir.

Zeus'un dünyayı kuran yapıt ve zaferlerini kahramanların çileleri ve savaşları ile birleştiren "döngüsel" (*Kypria* ile başlayan büyük efsaneler döngüsü) Yunan şiirinin var olduğu dünyada Thetis'in evliliği, dünyanın mitolojik tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu mücadele ve çileler onları, arkaik ve klasik Yunan hayatında örnek teşkil eden Troy'da zirveye ulaştırırken,

1 *Kerényi, Heroes (Kahramanlar), s.* 308 ve devamı.

Akhilleus'un kaderinde de, en insanca, dokunaklı ve anlamlı –anlamın avutmadan aydınlattığı ölçüde- bir doruğa ulaştırdı. Tanrısal kutupta yılmaz muzaffer Zeus; insan kutbunda –hükümdar olmadığından bir başka şekilde- hüküm süren Thetis'in yarı ölümlü-yarı ölümsüz oğlu: Peleus ile evliliğinin meyvesi Akhilleus.

Thetis'in Oğlu

Hölderlin, Homeros'a en çok Akhilleus'dan dolayı hayranlık duyduğunu belirtirken, bu Homerik karakter hakkındaki Yunan görüşlerinden pek farklı bir şey söylememektedir. "Bu karakteri anlamada, sürdürmede ve yüceltmedeki sevgi ve zekâsının eşi yoktur" diye yazmaktadır.[2] "Bilgelik ve budalalıklarıyla yaşlı hâkimler Agamemnon ve Ulysses ve Nestor'u alın, gürleyip böbürlenen Diomedes'i, körü körüne öfkelenen Ajax'ı alın ve onları tanrıların ilham sahibi, her şeye gücü yeten, melankolik, hassas oğlu Akhilleus'un yanına, bu *enfant gâté* (şımarık) yapının yanına koyun ve şairin bu akıl ve lütuf sahibi, aslanlar kadar güçlü genci nasıl erken gelişmişlikle vahşilik arasında bir yere koyduğunu düşünün. İşte o zaman Akhilleus karakterindeki sanatsal mucizeyi göreceksiniz. Bu genç, kahramanlığı tamamen görev bilinci ve hassas bir vicdandan gelen asil, sadık, dindar Hektor'den çarpıcı bir şekilde ayrılır; çünkü Akhilleus her şeyi yapısının zenginliğine ve güzelliğine borçludur. Bu farklılıkla beraber yine de aralarında güçlü bir bağ vardır ve trajik olan da Akhilleus'in, en sonunda Hektor'un karşısına onun ölümlü düşmanı olarak çıkmasıdır."

Yine de Hektor'le olan bu uyuşmazlığın ötesinde, Akhilleus'un trajik kaderinin esası, "çok güçlü ve savunmasız, kahramanlar dünyasının en başarılı ve en fani çiçeği" olmasıdır. Öyle ki o erken bir ölüme mahkum edilmiş "bir saatlik bir yaratılış"tır. "Sırf çok güzel olduğundan" diye ekler Hölderlin ve bu "sırf öyle olduğundan" tabiri eski bir yazara değil, sadece

2 *Sämtliche Werke (Tarihte –krit. Ausgabe, ed. Hellingrath et al), 247-48. Tarzlarından anlaşıldığı* kadarıyla, Akhilleus çizimleri Hyperion için *yapılan bir hazırlık çalışmasının bir parçasıdır. Hölderlin'in Akhilleus resmini tamamlayıcı* olarak bkz. Kerényi, *Heroes, s. 347 ve devamı.*

ona aittir. Akhilleus'un üstün insan rütbesi Homeros'ta aşikârdır. Güzellikteki üstünlüğü o kadar olağan kabul edilmiştir ki Homeros, bunu sadece kahramanların en güzellerinin ikincisinden bahsederken, tesadüfen ima eder.[3] En çok da -Tanrıça Eris misafirler arasından en güzel olan kadına ayırdığı ünlü elmasını ona verdiğinden değil de- bu sebepten, kahramanların en güzelinin doğmasını sağlayacak olan evlilik, Yunan mitolojik tarihinde bir dönüm noktasını temsil eder. İnsan mukadderatının en ibret vericisi, trajik olanın ağır basacağına karar veren bu dönüm noktası olmuştur, çünkü bu en üstün kahramanlık tomurcuğunun, kahramanların en tanrısal olanının, sadece arkaik bir savaşçının hayatındaki karanlığa gömüleceği değil, aynı zamanda onun kahramanların en ölümlüsü olacağı anlamına da geliyordu.

Akhilleus'in nasıl beyaz küçük bir saadet adasına taşınıp ölümsüz yapıldığı efsanesi ve en güzel kadın Helen'in ya da Helios'un aya-benzer torunu Medeia'nin ona eş olarak verilişi; İlyada'da soylu bir öfkeyle parlayarak başına sarılan bu dünyevi ölümlülüğünün, gönüllü ölümün karanlık sisini ortadan kaldırmaz. Thetis, Themis'in tavsiyesi üzerine eş olarak Peleus'a yani ölümlü bir kahramana verilmişti ki böylece *bu* ölümlü oğlunu dünyaya getirsin. Fakat Akhilleus Zeus veya Poseidon'un ölümsüz oğlu olarak dünyaya gelmiş olsaydı, dünyanın tarihinde ve bu düzenin şekillendirilmesinde ne kadar farklı bir dönüm olacaktı! Pindar ve Aischylos tarafından bilinen bir gelenek, Themis'in kehanetlerinden birinde tamamen bu düşünceyi dile getirmektedir.

Prometheus'u tanrıların kralından bile daha yüce yapan sır, Yunan tarzı bir kurtuluş ihtimali içeriyordu. Kısa bir süre için Akhilleus'un görüntüsünde alevlenen bu fikir, bu yapıdaki bir insanın böylesine fani olması gerektiği acı gerçeğine yeni bir güzellik ve dokunaklılık kazandırdı. Bu kadar güzel, bu kadar güçlü ve iktidar arzuları olan bütün despot tanrılardan bu kadar farklı, örneğin Agamemnon'dan farklı olan, önce öfkeyle parlayıp, sonra merhametle yumuşayan -gerçekten de Priam'a karşı yumuşamıştır- bu kahraman ölüme maruz kalmasaydı dünya nasıl olurdu? Zeus'un yerine dünyayı yönetmeye gelmiş olsaydı dünya nasıl olurdu? Peleus ile Thetis'in evlilik hikâyesinin açı-

3 *İlyada* II, 473.

lışında bu imkânsız ihtimal Thetis'in oğluna, Beklenen Kişi'ye oldukça ışık tutar. O Prometheus için başlıca tehdittir, ancak Zeus'un gücünün karşısında hiç fark edilmeyecektir.

Bütün bunlarla Yunan dünya görüşü bütünlüğünü korur. Artık bu bizim için, mutlak olarak değil ama sırf dünyanın var olan durumu -bu durum yerini rahatlıkla başka bir duruma da bırakabilir- açısından açıkça bellidir. Ayrıca insanoğlu ve onun ihtiyaçları ile alakalı olarak bir başka açıdan da kusurludur. Bu noktada şunu sorabiliriz: İnsanoğluna kalan nedir? Nasıl bir kurtuluş? Ne tür bir çözüm? Aischylus üçlemesinin kalıntılarından bir çözüme ulaşmak mümkün müdür?

XI. 'Serbest Bırakılan Prometheus (Prometheus Delivered)'

'Prometheus Bound' (Zincire Vurulmuş Prometheus)'daki Son Kehanet

Üçlemenin son draması *Prometheus Lyomenos*'un kalıntılarına artık hazırlıklı bir şekilde değinebiliriz. Bu oyunda, başlığın da belirttiği gibi Prometheus serbest bırakılıyor. Sadece prangalarının mı söküldüğü yoksa 'kurtarıldığı' mı sorusunun cevabını şu an için açık bırakıyoruz. (Ancak bu kurtarılış tamamen Budist ya da Agnostik bağlamda ya da az önce bahsettiğimiz gibi Yunan fikrinde bir an belirmiş olan anlamda bir kurtarılış değildir). Prometheus'un kendisi, Io'nun on üçüncü neslinden gelen Herakles'in onu özgürlüğüne kavuşturacağını öngörmüştü; -ne tür eziyetlerden ve akla gelmeyecek şartların gerçekleşmesinden sonra olacağını, Hermes *Desmotes*'in sonunda bize bildiriyor (1020-29).

> *Uzun bir zaman sonra döneceksin,*
> *ışığı görmek için, fakat Zeus'un kanatlı avcısı,*
> *kanla kızıla dönmüş bir kartal,*
> *ziyafetine gelecek, davetsiz bir misafir olarak.*
> *Bütün gün vücudunu paramparça edecek,*
> *teninde büyük delikler,*
> *kararmış ciğerlerinde ziyafet çekecek, öfkeyle.*
> *Bu acıya bir son gelecek diye bekleme,*
> *bir tanrı senin için acı çekmek isteyinceye dek,*
> *alıp senin dertlerini üstüne, senin yerine*
> *güneşin karanlığa dönüştüğü yere doğru alçalacak,*
> *ölümün karanlık derinliklerine.*

Ve bu konuşmadan hemen sonra Hermes'in, Zeus'un Titan'ı

yıldırımlarıyla Tartaros'un derinliklerine yollayacağına dair ilk tehdidi gözlerimizin önünde gerçekleşir. Gerisi üçüncü trajediye saklanmıştır.

Fizikî acı

Bu sefer, önce yeni bir işkence başlar. *Prometheus Desmotes*'te bir adaletsizlik imgesiyle karşı karşıya kalırız, şimdi *Lyomenos*'ta ise sürekli yenilenen bir yara şeklinde bir işkence görüyoruz: fizikî bir acı. Cicero bu tür bir acı [*dolor* (sızı)] için, insan varlığının en büyük musibetlerinden biri –bazı filozoflara göre en büyüğü- der ve Aischylos'un üçüncü dramasından Prometheus'un muhteşem konuşmasının Latin tercümesinden alıntı yapar. İkinci oyunda Prometheus'un çektiği adaletsizliğe şahit olanlar temel öğelerdir. Bu üçüncü dramada Kafkas dağlarına zincirlenmiş olan Titan, serbest bırakılmış yakınlarını işkencelerine şahitlik etmeye çağırır.

Titan'ların soyundan gelen, bize kan bağıyla bağlı,
Cennetin Çocukları, bakın sarp uçurumlara bağlandım
Bir mahkûm, kükreyen denizler üzerinde bir gemi gibi
Ürkek denizcilerin geceden korkup demir attığı.
Jüpiter, Satürn'ün oğlu çiviledi beni buraya işte böyle
Jove'un gücü, Mulciber'in[1] *ellerini istiyor;*
Bu kamalarla, zalim zanaatıyla beni çaktı
Ve patlattı kollarımı, bacaklarımı,
ve hünerli elleriyle, zavallı alçak
Delip geçti, ben bu Furies'in hisarını mekan edindim.
Üstelik her üç kaçınılmaz günde bir Jove'un vekili
Kasvetli bir uçuşla pençelerini doğrultup üzerime çullanır
Vahşice bir ziyafet için beni parça parça böler.
Sonra ciğer yağıyla dolu, tıka basa tok,
Yankılanan bir çığlık boşaltıp, göğe doğru yükselir
Tüylü kuyruğuyla kanımı süpürüp geçer.
Ciğerlerim sancıyla şişip tekrar yenilendiğinde
Açgözlülükle tekrar gelir korkunç yemeğine
Böylece beslerim bu acı işkencemin gardiyanını
Yaşayan gövdemi sakatlayan, bin bir ıstırapla

1 *Vulcanus, yani, Hephaistos.*

Gördüğünüz gibi Jove'un zincirlerine bağlıyım
Göğsümden uzak tutamıyorum bu öldürücü kuşu
Kendimden yoksun işkencemin saatini bekliyorum
Bu acıya bir son, bir ölüm umuduyla.[2]

Klasik dönemden de bildiğimiz gibi, Yunan sahnesinde bir Titan korosu görmek oldukça enderdir; fakat eğer trajik maskenin aslında yeraltı dünyasından çıkan hayaletimsi karakterler için tasarlandığını düşünürsek mümkün olabilir.[3] Heidelberg fragmanında Titanlar yeraltı dünyasından gelmiş görünürler. *Lyomenos*'ta ise yer ve belli ki zaman farklıdır.

Fakat ölümsüz Zeus Titan'ları serbest bıraktı,

der Pindar, dördüncü Phythian Kasidesi'sinde (291) ekler:

Zamanla
Yelkenlerin yönü değişir, rüzgâr azaldıkça.[4]

Titanların özgürlüğünün en uygun açıklaması, onların acı çekmeye mahkûm edildiği otuz bin yılın geçmiş olmasıdır. Prometheus'un ceza dönemi daha sonra başlar. Burada yine, büyük ihtimalle *Titanomachia*'da kaydedilen mitolojik geleneklerden dolayı Aischylos tarafından bilinen olaylara geri dönmemiz gerekir. Titan'ların elçisi Prometheus, Zeus'un zafer kazanmasına yardım ettikten sonra, belli ki –sadece bir bayan kahraman değil aynı zamanda tanrıça olan- Hesione ile olan evliliğini kutlamıştır: işte burada, deniz nimfalarının *Desmotes*'ten (556) anımsanan düğün şarkıları yankılanmıştır ("gelinlik yatağının yanında durdum, düğün ilahileri söyledim"). Sonra anlaşmazlık, Mekone'deki ilk adak, sonra ateşin çalınması ve ceza gelir. Bütün bunlar olurken, diğer Titanlar Erebos'ta oturmaktadır.

Titanların şimdi yaklaşan izdihamını gözümüzde canlandır-

2 *Cicero, Tusc. II 10 (çev. King, s. 171, 173. (Ayrıca Nauck'ta fr. 193 (ve Smyth'te, II, 448-50, fr. 107).*

3 *Kerényi, "Birth and Rebirth of Tragedy," Diogenes, no. 28 (Winter, 1959); Streifzüge eines Hellenisten, s. 45.*

4 Çev. Lattimore, s. 69.

maya çalışırken, Aischylos'un sırf Hesiodik soyağacındaki isimler için maske kullandığını sanmamalıyız. Saygı duyulan, büyük tanrıçalar olarak bilinen altı Titaness'in hepsinin orada olduğuna dair hiçbir gelenek yoktur ve bu pek akla uygun değildir. Kendisi bir Titaness olmayan tanrıça, tanrıların da Titanların da annesi Gē ya da Gaia, Herakles ile yan yana anılmaktadır ve muhtemelen *Lyomenos*'a dayanarak, *Desmotes*'teki karakterler sıralamasında Hermes'ten sonra adı geçer. Bu trajedideki rolünün sadece koroyu yönetmek olmadığı açıktır. Bir zamanlar yenilmiş, şimdi ezeli tanrılar olarak ortaya çıkan tanrılardan hangisi koroyu yönettiyse, hortlak akrabalarının –alıntıda[5] okuduğumuz gibi – sırf "seyretmeye" geldiğini anons etmemekte, fakat onlarla birlikte tamamladıkları arkaik mitolojik yolculuğu anlatan bir şarkıya eşlik etmektedir: "Eritre Denizi'nin kutsal sularını, yerin kırmızısını ve Okeanos'un gölünü, Aethiopialıların pirinç ışıltısıyla gözleri kamaştıran ve herkesi besleyen gölünü, her şeyi gören Denizin ılık su akıntılarıyla ölmeyen vücudunu ve yorgun küheylanlarını beslediği yeri bırakıyoruz."[6]

Çevreleyici evrenin en eski güçleri ezeli tanrılar, güneşin bu eski mekanından ayrılarak, -tıpkı adaletsizliğin ikinci trajedide hâkim olduğu gibi- üçüncü trajedide hâkim olan sahneyi seyretmeye gelmişlerdir. Prometheus'un acıları yeni bir şiddet kazanmıştır. İkinci trajedide bir Titanik karakterde vücut bulmuş olan insan varoluşunun adaletsizliği, Olimpos tanrılarının, Hephaistos ve Hermes'le gösterilen mutlu yaşamlarının zıt kutbunu temsil eder. Burada insan varlığının daha feci bir yönünü görmekteyiz: insanoğlunun kendi bedeninde çektiği acılar, Tartaros'ta binlerce yıl acı çekmiş ezeli varlıklar tarafından bile izlenmeye değer ve acınacak bir şekilde teşhir edilmektedir. İnsanoğlunun acıları, onların Olimposlu olmayan, öğesel varlıkları için bile değerli bir karşılık oluştururlar. Burada Prometheus ilk kez, acılarına son vermek için ölüm istediğini haykırır:

Amore mortis terminum anquirens mali
(Ölümü arzulamak, ıstıraba son vermek için)

5 *Nauck, fr. 190 (ayrıca Smyth, II, 447, fr. 104)*

6 *Nauck, fr. 192 (çev. Smyth, II, 447-48, fr. 105). Smyth'in yorumu burada Jones'un –bu fragmanın kaydedildiği- Strabo's Geography (I 2 27; I, 23) çevirisinden alınan bir ibareyle düzenlenmiştir.*

diyerek, Cicero'nun şüphe götürmez bir şekilde Aischylos'u alıntılayarak yazdığı gibi.[7]

Bununla trajedi şairi, Prometheus tarafından temsil edilen varoluş şekline son noktayı koyar. Adaletsizliğe karşı, ölümsüz olma umudu ona yardım etmektedir. Prometheus kendisini ölümsüz tanrılarla bir gördüğü sürece, tam anlamıyla insanca bir varoluşun içine giremez. Fakat adaletsizliğin yanı sıra, insan varoluşuyla birlikte gelen diğer tabii sonuca, fiziksel acıya da katlanmak zorunda bırakılınca, kendi ölümsüzlüğü, ölemeyişi anlamsızlaşır ve adaletsizlik ve acıya maruz kalmış olan kendi varlık şeklinin, bunun kuralına uygun olarak insanoğluna verilen tek iyi şeyle, ölümle sonlandırılmasını arzular. Tanrısal kutuptaki Titanlar ve Olimposluların karşı kutbu olan insanı temsil eden tanrı, insanoğlunun en şiddetli akıbetini yaşamaktadır: *dolor* ve *amor mortis*, acı ve ölümü arzulamak. Böylesine parlak renklerle süslediği son umudundan da vazgeçer. Kehanetlerin gerçekleşmesini beklemektense ölmeyi tercih ettiğinde, kehanetler de değerini kaybeder.

Ölüm İsteyen Ölümsüzler

Bu üçüncü trajedide kahraman, tanrısal yapısına rağmen çok korkunç karanlıklara düşmüştür. İnsana özgü zavallı durumundan dolayı, var olan bu problemli konuma son vermek adına Prometheus'a, bir "kurtuluş" olmasa da Zeus düzeni tarafından bir "çözüm" vaat edildiğini düşünmeden edemiyoruz. Gerçekten problemli bir durum söz konusudur. Prometheus nereye sürülmüştü? En dış uçtaki ölümlüler dünyasına. Durum sadece işkencenin yapıldığı yerin ölümlü insanoğlunun ulaşabileceği bir yerde olması bakımından "coğrafi"dir, ancak insanoğlu bu kadar acıya dayanamayacaktır (ölecektir). Yani durum; yeryüzünde yaşayanların, ezeli insanların veya doğal varlıkların arasındaki bir durum değil uzakta, "uç"ta yaşanan bir durumdur ve böylece Kafkaslar ile ilişkilendirilir.

Fakat Prometheus'un şimdi yakınlarını kabul ettiği bu dağın, Okeanos'un kızlarının onu ziyaret ettiği kayalıklarla aynı Kafkaslar mı olduğunu sormanın bir önemi yoktur. Çünkü me-

7 *Tusc. II 10 25.*

kan uçtadır; Titanlar ona güney yoluyla, batıdan doğuya kadar uzanan güneşin topraklarından gelebilmektedirler. Bu süre içinde Prometheus, aşağıda, Zeus'un onu ikinci trajedinin sonunda fırlattığı yeraltı dünyasında da acı çekmiştir. Ayrıca Hades'te [8] adı tövbekarlar arasında anılır. Yukarıda, aşağıda ve sonra tekrar yukarıda, uçta. Yer coğrafi olarak tanımlanamaz, fakat mitolojik ve varlıksal anlamda, aya benzer bir varlığın tüm tanrısallığıyla insan savunmasızlığı ve acıları arasında gidip geldiği yer olarak tanımlanabilir. Bu acı çekilen yerden kaçmanın iki yolu vardır: ya -Zeus düzeninde tanrı Prometheus'a bahşedilmeyen- insan olup ölmek ya da tanrı olmak ve sonra da Titan'ın kendisini mahkûm ettiği ve Zeus dünyasında mahkûm olduğu acılı insan yığınlarından vazgeçmek.

Bu durum esas alındığında, Prometheus'un özgürlük probleminin çözümü trajedinin sonunda anlaşılır hale gelmektedir. Çözümün geleneklerde kaydedilen tuhaflığı bu garip duruma uyuyor ve onu destekliyor. Bu noktada her türlü tahmin fazla cüretkâr kalabilir. Hermes'in *Prometheus Bound'daki* son öngörüsü şu sözlerle bitmiştir (1026-29):

> *Bu acıya bir son gelecek diye bekleme,*
> *bir tanrı senin için acı çekmek isteyinceye dek,*
> *alıp senin dertlerini üstüne, senin yerine*
> *güneşin karanlığa dönüştüğü yere doğru alçalacak,*
> *ölümün karanlık derinliklerine.*

Hades'in karanlıklarına, Tartaros'un derinliklerine -Prometheus'un yerine ve onun işkencelerini çekmek üzere- girmeye hazır tanrılardan biri: ilk bakışta bu Titan'ın serbest bırakılmasının özellikle konulmuş imkânsız bir şartı gibi görünür. Fakat daha yakından baktığımızda kehanetin tonunu sezinleyebiliyoruz: şart aslında gayet ciddidir. Zeus'un dünyasında Hades'de ölmek ve acı çekmek imkânsız değildir. Fakat Prometheus'un gerçek ölümsüzler, yukarıdaki dünya, yerdeki ve gökteki tanrılar arasında yerini alması için hangi tanrı bunu üzerine alabilirdi? Tabii eğer Hades'e inmenin kendi topluluğunu rahatlatacağını düşünmüyorsa? Acısı yeryüzünün derinliklerinde yatışacak

8 *Horace, Odes II 13 37, 18 35, ve Epodes 17 67.*

mıydı? Bunlar Aischylos'un bir gelenekten beklediği sorular değildi şüphesiz. Fakat ölmeyi *isteyen* bu tanrı kimdi? Ayrıca Prometheus'un yerini almak için hizmet etmeyi *teklif eden* kimdi? Aynı tanrı mı yoksa bir başkası mı?

Prometheus Lymenos'ta, bu teklifi yapan Herakles olmalıdır. *Desmotes*'teki Io gibi, *Lymenos*'ta da Zeus'un oğlu Hesperidler'in elmalarını aramaya çıktığı yolculukta karşımıza çıkar. Güneşin eksenini ister batıya ister kuzeye doğru takip etsin Hesperidlerin bahçesi, Atlas'ın arkasının ötesinde, kenardadır. Titanlar topluluğunun güneyden gelmesi gibi Herakles de, muhtemelen sabahın tanrıları Eos ve Tithonos'un oğlu Emathion'u öldürdükten sonra dünyanın kenarına, Prometheus'un acı çektiği yere gelir.[9] Geldiği gün Prometheus'un kartalı beklediği gündür. Aischylos'a göre bu korkunç kuş –Hesiod'dan farklı olarak- her gün değil sadece her iki günde bir gelmektedir. (Sadece! Ki böylece Prometheus'un umudu -belli aralıklarla yenilenen işkencelere tabii birinin sahip olduğu, "belki bu sefer gelmeyecek" umudu- kırılsın.) Sabahın erken saatidir ve kahraman onun karşısına çıkar. Şu haykırış o anda mı yoksa daha sonra mı gerçekleşir: "Onun atası benim düşmanım, bu sevgili oğulun?"[10]

Bu satırın bize anlattığı tek bir şey vardır, o da henüz acı çekenin umutlarının acıyla kırılmamış olduğudur. Ölümü sevmeyi öğrenmiştir fakat Zeus'u değil. Ayrıca Prometheus'un bir konuşmasına ait alıntılardan Herakles'e Hesperidlerin Bahçesine giden yolu gösterdiğini biliyoruz.[11] Sonra kartal gelir. Ölümle uğraşan bütün canavarların avcısı Zeus'un oğlunda hayat bulur. Dev kuşun kuyruğunda kan izlerini görür. Prometheus'tan ne öğrenmiştir? Neyi öğrenmeye ihtiyacı vardır? Avcı Apollon'a seslenir: "Avcı Apollon okuma hız versin!"[12] [IV, V]

Ve böylece kartal öldürülür. Fakat Prometheus serbest bırakılmış mıdır? Herakles'e zincirlerini çözme izni verilmiş midir? Onu kim önleyebilir? Babasının gök gürültüsü mü? Yeryüzü tit-

9 *Kerényi, Heroes, s. 173.*

10 *Nauck, fr. 201 (ayrıca Smyth II, 453, fr. 114).*
ἐχθροῦ πατρός μοι τοῦτο φίλτατον τέκνον

11 *Nauck, fr. 195-99 (ayrıca Smyth II, 451 ve devamı, fr. 109-12, fakat Nauck, fr. 197 hariç).*

12 *Nauck, fr. 200 (çev. Smyth, II, 453, fr. 113, düzenlenmiş).*
Ἀγρεύς δ' Ἀπόλλων ὀρθόν ἰθύνοι βέλος

remiş midir ve artık tamamen yerleşmiş olan Zeus dünyasının düzenini devam ettirmek için Gē ortaya çıkmış mıdır? İkisine de özgürlüğün imkânsız olduğunu söylemiş midir? Bir başka tanrı onun yerini alıncaya dek, Prometheus'un işkenceleriyle bir kez daha karanlıklara batması gerektiğini söylemiş midir? Tanrılar ve kahramanlara ait efsaneleri özetleyen ve bilgin Apollodoros'un[13] ismini taşıyan mitografik gelenceklerde, Heraklesin Zeus'a Chiron'u, Prometheus'un yerine ölmeyi isteyen tanrıyı[14] teklif ettiği iki kez anlatılır. Ayrıca bize kadar gelen hikâyeye göre Herakles Pholoe dağlarında santorlarla savaşırken, bir başka santora hedef alınan oklarından biri hedefi ıskalayıp Chiron'u dizinden vurmuştur. Herakles Chiron'u sevip, saygı duymasına rağmen onu iyileştirememiştir, çünkü bu oklar Hydra'nin kanına batırılmış zehirli oklardır. Kronos'un ölümsüz bir oğlu olan yaralı Chiron, şifa bulmaz acısıyla mağarasına çekilip, Prometheus'un Kafkaslarda yaptığı gibi orada kurtuluşunu beklemiştir.

Titanomachia'ya[15] göre insanoğluna and içmeyi, adağı ve cennetin işaretlerini öğreterek insan ırkını adalet yoluna sokan Chiron'dur. Şüphesiz *İlyada*'da (XI 832) santorların en dürüstü diye anılmasının sebebi budur. Chiron'un Prometheus'un yerini alması fikri her ne kadar Aischylos ile başlamamış olsa da -bu da tamamen göz ardı edilecek bir ihtimal değildir- bu oyunda bu tema özel bir önem kazanır. Bütün bu olaylar- Prometheus'un acılarını üzerine alacak birinin gelişi- bizi bir "kurtuluş"tan söz etmeye *zorlamaktadır*. Sadece Chiron Prometheus'un özgürlüğünü kendi canıyla satın aldığı için değil; fakat bu yerini alabilme imkânı, bu acı çekişin tek bir insanla özdeşleştirilmemiş ama varoluşun tabiatından gelen bir acı çekiş olduğunu, yani varoluştan kaynaklandığını ispatlar. İster Prometheus ister bir

13 *Library II 5 II ve 4 (çev. Frazer, I, sirasiyla 230-31 ve 228-29).*

14 *Bir pasajda (II 5 II), şu cümlenin nesnesi şüphesiz Herakles'tir παρέσχε τῶι Διὶ Χείρωνα θνήσκειν ἀθάνατον ἀντ' αὐτοῦ θέλοντα; diğer pasajda (II 5 4) mantıksal olarak bu isimden söz edilmelidir. Bu Kraus tarafından yapılmıştır, col. 679.*

15 *Kinkel'de, Epicorum graecorum fragmenta, fr. 6, s. 6-8. bkz. s. 120*

εἵς τε δικαιοσύνην γένος ἦγαγε δείξας
ὅρκους καὶ θυσίας ἱερὰς καὶ σχήματ' Ὀλύμπου

başkası tarafından katlanılsın, acı çekiş devam eder ve hala tanrıların seviyeleri arasında bir fark yoktur. Bir insan ya da tanrı böyle bir karanlıktan kurtarıldığında, "kurtuluş"tan bahsetmemiz mümkündür.

Kurtuluş

Bu durum harika bir şeylere gebedir. Prometheus'un kurtuluşunda ne tezatlar ve bütünleyiciler bir noktada birleşmiştir! Kurtarıcı Herakles Prometheus'u acısından kurtaramamıştır. Fakat yanlışlıkla çok sevdiği ve saygı duyduğu Chiron'u şifa bulmaz bir acıya itmiştir. Yeni kahramanlara birçok şey yanında hekimlik de öğreten ezeli hekim Chiron, zehirli yarasının iyileşmeyeceğini bilir. Bu santor, Kronos'un oğlu olarak neredeyse doğuştan Zeus'la eşittir, kurtarıcıdır; Herakles'in ona verdiği acıyı yanına alarak, Hades'te Prometheus'un yerine yok olmaya hazırdır. Bir şifa veren olarak, hasta bir hayvan gibi acılarıyla mağarasının derinliklerine süzülür ve ölmek ister. Bu tezatlar ve bütünleyicilikler Chiron'in varlığının doğasında vardır: Acıya tutulmuş bir şifacı olmak, başkaları için acı çeken bir ölümsüz olmak onun tabiatından gelir. Varlığımızın bu acı yönünün ölümsüz şahidi ve tuhaf garantörü olarak Prometheus'un kurtarıcısı olmuştur.

Şu ana kadar gelcneği, Herakles'in Zues'a Prometheus'un yerine Chiron'u teklif etmesi noktasına kadar takip ettik. Zues bunu kabul etmeden önce başka bir şey olmalıdır- ve bu da *Prometheus Bound*'da öngörülmüştür. Bir şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Titan bundan, diğer kehanetlerinden bahsettiğinden çok farklı bir tonda bahsetmektedir. Prometheus'un şaşırtıcı icatlarından ve insan hayatını yüceltmek için yaptıklarından etkilenen Okeanos'un kızları, ona daha şimdiden Zeus'tan aşağı olmayan bir tanrı olarak bakıyorlardı (508-10):

> *Ümidim var ki, bir gün, zincirlerinden kurtulup*
> *Zeus kadar güçlü olacaksın.*

Fakat Prometheus aklı başında bir şekilde cevap verir (511-13):

> *Hayır henüz değil, kaderde yazılan son,*

kader ki her şeyi tek tek yaşatan.
Yıllarca sürecek acı ve kederimle boyun eğdirilmeliyim.
Ancak o zaman zincirlerim çözülecek.

Buradaki can alıcı kelime "boyun eğdirilmeli" dir. Prometheus, Herakles'i nefret edilen bir babanın oğlu olarak karşıladığı zaman henüz önünde boyun eğilmemiştir. Bütün dünya onun özgürlüğüne karşıyken, Zeus'a olan nefreti şüphesiz daha geniş bir şekilde dağılmıştı ve onu acılarının sonsuz olduğunu anlamaya zorlamıştı; belki de başka birine iletileceğine... Ona bunu söyleyen Toprak Ana, tanrıça Gē midir? Bu noktada dolduramadığımız bir eksiklikle karşı karşıyayız. Kesin olarak söyleyebileceğimiz tek şey Titan'ın "artık boyun eğilmiş" olarak, Zeus'a kendisinden sonra tanrıların tahtına oturacak olan kişiyle ilgili gizli bilgisini -daha doğrusu annesi Themis'in sırrını- açıkladığıdır.

Bu gelişme *Desmotes*'teki hazırlığın dışında, iki beyanla desteklenmektedir. Bunlardan biri Virgil'in altıncı Eglog'unun Roma dönemi yorumlarında bulunmaktadır. Şiir[16] "Kafkas Kuşları"ndan ve "Prometheus'un hırsızlığından" bahseder (42). Bu bağlamda yorumculardan biri uzun uzadıya, diğeri daha kısa bir şekilde[17] *Prometheus Delivered*'in içeriği gibi görünen şu hikâyeyi, yani Herakles'in kartalı öldürdükten sonra, hala Prometheus'u kurtararak babasını kızdırmaktan korktuğunu aktarır. Bunun üzerine Prometheus Zeus'a döner, onu Thetis'le evlenmemesi konusunda uyarır çünkü ondan doğacak oğlu onu tahtından indirecektir. Bu uyarıya karşılık minnettarlığı sonucu Zeus Titan'ı zincirlerinden azad eder fakat esaretini hatırlaması için ona bir çelenk ve bir yüzük verir. İste ikinci trajedide: "Zeus'tan başka hiç kimse özgür değil"[18] sözleri (50) ile tanımlanan bir düzende Prometheus bu şekilde kurtulur.

Bundan daha eski ve daha güvenilir bir şahit de Catullus'tur, fakat onun ifadesi bile Virgil yorumcularının bahsettiklerinin hepsinin Aischylos'tan kaynaklandığını kesin olarak ispat et-

16 Çev. Fairclough. I. 45.

17 Uzun olan açıklama Probus'a aittir (yay. Thilo ve Hagen, III, fasc. 2, 344-45), kısa olan Servius'a aittir (a.g.e., III, fasc. I, 72).

18 ἐλεύθερος γάρ οὔτις ἐστί πλήν Διός

mez. Muhtemelen Catullus bir İskenderiye şiirine dayanarak, Peleus ile Thetis'in düğününde tanrısal misafirlerin arasına

> *Extenuata gerens veteris vestigia poenae*
> (Geçmişin hatalarının solmuş yaralarını taşıyan):[19]

yani yüzüğü taşıyan Prometheus'u da dahil eder. Ne de olsa Zeus ve Thetis'in yerini alan bu evlilik onun işi değil midir? Nitekim burada Zeus, esi ve çocuklarıyla birlikte orada oluşu, ancak trajedinin bu ünlü sahnesindeki hizmetlerine bir gönderme olarak algılanabilir. Çünkü *Kypria*'da anlatılan efsanevi geleneğe göre, burada bulunması gereken, rehberlik etmiş olan Themis'tir. Fakat rehberin eski acılarını hatırlatan yüzük de *Prometheus Lyomenos*'tan mı kaynaklanıyor?

Yüzük kesinlikle *Prometheus Delivered*'in son sahnesine atfedilemez. Aischylos, halkayı --bu da ihmal edilmemiştir- Semadirek'teki Kabeiroi kültünden almış olabilir. Lemnos yakınlarında bir ada olan Semadirek'te, demir halkalar çok eski çağlarda bile esrarengiz tanrılar ile Kaberoi'deki esrarengizlikleri başlatanlar arasındaki mistik bağın sembolü idiler. Eski çağlara ait halka takma ile ilgili metinler[20] demir halkaların Semadirek kültünün üyeliğinin bir sembolü olduğunu açıkça belirtmektedir ve Kabeirian tapınağı yakınlarında bu tür bir halka bulunmasıyla da bunlar tamamen kesinlik kazanmıştır.[21] Eğer Aischylos veya başka bir şair Zeus'la uzlaşması sonrasında Titan'ı bu amblemle ortaya çıkarabildiyse, bunu hem Prometheus, hem de Kabeiroi'yu ilgilendiren geleneklerden gelen bir temele dayandırmadan yapamazlardı. -Bütün efsanevi kesimlerde ortak olan ve birinden diğerine taşınabilen- bu temel, hiç şüphesiz halkanın verilmesiyle Titansal günahların affedildiği düşüncesidir. Günahların itirafı, Semadirek sırlarına dahil edilme kabul ayinlerinde de vardı.[22]

Bu iki ihtimal de -Aischylos'un üçlemenin sonunda yüzüğü takdim ettiği veya Helenistik bir şairin yüzüğü af ve uzlaşmanın

19 LXIV 295 (çev. Cornish, s. 119).
20 Welcker, Die Aeschylische Trilogie, s. 52.
21 Kerényi, Unwiltkürliche Kunstreisen, s. 102.
22 Kerényi, "The Mysteries of the Kabeiroi", s. 45.

ikinci sembolü olarak çelenkle bağdaştırdığı ihtimali- aynı derecede mümkündür. Aischylos'un lehine karar vermek, sahneyi tekrar yapılandırmak adına bilinmeyenler aleminde çok derinlere inmemizi gerektirir. Bu durumda ya yüzüğü takdim etmek veya –eğer yüzük Prometheus'un zincirlerindeki halkalardan alındıysa- Zeus'tan yüzük ile ilgili bir mesaj getirmek için başka bir karakterin girmesi beklenirdi. Yunan mitolojisinin M.Ö. 400. yüzyıldan kısa süre sonraki durumunu yansıtan Etruscan aynalarındaki iki resim [XII-XIII], Prometheus'un özgür bırakılışında gerçekten de iki yardımcıyı göstermektedirler. Birincisinde zincirlenmiş Prometheus'un iki yanında Herakles ve Apollon durmaktadır ve bu Aischylos'ta Apollon Agreus'un dualarıyla uyum göstermektedir. Diğerinde ise, bu iki insan her biri bir halka taşıyan -ayrıca Titan'ın başındaki yıldızlardan da öngörüldüğü şekilde- Dioskuroi, Kastör ve Polydeukes'e benzemektedirler. Ancak yazıtlar, arkadaki kartal ve Herakles'e ait özellikler, Herakles'in Calanis [Kallinikos] adı altında Polydeukes'in yerini aldığını söylemektedir. Elindeki yüzük anlamsız değildir, çünkü onun da kartalı öldürdüğü için affa ihtiyacı vardır, fakat yüzüğü taşıyan Kastör'dür. O ve burada Zeus'un bir başka oğlunun yerini alan ikiz kardeşi, kartalın avcısı Semadirek'te Kabeiroi'un bir çiftini oluşturur. Ya ikisinin birlikte ya da ikisinden birinin yüzüğü getirdiğini biliyoruz, fakat bunun Aischylos'ta olup olmadığı belli değildir.

Çelenk meselesi daha farklıdır. Aischylos -bize ulaşan metinlerinde[23]- erkeklerin Prometheus'un şerefine ve onun prangalarının yerine çelenk takmaya başladıklarını aktarmaktadır. Bu nedenle çelenk takmak: Yunanvâri bir insan varoluşuna katlanış anlamına gelmektedir. Prometheus için bir çelenk getirmeye gerek yoktu. Çelenkleri her yerde yetişen eğreltiotu yapraklarından ayıran, şekilleriydi: bükümlü olmaları. Yunancada buna *korónē* deniyordu. Yunancadan alınmış olan Latince *corona*'nın anlamı ise "çelenk"tir. Tebae'deki Kabeiroi tapınağındaki vazo resimlerinde Kabeiroi'yu veya festival veya ayinlerine[24] giden ilk insanları temsil eden grotesk karakterler, saçlarına çelenk yerine eğreltiotu yaprakları takmaktadırlar: çelenkler ayinin tama-

23 Nauck, fr. 235 (ayrıca Smyth II, 460, ve devamı, fr. 128).

24 Wolters-Bruns, *Das Kabirenheiligtum con Theben*, I, pl. 33.

mına erdiğine işaret eder. İkinci trajedide kendisinin öngördüğü gibi "eğildikten" sonra, Prometheus ilk çelengi "büker": Her iki kelimenin de Yunanca karşılığı *kámptein*'dir. O,

yıllarca süren acı ve kederle eğilecektir.

Daha sonra çelengi eğer.

Alıntılanan pasajda (bkz. s. 88) Herakles'in Prometheus'un yerine Chiron'u teklif ettiği bölümde, kendisi için de bir zeytin dalını "pranga" olarak aldığını görüyoruz, çünkü o da Zeus düzenine karşı işlediği günahın kefaretini ödemek zorundadır ve bu da çelengi takması ve çelengin şekliyle ifade edilmiştir. Zeytin ağaçlarıyla dolu Attica'da hayırsever Titan'ın anısına zeytin çelenkleri takılması çok doğaldı. Diğer kaynaklarda Prometheus'un çelenginin söğüt ağacı dallarına benzer *lygos* ve *agnos* -iffet ağacından (Vitex agnus-castus)- oluştuğu anlatılmaktadır. Yazın, çiçek açtığında bu güzel ağaç hem Semadirek, hem de Hera'nın Samos adasının peyzajını oluşturur.

Bilgin Athenaios[25] Sisamlı Menodotos'u alıntılarken (672 f) bu adaların asıl yerlileri Carian'larin *lygos* çelenkler taktıklarını anlatır. Hera'nın kendisi için de Samos'taki yaşlı bir lygos ağacı kutsaldır; Sisam geleneklerine göre Hera bu ağacın altında doğmuştur. *Lygos* ağacının kesinlikle bu büyük tanrıçayla ilgisi vardır, belki de onun kraliçe olarak bütün haşmetiyle sürdüğü saltanatla, fakat muhtemelen bir başka açıdan ilgilidir. Ortadan kaybolduğunda, onun aya benzer varlığının en karanlık döneminde Hera'nın kült imgesi *lygos* çalılıklarının arasına saklanmıştı.[26] Ayinlerde gönüllü itaatin sembolü olarak takılan *lygos* çelengi, görüldüğü gibi Prometheus'un doğasına da uyuyordu: insan varlığı ile karşılaştırılabilecek olan aya-benzer bir varlığın acılarla karanlıklara itilişi. Kurtulmuş Prometheus'un bir zeytin veya *lygos* yapraklarından yapılmış, bükülerek başını çevreleyen, Zeus tarafından af ve uzlaşmanın, serbest bırakılışın ve kurtuluşun işareti olan çelengi; adaletsizlik kurbanı, kendi karanlığında çile çeken ve bitmez işkencelere maruz kalan ebediyyen huzursuz bir varlığın, ışıltılı ve katı göklerin sert kuralları ile

25 *The Deipnosophists* (bkz. LCL yay., VII, 102-3).

26 Kerényi, Saeculum, I (1950), s. 245.

olan bağının sembolüydü.

Fakat Prometheus'un yarası unutulmamıştı. Tabii tanrıların yaraları gibi kendi kendine iyileşmiş de olabilir. Ya da acaba sahnede beliren Chiron, Titan'ı iyileştirip, sonra kendi acılarıyla yeraltı dünyasına koşmuş olabilir mi? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Fakat, sahnenin çok daha sonraki -en geç M.Ö. üçüncü yüzyıldaki- bir temsilinde Chiron, tüm Yunan dünyası ve İtalya'da, iyileştiren santor rolündeki tanrının yerini almıştır. Bolsena yakınlarındaki bir mezarda bulunan üçüncü yüzyıla ait bir Etruscan aynasında bizi ilginç bir şekilde düşündüren bir sahne vardır [XIV]. Çarmıhtan indirilişi hatırlatır. Dönemin Etruscan sanatının tarzından başka arka zemindeki tapınakla da sahnenin ciddiyeti vurgulanmaktadır. Tapınaktan önce Prometheus'u, kayalıklardan daha yeni indirilmiş gibi bir tavır içinde görürüz. Herakles oturur gibi dinleniyor görünürken, o bir tanrı ve tanrıçaya dayanmaktadır. Tanrıların isimleri Etruscan formunda işlenmiştir: tanrıça Atena, tanrı ise yakışıklı bir genç şeklinde görülen şifacı Asklepios'tur. Bu çalışmanın en başında Prometheus ile Kurtarıcı Mesih arasındaki "çarpıcı benzerlik ve çarpıcı zıtlıktan" söz etmiştik. Titan asla bir bağışlayıcı değildi, onun bağışlanmaya ihtiyacı vardı. Yunanlılar tarafından da bir Mesih, *sōtēr* olarak kutsanmıyordu. Fakat Asklepios kutsanıyordu. Yunanlılar ona Sōtēr diyordu ve o –bütün insanlık için olduğu gibi- Prometheus için de bir Kurtarıcıydı.[27]

27 Bu temsil aynı zamanda benim Asklepios adlı kitabımın da bir devamıdır. Asklepios ile ilgili bir başka dipnot Epidaurous'un, Paian of Isyllos'undaki okumalarda da mevcuttur. Bu benim tavsiye ettiğim, fakat yanlışlıkla basılmamış olan s. 115, n. 12'de geçmektedir. Aşağıdaki şekilde okunması gerekmektedir:

ἐκ δε Φλεγύα γένετο, Αἴγλα δ' ὀνομάσθη
τόδ' ἐπώνυμον· τόκ' ἄλλως δὲ Κορωνίς ἐπεκλήθη

şu şekilde değil:

ἐκ δε Φλεγύα γένετο, Αἴγλα δ' ὀνομάσθη
τόδ' ἐπώνυμον· τό κάλλος δε Κορωνίς ἐπεκλήθη

XII. Goethe'den Çıkarılan Sonuç

Aischylos'un *Prometheus Delivered*'da son serbest bırakılışı ifade etmekte kullandığı sözler günümüze kadar gelmemiştir. Goethe'nin "İnsanlığın Sınırları" hakkındaki sözleri -Yunanlıların kendilerini hem boyun eğmez evrende, hem de ebedi tanrıların figürlerinde tanımladıkları bu sınırlar- Aischylos tarafından söylenmiş bütün satırlardan şüphesiz daha yumuşak ve daha coşkuludur. Yine de ifade ettiği sezgi ve tavır bakımından, Prometheus'un anlamına ve onun Yunanca kurtarılışına şimdiye kadar yazılmış olan her şeyden çok daha fazla yaklaşmıştır:

İnsanlığın Sınırları

İlk çağlardaki
Göksel Baba,
Kayıtsız bir şekilde
Dönen karanlık bulutlar arasından
Eliyle ateşli şimşekler çaktırdığında
Dünyanın üzerine,
Onun eteklerinin
En aşağısını öperim,
Önünde çocuksu bir güvenle
Diz çökerek.

Çünkü tanrılarla
Hiçbir ölümlü
Karşılaştırılamaz hiçbir zaman.
Alnı yıldızlara değecek kadar
Kaldırılsa da göklere
Huzurlu hiçbir yer bulamaz
Bu emniyetsiz ayaklar,
Oyuncağıdır

Bulutların ve rüzgârların.

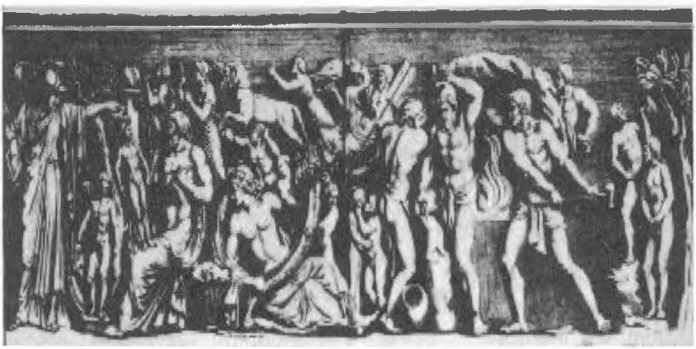
Sıkıca örülmüş ilikli
Kemiğin üzerinde durur
Derin köklü
Dayanıklı Yeryüzünde,
Varamaz bir yere
Kendisini bir meşe ağacı ile
Narin bir üzüm köküyle
Karşılaştırmaktan başka.

Ne ayırır ölümsüzleri
Ölümlülerden?
Bunca dalganın arasında
Dalgalananlardan önce
Bir akıntı gelir:
Bir dev dalga kabarır
Bir dev dalga yıkılır,
İşte biz de bu kadarız.

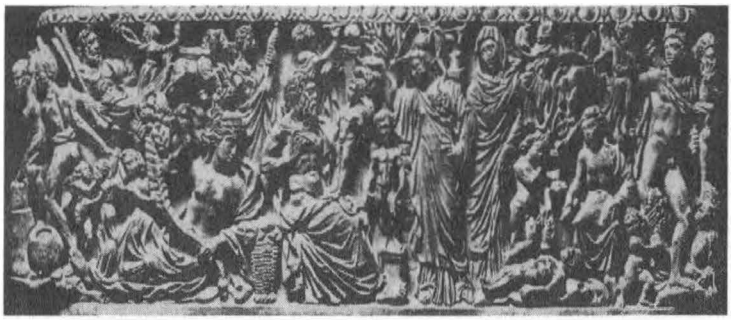
Küçük bir halka
Hayatımızı çevreler,
Ve bitmez tükenmez yarışlar
Dizilir döngülerine
Varoluşun
Sonsuz zincirlerinde.[1]

1 *Poems of Goethe (Goethe'nin Şiirleri)*'nden; çev. Gibson, s. 311-12.

RESİMLER

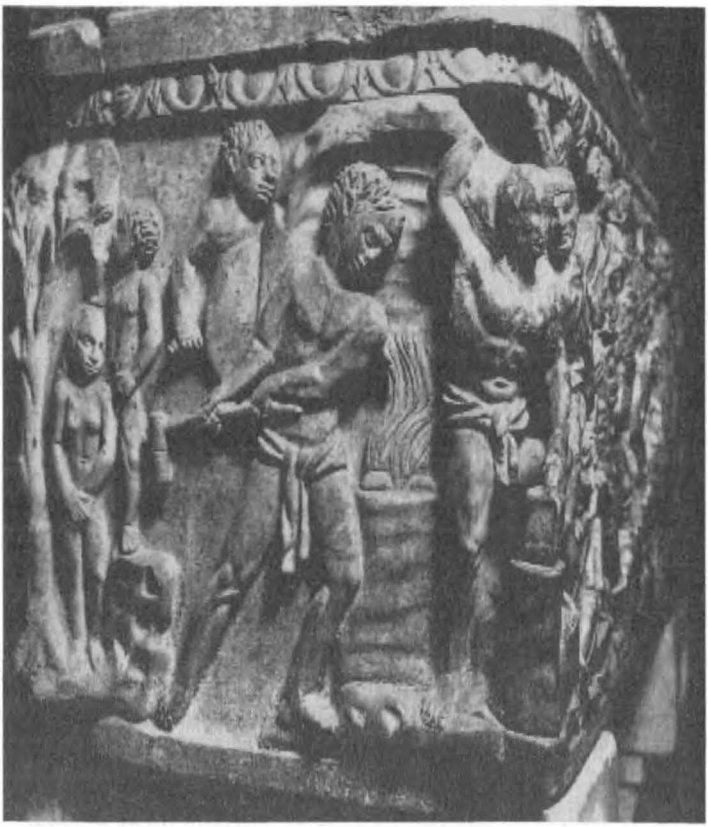
R. 1. Prometheus ve Minerva (Pallas Atena) ve (sağda) Vulkan'ın (Hephaistos) atölyesi. Montfaucon'dan bir gravür, *L'Antiquité expliquée et representée en figures* (1719), Hederich ve Goethe için bir kaynaktır. bkz. s. 36. Gravür, figürlerin sırası tersine soldan sağa döndürmüştür (bkz. IIa ve III).

R. 2. a) *Prometheus lahiti, Montfaucon gravürünün sol üçte ikisinin orijinali (I). M. Ö. Üçüncü yüzyılın birinci yarısı, Roma, Capitoline Müzesi. Kenarlarındaki sahneler için bkz. III ve IV. Robert, Die antiken Sarkophagreliefs, III, bölüm 3, no. 355'de tamamen açıklanmaktadır.*

R.2. b) *Bir başka Prometheus lahiti. Ortada sağda Hephaistos'un atölyesinden ateşin* çalınışı *-burada rezene sapı içinde değil, bir meşale içinde- gösterilmekte. bkz. s. 72. MÖ. II. yüzyılın ortası, Paris, Louvre. Robert, no. 351'de tamamıyla anlatılmaktadır.*

R. 3. Hephaistos'un atölyesi. Sol zeminde ateşe sahip olmayan insanlar. bkz. s. 72. Capitoline Müzesinde (IIa) Prometheus lahitinin sol kenarı, Montfaucon gravürünün sağ üçte birinin orijinali.

R.4. *Prometheus'un Özgürleştirilişi. bkz. ss. 56-57, 100. Capitoline Müzesinde (IIa) Prometheus lahitinin sağ kenarı.*

R. 5. *Prometheus'un Özgürleştirilişi. bkz. ss. 56-57, 100. Crater, M. Ö. VI. Berlin, Staatliche Museen.*

R. 6. *Prometheus ve Atlas. bkz. s. 38. Laconian cylix, MÖ. VI. Yüzyıl, Roma, Gregorian Etruscan Müzesi*

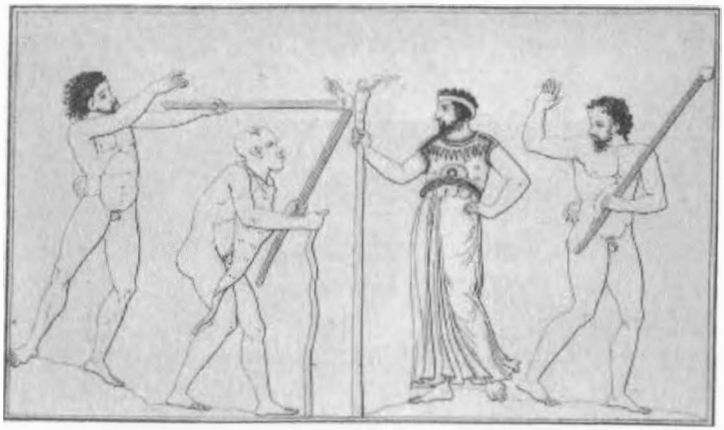
R. 7. *Hera ve Prometheus. bkz. s. 66-67. Cylix, M. Ö. V. Yüzyıl, Paris, Bibliothèque Nationale*

R. 8. *Satirler arasında Prometheus (alt kemer). Bkz: 70-72. Detaylar Oxford Calyx Testisi'nden alınmıştır.*

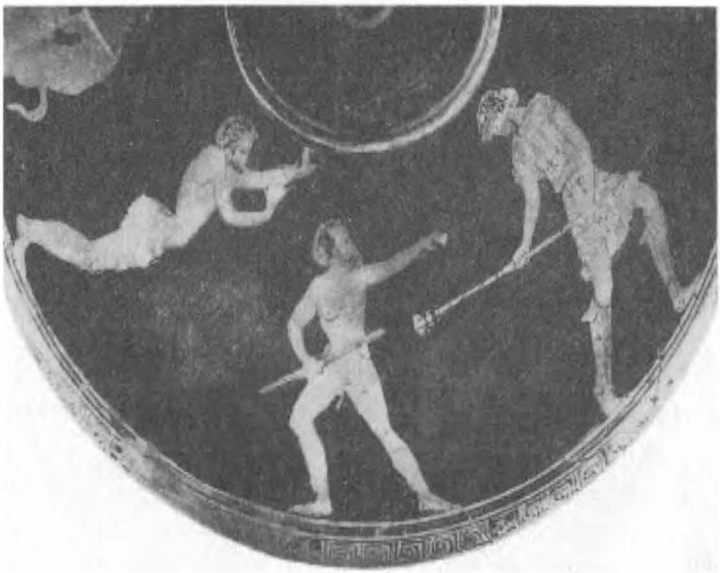
R. 9. Satirler arasında Prometheus. ss. 70-72. Oxford Calyx Testisi'nden bir sahne.

R. 10. a) *Satirler arasında Prometheus (alt kemer). bkz. ss. 70-72. Feurdant Calyx Testisi'nden bir sahne. Tischbein, Hamilton Vazoları'ndan.*

R. 10. b) "Pais" ve "Kabiros" ilahları önündeki orijinal insan. bkz. s. 65, 72 Shards, M. Ö. IV. Yüzyıl, Tebae'deki Kabeirion-lardan. Atina, Milli Müze

R. 11. *Satirler arasında Prometheus. bkz. s. 72, 73. MÖ. V. Yüzyıl, Berlin, Staatliche Museen'deki testi kapağından bir detay.*

R. 12. *Herakles ve Apollon'un ortasında Prometheus. bkz. s. 104. Etruscan Aynası. Gerhard, Etruskische Spiegel'den.*

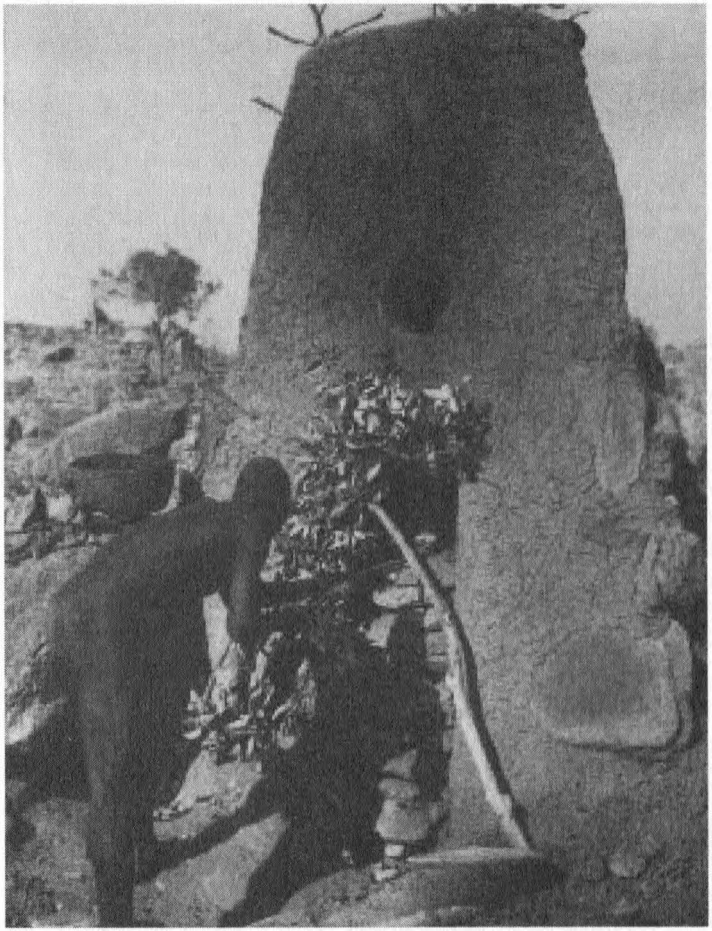
R. 13. *Herakles ve Kastor'un ortasında Prometheus. bkz. s. 104. Etruscan Aynası, M. Ö. IV. ve III. Yüzyıl. Gerhard, Etruskische Spiegel'den.*

R. 14. *Prometheus Asklepios ile, Atena ve Herakles. bkz. s. 105. Etruscan Aynası, M. Ö. III. Yüzyıl, New York, Metropolitan Müzesi.*

R. 15. *Nereids ve Peleus'un arasında Thetis (üst kemer). bkz. s. 117-118. M. Ö. VII. Yüzyıl, New York, Metropolitan Müzesi'nden bronz üçayaklı bir sehpadaki plaka.*

R. 16. *İlkel döküm ocağı. Matakam kabilesi, Kuzey Kameronlar. bkz. s. 132 Dallar muhtemelen "buhardan" korumak için.*

KAYNAKÇA

ATHENAEUS. *The Deipnosophists.* With an English translation by Charles Burton Gulick. (LCL.) 1927–41. 7 vols. (IV, VII.)

BRADLEY, J. D. "Prometheus Fire-Lighter." *AJA,* XLIII (1939).

BLIXEN, KAREN, Baroness; pseud. ISAK DINESEN. *Out of Africa.* New York, 1938; London, 1937. (Reprinted in: The Modern Library, New York, 1952; Penguin Books, Harmondsworth, 1954.)

BOLL, FRANZ. "Kronos-Helios." *Arch RW,* XIX (1916–19).

BROWNING, ELIZABETH BARRETT. "Prometheus Bound." In: *Poetical Works.* London, 1897.

CATULLUS, GAIUS VALERIUS. Poems. Translated by Francis Warre Cornish. In: *Catullus, Tibullus, and Pervigilium Veneris.* (LCL.) 1913.

CENSORINUS. *De die natali liber.* Edited by Friedrich Hultsch. (Bibliotheca Teubneriana.) Leipzig, 1867.

Century Dictionary. New York, 1900–1902. 10 vols. (II.)

CICERO, MARCUS TULLIUS. *Tusculan Disputations.* With an English translation by J. E. King. (LCL.) 1927.

DIELS, HERMANN (ed.). *Die Fragmente der Vorsokratiker.* 6th edn., Berlin, 1951–52. 3 vols. (For a partial English translation of the fifth edition, see FREEMAN.)

DINESEN, ISAK. See BLIXEN, KAREN.

DÖRIG, J., and OLOF GIGON. *Der Kampf der Götter und Titanen.* Olten and Lausanne, 1961.

ECKHART, LOTHAR. "Prometheus in der bildenden Kunst." In: *RE,* ser. 2, XLV, s.v. "Prometheus," cols. 702–30.

EITREM, SAMSON. "De Prometheo." *Eranos* (Göteborg), XLIV (1946).

EMPEDOKLES. In: DIELS (q.v.).

EUPHORION. Scholia. In: JOHN UNDERSHELL POWELL (ed.). *Collectanea Alexandrina: reliquiae minores poetarum graecorum aetatis Ptolemaicae 323–146 A.C., epicorum, elegiacorum, lyricorum, ethicorum.* Oxford, 1925.

EURIPIDES. *Ion.* In: [*Plays*]. With an English translation by Arthur S. Way. (LCL.) 1912. 4 vols. (IV.)

———. *The Phoenician Maidens.* Ibid. (III.)

HESIOD. Scholia on HESIOD'S *Erga kai Hemerai* [*Works and Days*]. *See* PROKLOS DIADOCHOS.

HESYCHIOS OF ALEXANDRIA. *Hesychii Alexandrini lexicon post Ioannem Albertum*. Edited by Maurice Schmidt. Jena, 1858–62. 4 vols. (II.)

HIPPOLYTUS. *Refutatio omnium haeresium* [*Philosophumena*, or *Elenchos*]. In: *Philosophumena; or, The Refutation of All Heresies*. Translated by Francis Legge. London, 1921. 2 vols. (I.)

HÖLDERLIN, FRIEDRICH. *Sämtliche Werke*. Edited by Norbert von Hellingrath, Friedrich Seebass, and Ludwig von Pigenot. (Historisch-kritische Ausgabe.) Berlin, 1943. 4 vols. (III.)

HOMER. *The Iliad*. Translated by E. V. Rieu. (Penguin Classics.) Harmondsworth and Baltimore, 1960.

Homeric Hymns. In: *Homeri opera*. Edited by Thomas W. Allen. 2nd edn., Oxford, 1908–12. 5 vols. (V.)

HYGINUS. *Astronomica*. Edited by Bernhard Bunte. Leipzig, 1875.

———. *Fabulae*. Edited by Moritz Schmidt. Jena, 1872.

Inscriptiones graecae. Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae editum. 2nd edn., Berlin, 1873 ff. 14 vols. (XII.)

JACOBY, FELIX. *FGrHist*. (Duris of Samos in II; Hekataios in I.)

KERÉNYI, C. [in some publications KARL]. *Die antike Religion*. 3rd edn., Düsseldorf, 1952. (For an English translation see *The Religion of the Greeks and Romans*, below.)

———. *Apollon: Studien über antike Religion und Humanität*. 3rd edn., Düsseldorf, 1953.

———. *Asklepios: Archetypal Image of the Physician's Existence*. Translated by Ralph Manheim. (Archetypal Images in Greek Religion, 3.) New York (Bollingen Series LXV) and London, 1959. (Original: *Der göttliche Arzt: Studien über Asklepios und seine Kultstätten*. 2nd edn., Darmstadt, 1956.)

———. "Birth and Rebirth of Tragedy: From the Origin of Italian Opera to the Origin of Greek Tragedy." *Diogenes* (Chicago, Ill.), no. 28, Winter, 1959. (Original: *Streifzüge eines Hellenisten*, pp. 29 ff., q.v.)

———. "Dionysos und unsere Religionsgeschichte." *Wiener humanistische Blätter*, 1958, pp. 24–25.

———. *Der frühe Dionysos.* Oslo, 1961.

———. *Die Geburt der Helena.* (Albae Vigiliae, N.S. 3.) Zurich, 1945. (The chapter "Mysterien der Kabiren" was first published in *EJ* 1944, XI [1945], 11–60; for an English version see "The Mysteries of the Kabeiroi.")

———. *Geistiger Weg Europas: Fünf Vorträge über Freud, Jung, Heidegger, Thomas Mann, Hofmannsthal, Rilke, Homer, und Hölderlin.* (Albae Vigiliae, N.S. 16.) Zurich, 1955.

———. *The Gods of the Greeks.* Translated by Norman Cameron. London and New York, 1951. (Reprinted with different pagination in Pelican Books, Harmondsworth, 1958.)

———. *Griechische Miniaturen.* Zurich, 1957.

———. *Hermes der Seelenführer: Das Mythologem vom männlichen Lebensursprung.* (Albae Vigiliae, N.S. 1.) Zurich, 1944.

———. *The Heroes of the Greeks.* Translated by H. J. Rose. London, 1959.

———. *Die Jungfrau und Mutter der griechischen Religion: Eine Studie über Pallas Athene.* (Albae Vigiliae, N.S. 12.) Zurich, 1952.

———. *Die Mysterien von Eleusis.* Zurich, 1962.

———. "The Mysteries of the Kabeiroi." In: *The Mysteries,* q.v. (For German versions, see *Die Geburt der Helena.*)

———. "Mythologie und Gnosis." *EJ* 1940/41, VIII (1942).

———. *Mythologie und Gnosis.* (Albae Vigiliae, 14.) n.p., 1942.

———. *Niobe: Neue Studien über antike Religion und Humanität.* Zurich, 1949.

———. "The Primordial Child in Primordial Times." In: CARL GUSTAV JUNG and C. KERÉNYI. *Essays on a Science of Mythology: The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis.* Translated by R. F. C. Hull. (Bollingen Series XXII.) New York, 1950. (London, 1951; titled *Introduction to a Science of Mythology.*) (Original: *Einführung in das Wesen der Mythologie.* Amsterdam and Leipzig, 1941; new edn., Zurich, 1951.)

———. *The Religion of the Greeks and Romans.* London, 1962. (Revised edition and translation of *Die antike Religion,* q.v.)

———. *Streifzüge eines Hellenisten.* Zurich, 1960.

———. *Tochter der Sonne.* Zurich, 1944.

KERÉNYI, C. "The Trickster in Relation to Greek Mythology." In: PAUL RADIN. *The Trickster: A Study in American Indian Mythology.* With commentaries by Karl Kerényi and C. G. Jung. London, 1956. (Original: *Der göttliche Schelm.* Zurich, 1954.)

———. *Umgang mit Göttlichem.* Göttingen, 1955.

———. *Unwillkürliche Kunstreisen: Fahrten im alten Europa, 1952–53.* (Albae Vigiliae, N.S. 13–14.) Zurich, 1954.

———. "Zeus und Hera: Der Kern der olympischen Götterfamilie." *Saeculum* (Munich), I (1950).

KRAUS, WALTHER. "Prometheus." In: *RE*, ser. 2, XLV.

KRETSCHMER, PAUL. "Die protindogermanische Schicht." *Glotta* (Göttingen), XIV (1925).

LOBEL, EDGAR; E. P. WEGENER; and C. H. ROBERTS. *The Oxyrhynchus Papyri.* (Egypt Exploration Society.) London, 1952. (XX.)

LYKOPHRON. Scholia. In: ISAAC and JOHN TZETZES. Λυκοφρονος Ἀλεξανδρα το σκοτεινον ποιημα. Edited by M. C. Gottfried Müller. Leipzig. 1811. 3 vols. (I.)

MALINOWSKI, BRONISLAW. *Myth in Primitive Psychology.* (The New Science Series, I.) New York, 1926. (Psyche Miniatures, General Series, 6; London, 1926.)

MANN, THOMAS. *Freud und die Zukunft.* Vienna, 1936. (Cf. tr.: "Freud and the Future." In: *Essays of Three Decades.* Translated by H. T. Lowe-Porter. New York, 1947.)

MENODOTOS. Cited by ATHENAEUS (q.v.).

MONTFAUCON, BERNARD DE. *L'Antiquité expliquée et representée en figures.* Paris, 1719. 5 vols. in 10. (I.)

Mysteries, The. (Papers from the Eranos Yearbooks, 2; ed. Joseph Campbell.) New York (Bollingen Series XXX) and London, 1955.

NAUCK, AUGUST. See AESCHYLUS, Fragments.

OCELLUS [OKELLOS]. Ὠκελλος ὁ Λευκανος περι τοῦ παντός, *oder des Ocellus von Lukanien Betrachtungen über die Welt.* Edited and translated [into German] by H. W. Rotermund. Leipzig, 1795.

ONOMAKRITOS. Fragments. In: OTTO KERN (ed.). *Orphicorum fragmenta.* Berlin, 1922.

ORTEGA Y GASSET, JOSÉ. *The Revolt of the Masses.* New York, 1932.

OTTO, WALTER F. "Der ursprüngliche Mythos im Lichte der Sympathie von Mensch und Welt." *EJ* 1955, XXIV (1956).

———. *The Homeric Gods: The Spiritual Significance of Greek Religion.* Translated by Moses Hadas. New York, 1954; London, 1955.

PHILIPPSON, PAULA. *Untersuchungen über den griechischen Mythos: Genealogie als mythische Form.* Zurich, 1944.

PHOTIOS. *Lexicon.* . . . Edited by S. A. Naber. Leiden, 1864–65. 2 vols. (I.)

PINDAR. *Odes.* In: *Pindari Carmina cum fragmentis.* Edited by C. M. Bowra. (OCT.) 2nd edn., Oxford, 1947.

———. ———. Translated by Richmond Lattimore. Chicago, 1947.

PREUSS, KONRAD THEODOR. *Der religiöse Gehalt der Mythen.* Tübingen, 1933.

PROBUS. Commentaries. In: SERVIUS. . *Grammatici* . . (q.v.).

PROKLOS DIADOCHOS. Scholia on HESIOD'S *Erga kai Hemerai* [*Works and Days*]. In: THOMAS GAISFORD (ed.). *Poetae minores graeci.* Leipzig, 1823. 3 vols. (II.)

REINHARDT, KARL. *Aischylos als Regisseur und Theologe.* (Sammlung Überlieferung und Auftrag. Reihe Schriften, 6.) Bern, 1949.

———. "Vorschläge zum neuen Aeschylus." *Hermes* (Wiesbaden), LXXXV (1957).

REITZENSTEIN, RICHARD, and H. H. SCHAEDER. *Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland.* (Studien der [Kulturwissenschaftlichen] Bibliothek Warburg, [Hamburg].) Leipzig and Berlin, 1926.

ROBERT, CARL. *Die antiken Sarkophagreliefs.* Berlin, 1890–1952. 7 vols. (III, pt. 3.)

ROGERS, NEVILLE. *Shelley at Work: A Critical Inquiry.* Oxford, 1956.

SÉCHAN, LOUIS. *Le Mythe de Prométhée.* Paris, 1951.

SERVIUS. *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii Carmina Commentarii.* Edited by Georg Thilo and Hermann Hagen. Leipzig, 1881–1902. 3 vols. (Probus in III, fasc. 2; Servius in III, fasc. 1.)

SHELLEY, PERCY BYSSHE. "Prometheus Unbound." In: *Complete Poetical Works.* Edited by Thomas Hutchison. Oxford, 1934.

SIEGMANN, ERNST. *Literarische griechische Texte der Heidelberger Papyrussammlung.* (Veröffentlichungen aus der Heidelberger Papyrus-Sammlung, N.S. 2.) Heidelberg, 1956.

SOPHOCLES (SOPHOKLES). *Antigone.* In: [*Plays*]. With an English translation by F. Storr. (LCL.) 1912–13. 2 vols. (I.)

———. *Oedipus at Colonus.* Ibid. (I.)

STAIGER, EMIL. *Goethe.* Zurich, 1952–59. 3 vols. (Especially I.)

THEON. Scholia on Aratus. In: ERNST WILHELM THEODOR MAASS. *Commentariorum in Aratum reliquiae.* Berlin, 1898.

THULIN, CARL O. *Die etrushische Disciplin.* Göteborg, 1906–9. 3 vols. (II: *Die Haruspicin.*)

———. *Die Götter des Martianus Capella und der Bronzeleber von Piacenza.* (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, 3, part I.) Giessen, 1906.

TISCHBEIN, WILLIAM (ed.). *Collection of Engravings from Ancient Vases of Greek Workmanship in the Possession of Sir Wm. Hamilton.* Naples, 1791–95. 3 vols. (III, pl. 19.)

Titanomachia ("The War of the Titans"). Fragment 6. In: *Epicorum graecorum fragmenta.* Edited by Gottfried Kinkel. Leipzig, 1877.

———. Fragments. In: *Hesiod* (q.v.).

TREVELYAN, HUMPHREY. *Goethe and the Greeks.* Cambridge, 1941.

TZETZES, ISAAC and JOHN. Scholia. See LYKOPHRON.

VIRGIL (PUBLIUS VIRGILIUS MARO). *The Aeneid.* In: [*Works*]. With an English translation by H. Rushton Fairclough. (LCL.) 1929. 2 vols.

———. *Eclogues,* or *Bucolics.* In: Ibid. (I.)

WELCKER, FRIEDRICH GOTTLIEB. *Die Aeschylische Trilogie Prometheus und die Kabirienweihe zu Lemnos nebst Winken über die Trilogie des Aeschylus überhaupt.* Darmstadt, 1824.

———. *Nachtrag zu der Schrift über die Aeschylische Trilogie nebst einer Abhandlung über das Satyrspiel.* Frankfurt am Main, 1826.

WHITE, NEWMAN IVEY. *Shelley*. New York and London, 1947. 2 vols. (II.)

WOLTERS, PAUL HEINRICH AUGUST. *Das Kabirienheiligtum bei Theben*, I. Arranged by Gerda Bruns. Berlin, 1940. (Only I published.)

XENOPHANES. Fragments. In: DIELS (q.v.).

DİZİN

A

adak, 17, 18, 58, 59, 67, 68, 69, 73, 125
Adalet, 98, 99, 100, 101, 109, 130
adaletsizlik, 100, 101, 102, 124, 127, 135
Afrika, 82, 85
Afrodit, 48
Agnostik, 117, 123
Aischylos, 20, 43, 52, 64, 77, 78, 90, 92, 93, 98, 101, 102, 110, 118, 120, 125, 130, 133, 137
Aither, 44
Aitnaios, 71
Ajax, 119
Akhilleus, 119, 120
Akmon, 44
Alkman, 19
Alkmene, 57
Anadolu, 47
ankylomêtai, 54
Anthropos, 25
Apollon, 44, 109, 129, 134
Apollodoros, 130
Argos, 68
Arketip, 9, 15, 16, 18
Asklepios, 136
Asya, 52, 69, 70
atasthalîẓ, 45,46
ateş, 68, 77, 81, 82, 83, 89, 90, 114
Atena, 30, 72, 136
Atina, 72, 81
Atina yortuları, 81
Atinalılar, 86
Atlas, 45, 55, 129
Attica, 135
Autolykos, 46
Auxo, 109
Axieros, Axiokersos, Axiokersa, 70
Axiothea, 70
aya benzer, 67, 69, 74, 120, 128, 135

B

B. B. Kurzweil, 33
babanın kanunları, 104
balta, 69, 73
Bronislaw Malinowski, 14
Bronz Çağı, 47, 85
buharlar, 82

C

C. G. Jung, 14, 15
C. O. Thulin, 56
Catullus, 132, 133
Censorinus, 40
Chiron, 130, 131, 135, 136
Chthon, 108
Cicero, 84, 91, 124, 127
ciğer, 55, 56, 98, 124
cinler, 41, 43
Cora Indians, 13
Corinth'in Eumelos'u, 43, 58

D

deilón, 39
Delphi, 109
Demeter, 58, 71
Demirci ocağı, 58, 92
demirci ocakları, 93
Demirci ustası, 85
Deukalion, 53
dikẽ, 95, 98, 101

Diomedes, 48, 119
Dione, 48
Dionysos, 32, 44
Dioskuroi, 134
doğal afet, 39

E

ecyptal, 15
Eirene, 109
Elizabeth Barrett Browning, 20
Empedokles, 87
Eos, 129
Epimetheus, 29, 45, 52, 53, 54, 60, 74
Eris, 120
Eros, 117
Etruscan aynaları, 134, 136
Etruscan sanatı, 136
Eunomia, 109
Euphorion, 53, 72
Eurymedon, 53, 72

F

Friedrick Gottlieb Welcker, 76

G

Ga mater, 86, 108
Gaia, 42, 44, 52, 109, 126
Girit, 46
gizemler, 71
gök, 41, 63, 114, 117, 118, 129
gökten inen Koç, 66
güneş, 40, 45, 52, 66, 98

H

Hades, 29, 48, 128, 131
Haşhaşlar, 58
hayvan, 68, 100, 131
Helios, 45, 66, 120
Hellen, 69
Hephaistias, 73, 92
Hephaistoi, 71
Hephaistos, 66, 71, 72, 73, 74, 89, 92, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 126
Hera, 47, 48, 49, 53, 66, 72, 97, 104, 135
Herakles, 32, 36, 48, 57, 113, 126, 129, 130, 131, 132, 134, 136
Hermes, 66, 67, 68, 74, 89, 114, 123, 126, 128
Herodotus, 70
Hesiodos, 17, 39, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 52, 54, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 68, 73, 90, 91, 98, 103, 109, 110
Hesione, 69, 70, 125
Hesychios, 65
Hikâyecilik, 9, 10
Hıristiyanlık, 25, 117
Hölderlin, 97, 119
Homerik ilahi, 32, 68, 89
Homeros, 44, 48, 49, 73, 120
Horace, 49
Horai, 109
Hydra, 130
Hyginus, 70
Hyperion, 45, 66

I

Iapetos, 45, 47, 51, 52, 54, 57, 58, 63, 71
Imbros, 73
Io, 87, 101, 106, 110, 111, 112, 113, 123, 129
Isyllos, 136
Ithakalı Odysseus, 65
Ithakos, 65
Ithas ve Ithax, 65

J

Johannes Sundwall, 48

K

K. T. Preuss, 13
Kabeiraioi, 71
Kabeirion, 71, 81
Kabeiroi, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 92, 93, 133, 134
Kader, 27, 30, 31, 32, 102, 111
kadın, 53, 69, 70, 120
Kadmilos, 72, 74
Kafkaslar, 127
Kallinikos, 134
karanlık, 40, 53, 56, 67, 69, 70, 74, 75, 111, 120, 123, 128, 135, 137
Karl Reinhardt, 43
Karpo, 109
kartal, 55, 56, 105, 123, 129, 134
Kastôr, 134
Kelaino, 69
Klymene, 52, 69
Koios, 66
kozmos, 51
Kratos, 92, 96, 103
Krios, 66
Kronos, 45, 47, 52, 54, 66, 103, 130, 131
kurtuluş, 59, 65, 113, 117, 120, 127, 130, 131
Kypria, 118, 133

L

Laconia, 70
Lemnos, 71, 72, 76, 91, 92, 93, 133
lygos, 135

M

Matakam, 82
Medeia, 120
Mekone, 57, 58, 60, 61
Meliai, 61
Menodotos, 135
Menoitios, 45, 52, 54
Merkür, 32, 33
meşale yarışları, 81
meşaleler, 81, 82
Mesih, 25, 136
Miken dönemi, 46, 47, 48
Miletos'un Arkinos'u, 43
Minerva, 30
mitler, 9, 10, 13, 18, 19
mitologemler, 21, 68
Mitos, 74
Montfaucon, 36
mor bir bez, 73
Moschylos, 92
Moses Mendelssohn, 37
mythológos, 20, 29, 34, 99, 109

N

narteks, 77, 91, 92
Nereidler, 70
Nereus, 117
Nestor, 119
Nietzsche, 31
nimfalar, 14, 105, 106

O

Okeanus, 52,
Okellos, 40
Olympos, 29, 66
Onomakritos, 44, 71, 73
Oresteia, 76
Ortega y Gasset, 13, 34

Ö

öküz, 57, 68
ölüm, 13, 34, 107, 111, 125, 126

P

Pais, 74

Pandora, 33, 53, 69
Pausanias, 74
Peleus, 118, 119, 133
Persephone, 58
Phoibe, 45
Pholoe, 130
Phoroneus, 68
Photios, 73
Pindar, 42, 48, 117, 120, 125
Pisagor, 40, 48
Platonistler, 14, 15
Polydeukes, 134
Poseidon, 117, 120
Pratolaos, 74
Priam, 120
Pronoë, 69
Pronoös, 69
Pylos, 47, 70
Pyrrha, 69, 70

R

rezene sapı, 58, 63, 82, 91

S

Samos, 40, 135
Santor, 130, 131, 136
satirler, 77, 81, 82, 83, 89
savunmasızlık, 48, 104, 128
Selen, 45
Semadirek, 85, 133, 134, 135
Sikyon, 58
Sir George Grey, 10
Sir James Frazer, 16
Son Akşam Yemeği, 59
Sophokles, 39, 78

T

Tarentum'un Arkitas'ı, 40
Tartaros, 52, 97, 98, 124, 126
Tebae71, 81, 134
tecrit, 39
Tethys, 45
Thallo, 109
Theia, 45, 47, 70
Themis, 108, 109, 110, 117, 118
Thespis, 76
Thetis, 117, 118, 120, 133
Thomas Mann, 13
Titanis, 45
Titanlar, 32, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 54, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 87, 125, 127, 128, 129
Titanomachia, 43, 44, 47, 55, 62, 65, 103, 110
Toprak Ana, 42, 52, 98, 108, 109, 132
Trobriand Adaları, 14, 16
Troy, 70, 118

Ü

üçlemelerinin içeriği, 76
Ulysses, 119
Uranos, 52

V

vazo resimleri, 55, 74, 77, 78, 81, 134
Virgil, 49, 132
Vitex agnus-castus, 135

W

Walter F. Otto, 46
Winckelmann, 79

X

Xenophanes, 61

Y

yaralar, 67, 133
Yasallık, 109
Yeni Zelanda, 10, 11, 12

Yeşaya, 33

Z

Zeus, 26, 30, 31, 45, 47, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 61, 62, 63, 96, 97, 99, 103, 107, 110, 111, 117, 119, 120, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 135
Zeytin ağaçları, 135

PROMETHEUS

İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi

Carl Kerényi

Tanrı Prometheus, ateşi cennetten çaldı ve insanların kullanımına sundu. Zeus, bu hareketinin cezası olarak onu bir kayaya zincirledi ve bir şahin durmadan ciğerini pençeleyip durdu, ta ki Herakles onu bu durumdan kurtarana kadar. Eski Yunanlar için Prometheus'un salıverili miti başlangıçtaki varoluş yasasını ve insanoğlunun kaderini yansıtmaktadır. Carl Kerényi, Prometheus'un öyküsünü ve bu bağlamda ilk işlevini ortaya koymaya çalıştığı mit yaratımı sürecini incelemekte; ilk olarak Yunan imgeleminde sonra da Batı geleneğinin romantik şiirinde bu başlangıç öyküsünün nasıl evrensel bir kader anlayışıyla donatıldığını bulma arayışındadır.

Kerényi, bu evrim geçiren mitin eski Yunan'da Hesiodos ve Aischylos'tan başlayarak, Batı destan geleneğinde nasıl işlendiğini görmek için Goethe ve Shelley'e kadar izini sürer. Daha sonra miti, insan cüretkârlığının bir ilkörneği olarak Jungçu psikoloji perspektifinden ele alır.

ISBN : 978-605-5302-26-9

15 TL.

www.pinhanyayincilik.com